

НАШ ЈЕЗИК
LIV св. 1

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

др Рајна ДРАГИЋЕВИЋ, др Јелена ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ,
др Весна ЛОМПАР, др Драгана МРШЕВИЋ РАДОВИЋ,
др Марина НИКОЛИЋ, др Мирослав НИКОЛИЋ,
др Ђорђе ОТАШЕВИЋ, др Милица РАДОВИЋ ТЕШИЋ,
др Стана РИСТИЋ, др Марина СПАСОЈЕВИЋ,
др Срето ТАНАСИЋ

Уредник
др СРЕТО ТАНАСИЋ

Секретар
др Марина Спасојевић

Рецензенти

др Марта Бјелетић, др Рајна Драгићевић, др Владан Јовановић, др Мирослав Николић, др Ђорђе Оташевић, др Милица Радовић Тешић, др Стана Ристић, др Срето Танасић

Према мишљењу Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије бр. 413-00-1715/2001-01 ова публикација је од посебног интереса за науку.

НАШ ЈЕЗИК, часопис за српски књижевни језик, покренуло је 1932. г. Лингвистичко друштво у Београду, на челу са Александром Белићем, који је уредио седам књига предратне серије, као и девет књига и први двоброј десете књиге у новој, послератној серији часописа. Од 1960. до 1975. г. (књ. X/3–4–XXI/1–2) уредник часописа био је Михаило Стевановић, а у периоду од 1975. до 1996. г. (књ. XXI/3–XXX) Митар Пешикан. Часопис је од 1996. до 2005. г. (књ. XXXI–XXXVI) уређивао Мирослав Николић.

Наш језик излази у две годишње свеске, које чине једну књигу. Издаје га и прима рукописе Институт за српски језик САНУ, Кнез Михаилова 36, ел. пошта: isj@isj.sanu.ac.rs, nasjzikisjsanu@gmail.com.

Штампа: Birograf comp d.o.o., Атанасија Пуље 22, Београд

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

81

НАШ језик / уредник Срето Танасић. – Год. 1, св. 1 (1932/33) – год. 8, св. 1 (1941); Н. с. књ. 1, (1949/50)–. – Београд : Институт за српски језик САНУ, 1932/33–1941; 1949/50– (Београд : Birograf comp). – 23 cm

Полугодишње

ISSN 0027-8084 = Наш језик

COBISS.SR-ID 615951

НАШ ЈЕЗИК

Књига LIV

Св. 1 (2023)

САДРЖАЈ

Ч л а н ц и

- О краћим облицима придева насталим конверзијом од глаголског прилога садашњег у савременом српском језику (МИРОСЛАВ Б. НИКОЛИЋ) 1–26
- О неким аспектима попридевљавања глаголског прилога садашњег у савременом српском језику (ЈОВАНА Б. ЈОВАНОВИЋ) 27–52
- О глаголима које повезује вештина – једна од когнитивних семантичких компоненти (НАДА Л. АРСЕНИЈЕВИЋ) 53–68
- Уз један важан јубилеј: етимологија у радовима објављеним у часопису *Наш језик* (1932–2022) (ЈЕЛЕНА Д. ЈАНКОВИЋ) 69–86

П р и к а з и

- Срето З. Танасић, *Огледи о језику српских њисаца* (МАРИЈА М. ОПАЧИЋ) 87–99
- Зборник *Актуелна њињања морфологије и њворбе р(и)јечи српскога језика* (СТЕФАН М. СТЕПАНОВИЋ) 100–104
- Светлана Слијепчевић Бјеливук и Марина Николић, *Речник ковида (њемајски и асоцијативни)* (ДУШАН Р. СТЕФАНОВИЋ) 105–110

Оригинални научни рад
Примљено 5. маја 2023. г.
Прихваћено 2. јуна 2023. г.

МИРОСЛАВ Б. НИКОЛИЋ*

(Универзитет у Београду,

Филолошки факултет,

Катедра за српски језик са јужнословенским језицима)

О КРАЋИМ ОБЛИЦИМА ПРИДЕВА НАСТАЛИХ КОНВЕРЗИЈОМ ОД ГЛАГОЛСКОГ ПРИЛОГА САДАШЊЕГ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У раду се наводе бројни примери адјективизованог глаголског прилога садашњег у облику неодређеног вида. Примери су подељени у три групе: 1. стари и/или територијално маркирани, нпр. *болећ*, *држећ*, *(не)-могућ* и др.; 2. многобројни нови (и новији) примери типа *забрињавајућ*, *јрожимајућ* и сл.; 3. неодређени вид таквих придева у саставу сложеница, нпр. *срцејарајућ*, *свевидећ*, *добросиојећ* и др.

Кључне речи: српски језик, морфологија, придеви, придевски вид, конверзија, глаголски прилог садашњи.

Уводне напомене

0.1. Међу придеве који имају само облик одређеног вида спадају сви придеви изведени суфиксом *-aћ(u)* као што су *брџаћу* (сапун), *кџаћу* (костим), *јџаћу* (сто), *јрџаћу* (салон), *сџаћу* (вагон), *јрџаћу* (коњ), *јрџаћу* (сто) и др., као и огромна већина оних на *-ћу* насталих конверзијом од глаголског прилога садашњег,¹ нпр. *брџићу* (лет), *бџићу* (нараштај), *вџићу* (документ), *вџићу* (мост), *вџићу* (стручњак), *јџићу* (дан), *лџићу* (полицајац), *лџићу* (тањир), *јџићу* (мени) (у компјутерској терминологији), *јрџићу* (вод, вокал), *јџићу*

* nikmir1947@gmail.com

¹ Клајн (2003: 308–309), позивајући се и на мишљење сарајевског лингвисте Миливоја Миновића, сматра да су ти придеви настали суфиксацијом, а не конверзијом.

(глумац), *св(ј)ѐӣлѐћ̄ӣ* (метак), *слѐдѐћ̄ӣ* ијек. *слѐдѐћ̄ӣ* (дан), *с̄ӣòдѐћ̄ӣ* (став), *ӣѐкѐћ̄ӣ* (рачун), *ӣр̄чѐћ̄ӣ* (корак) и сл.² Оваквих и сличних придева има у савременом српском језику веома много, пре свега у административним, новинарским, публицистичким и књижевноуметничким текстовима.³ Јављају се у широком дијапазону – од „правих“ придева, какви су претходно наведени, до оних са партиципским значењем, као што су ови које имамо у следећим примерима, у којима преовлађују облици настали од глагола кретања:

Докле би они били овако ћутали, да уједаред не чуше из кујне *долазећи* женски крик (М. Грујић).⁴ Не слутећи *долазећу* катастрофу, бежала [је] од ње непогрешивим инстинктом свога тела (Д. Великић). Откуцавали су претпоследње часове *насӣӯјајуће* ноћи и *долазећег* дана (Д. Ћосић). *Клечећа* наивка је вриштала (В. Пиштало). Да, младићу – роморило је с једва *мичућих* усана (Бобан Кнежевић). Још га је штитила та слаба, *одлазећа жена* (В. Пиштало). Данима вежбама како да *одлазећем* дам ногу, *долазећем* руку, а да не паднем (ВИБ). Писак *ошварарајућих* врата најављивао је бујицу речи (Љ. Арсић). *Примичућа* прилика се бучно смије (Б. Брковић). Прави разлог ... за мој напрасни одлазак са ручка ... није била прехлада, нити већ *ӣролазећи* мамурлук (З. Петровић). Остатак реченице се изгубио у зујању *ӣролазећих* тролејбуса (И.). *Пролазећег* друга Демјана поразила је риђокоса лепотица (В. Стевановић). Пала је [столица] тачно пред ноге *ӣролазећем* конобару (Г. Стојковић). Повремено би се нехотично дуже загледао у *ӣромичуће* куће док су пролазили кроз села (М. Марков). Простачко канонско певање ... било је обogaњено слабашном, дирљивом фразом – резултантом *учес̄ӣвујућих* гласова (В. Арсенијевић).⁵

² Као што се види из наведених примера, поприведљени облици немају увек исти акценат као облик 3. л. мн. презента гл. прилога садашњег који им је у основи, већ често краткоузлазни акценат на првом слогу. Отуда су, нпр. придеви *свѐӣлѐћ̄ӣ*, *слѐдѐћ̄ӣ* ијек. *свӣѐлѐћ̄ӣ*, *слӣѐдѐћ̄ӣ* много ређи од горе наведених (у Прав. 2010: „*слӣједѐћи* и *слѐдѐћи* (прид.)“). Овоме је, у некој мери, допринео типизирани акценат претходно наведених, „правих“ придева типа *бр̄ја̄ћ̄ӣ*.

³ У неким случајевима се чини како се ова енормна експанзија придевизираних глаголских прилога врши на рачун уобичајених придева изведених од основе свршеног глагола, нпр. *разарајући* (земљотрес, ефекат) уместо *разоран*. Међутим, у *разарајући* имамо компоненту процесуалности, која у *разоран* изостаје. Да *разоран* и *разарајући* није потпуно исто, посредно потврђује следећи пример, у којем су такве две форме наведене у истом исказу: Навикнута ... на ... *узбудљив*, *узбуђујући* крешендо оргуља ... ја сам и сам свети чин потврде у вери у својој свести једноставно помешала (Љ. Х. Ђуровић).

⁴ Сви примери у раду наводе се ћирилицом, без обзира на писмо коришћено у извору.

⁵ Употребом партиципа у српском језику бави се код нас у новије време интензивно Владан З. Јовановић (в. Јовановић В. 2021 и тамо наведену литературу).

Нема, међутим, примера са специфичним редом речи, карактеристичним за реченице с партиципима типа „жена плачјшти идеть“ (в. Белић 1958: 245).⁶

„Умножавању придева на *-ћи* много [су] допринели страни утицаји“, каже Клајн (2003: 309), а то су пре свих: руски, немачки, француски и енглески, и то баш тим редоследом. Не треба, бар за ранију фазу књижевног језика заснованог на народној основци, занемарити ни предвуковске књижевнојезичке идиоме – рускословенски и славеносрпски. Осим тога, ваља имати на уму чињеницу да одређени језички модел, кад је већ створен, репродукује и умножава сам себе.

0.2. Придеви наведени у претходној тачки имају, уз ретке изузетке, само облик одређеног вида, што посебно важи за оне у блокираним синтагмама типа *лежећи полицајац* или *леићећи шањир*. О томе који придеви настали конверзијом глаголског прилога садашњег имају (или могу имати) и облик неодређеног вида говорићемо у наставку рада. Размотрићемо прво просте придеве које наводи Стевановић 1949–1950 (в. и Стевановић 1974: 748), а већину њих и Маретић (1963: 235), као што су *болећ*, *држећ*, *могућ* (и префиксално *немогућ*), *носећ*, *срамећ* и *сјиидећ*, а изоставити придев *врућ*, који је за говорнике српског језика немотивисан, што, у великој мери, важи и за *(не)могућ*.⁷ При томе се морамо држати пре свега облика номинатива једнине мушког рода (и акузатива ако је једнак номинативу), будући да штампани текст не садржи прозодијске информације на основу којих би се могао одредити вид.⁸

1. Стари и регионално маркирани придеви

1.0. Почећемо од „народских“, заправо регионално маркираних придева *болећ*, *срамећ* и *сјиидећ*.

1.1.1. Придев *бѡлѣћ* (обично у значењу ’који је меког срца, болећив, саосећајан’) наводи се у Речнику МС само у одређеном виду *бѡлѣћи* (тако и код Белића 1958: 41), али постоје несумњиве потврде облика неодређеног вида:

⁶ Пуно примера са постпонираним (али и препонираним) партиципима наводи се у раду Љ. Суботић (1984).

⁷ „За *врућ* и *могућ* рјетко се кад узима у обзир participno подријетло јер су одавно сматрани искључиво пријевима“ (Шекрст 2009).

⁸ Не спадају у ову категорију придеви попут *гѡрѣћ*, *кииѣћ* и сл. јер су другог порекла. Спадало би **горећ* или **кииѣћ* да за то постоје релевантне потврде. У нашој грађи имамо само облик одр. вида, и то само у атрибутској функцији, нпр.: *горећи* грм (Јул. Адамовић), *горећи* осећај (muskimagazin.rs), *горећи* проблем (Пол.), *горећи* небодер (frontal.rs); *кииѣћи* жанровски лонац (danas.rs), *кииѣћи* бујон (muzejvojvodine.org.rs), *кииѣћи* лонац (Пол.), *кииѣћи* експрес лонац (telegraf.rs).

Славе је чудно *болећа* срца, па не може без мене (В. Вулећић Вукасовић). Хвала ти, добра душо да си била тако *болећа* срца с мојијем јаднијем сином! (И.). Да је на свему *болећ* (дарежљив и милосрдан, осјетљив, мека срца, не умије рећи немам, што је његово то је и наше, не мари за потру, петљу не даје куда су му међаши, ништа не штеди за горе дане, само мисли за данас, њему се ово још није накмолило, просипа око себе, раздаришан), да је на свему *болећ* као на ријеч не би му имали шта пред жалбенике изнијети (М. Вуксановић). Увијек је протурао да је *болећ* и широке руке, да нико није толико дарежљив, да се само он родио тако (И.). Један од тих здравих ... више радознао него *болећ*, ријешо све да их посјети, редом (З. Раонић).⁹

Ретка је, у књижевним делима, негирана форма:

И отац рођена сина води да му се суди по четничком закону, који је врло *неболећ* (Г. Божовић).¹⁰

1.1.2. Иако је, како каже Стевановић (1974: 746), „у народу ... широко познат“, за придев *ср̀амѐћ* (‘стидљив’) немамо потврда из литературе.¹¹ Може се наћи покоја потврда на интернету, нпр.: Умјесто да буду одмах одлучни, они све нешто ка *срамећа* млада се устежу и увијају (*antenam.net*), као и у дијалекатским речницима, нпр.: *Срамећ* је ка цурица (D. Otašević, „Njeguški rječnik“, Podgorica, 2012).

1.1.3. За *с̀ѝѝдѐћ* имамо само потврду из дијалекатског речника, и то Речника говора Загараца Д. и Ж. Ћупића (Српски дијалектолошки зборник XLIV), уз напомену да нисмо прегледали (ни прегледали) обимну дијалектолошку литературу и данас већ релативно бројне дијалекатске речнике.¹²

⁹ Уп. и примере из РСАНУ: Да се намјери на духовника *болећа* и милостива (С. М. Љубиша). А лахор се *болећ* нашао (Невесињски).

Овај придев налазимо и у делима неких других писаца с ијекавског говорног подручја, као што су М. Лалић и Ћопић, потом код Матавуља („Ускок Јанко“), али и код Л. Лазаревића.

¹⁰ Уп. и: н̀болѐћ, -а, -е *груб, недобродушан, зао, који није доброг срца* (Ћупић Д. – Ћупић Ж. 1997).

¹¹ У РМС је као једини извор наведен Правопис МС–МХ из 1960. г.

¹² Немамо савремене потврде ни за придеве *в̀ѝдѐћ* и *з̀н̀а̀ј̀ј̀ћ*, који се наводе у РСАНУ, први са квалификативом „заст(арело)“. Немамо, такође, потврде ни за компаративне облике *болећији* и *срамећији*, за које (поред неких других) Стевановић (1949–1950: 83) каже да „нису ... ни немогући ни необични“. Нема разлога да се томе не верује, тим пре што их је, вероватно, аутор имао у свом завичајном говору (што није случај са нашим).

1.2. Придев *држећ*

Постоје потврде за облик ном. м. р. у неодређеном виду, али нису тако бројне:

Министар ... *држећ* је господин (Vreme бр. 837). Сви [би се] почели дивити како неко може да остане толико младолик и *држећ* (rtv.rs (Љ. Живков)). Још *држећ*, али сед (Д. Николић). Гледао је здрав и *држећ* у хипохондричну Шпанију (Црњански).

У истој или сличној синтаксичкој позицији употребљава се, и то чешће, облик *држећи*:

Тај Делвоа, још *држећи* шездесетпетогодишњак ... остављао је утисак ... сенилна човека (Давичо). Старији је од ње, доста, ал' *држећи* (Мирј. Ђурђевић). Сад имамо човека који је „темељите грађе, проћелав, али још *држећи*“ (ЕК). Био је *држећи* и здрав старац (Инт.). Отац му је био *држећи* старац (М. Ковач). И као да је мој деда Раде, онако још увек *држећи* (С. Крстић). Без једне му је седамдесет година, али је још *држећи*, радан човек (Пол.). Младу прво проба кум, па старојко, а и свекар, ако је *држећи* (Б. Србљановић). Имао је око шездесет година, али још увек је био *држећи* (Ал. Тешић).

У нашој грађи нема ниједне потврде за компаратив, који (у фусно-ти) помиње Стевановић (1949–1950: 83).

1.3. Придев *могућ* и *могућ*

Врло фреквентан придев, са више значења, од којих су нека застарела и/или регионално маркирана, као што су: 'моћан, силан'; 'способан, кадар' или 'богат, имућан' (в. РСАНУ, s.v.). Има облике оба придевска вида.

1.3.1. Неодређени вид употребљава се, што је логично и очекивано, обично у предикату, тј. као предикатив, нпр.:

Жели да се увери да је говор заиста *могућ* (В. Арсенијевић). Порнографија дође као јединствен излаз, ако је излаз уопште *могућ!* (М. Булатовић). Пад у меланхолију постаје *могућ* када се слика-сећање актуелизује у неком „пажљивом препознавању“ (Vreme 1049). Воз је на отвореној прузи – и судар је из оба правца *могућ* (А. Исаковић). Немачки војни стратеги су ... веровали да је за њихову армију *могућ* рат на два фронта (В. Кеџмановић). Нема земље у којој он [свет паланке] није *могућ*, јер је он свуда подједнако *немогућ* (Р. Константиновић). Успешан сусрет, ако би некако био *могућ*, свео би се на сусрет са самим собом (Р. Кузмановић). Да ли је амерички „ракетни штит“ ... застарео пре него што је постао *могућ* (НИН бр. 2561). Пад температуре је нешто пребрз, но *могућ* (Пекић). Подухват комуниста у датој ситуацији

није био *могућ* (Б. Петрановић). У овом тренутку компромис не изгледа *могућ* (Пол.). Зна да живот са женом није *могућ* (Ал. Теших). Тај заједнички рат ни у ком случају није *могућ* (Д. Тосић).

У оваквим позицијама не употребљава се одређени вид *могући*, што само потврђује придевски карактер ове лексеме.

1.3.2. У зависним именичким синтагмама, нпр. онима којима претходе придев *једини*, суперлативи придева позитивног или негативног значења попут *најбољи*, *најгори* и сл., заменички придев *сав* или општа придевска заменица *сваки* убедљиво преовлађује облик одређеног вида, нпр.:

Додала [је] да је *једини могући* захтев потпуна забрана свих геолошких истраживања (Vreme 1602). Види [дух паланке] у религијском ставу *једини могући* свој животни став (Р. Константиновић). То није само филантропија већ *једини могући* излаз за свет у будућности (Пол.). Можда је *једини могући* компромис: ваше ТОЧНО и наше НЕТАЧНОСТ? (Д. Радовић). То је био *једини могући* избор (С. Слапшак). Уп. и: У то време свет у којем живим *једини је могући* (Д. Великић).

То стање апсолутне и неизлечиве жудње ... *најбољи је могући* однос између мушкарца и жене (С. Басара). Стрелци су заузели *најбољи могући* положај (Д. Благојевић). Све се ипак завршило на *најгори могући* начин (Vreme 1655). Фаталистички прихватајући *сваки могући* исход, почели смо да се понашамо уобичајено (Мар. Јовановић). Наш задатак је да смислимо *најбољи могући* начин за преквалификацију кадра (НИН). Отишао је на *најглуђи могући* начин (М. Пантић). Турнир је ... окончан на *најлејши могући* начин (Пол.). Био је то *највиши могући* облик дијалога (Мир. Поповић).

Он је имао *сав могући* комфор (Д. Михаиловић). Заслужили су пажњу јавности и *сав могући* труд (Пол.). Ту [је] смештен ... *сав могући* животињски и биљни свет (М. Савић). *Сав могући* притисак треба извршити НА БЕНЕША (Црњански).

Племенско-паланачки налог здравља јесте друго име или метонимија за *сваки могући*, политички расположиви етноцентризам (М. Беланчић). Почели [су] систематски ... да море свештенике, кметове ... са намером да од самог почетка униште *сваки могући* отпор будућем систему (М. Булатовић). Хаканијева изјава ... ипак је била иновативна на *сваки могући* начин (Vreme 1602). Путовати без јасног циља, значи бити ... спреман на *сваки могући* исход (М. Данојлић). Настојао [је] да *сваки могући* спор око себе избегне (Д. Михаиловић). Тако ће избећи *сваки могући* нови конфликт с њим (Д. Петковић).¹³

¹³ Све наше потврде за изведени придев *могућан* у истој позицији одређеног су вида, нпр.: И у том реду требало би да нађу своје право место сви који живе и који се

Неодређени вид је у оваквим случајевима релативно редак, потврђен само уз придев *једини* и суперлатив:

„И шта сад ја да радим, докторе?“ као *једини могућ* следи одговор: „Пратите кад излазимо из ковид система, и дођите одмах“ (Vreme 1603). Морају и они да се бране на начин који им је *једини могућ* (И. 1666). Традиционални брак и традиционална породица нису *једини могућ* облик породице (danas.rs). Толико неодмерених изјава, написа и саопштења имале су *једини могућ* исход – пораст страха (Пол.). Можда живимо *најбољи могућ* живот (НИН). Увек је могао да удовољи жељама жена на *најбољи могућ* начин (Д. Савковић).

Облик одређеног вида *могући* употребљава се у атрибутској функцији и у другим случајевима, нпр.:

Роман је *могући* свет (Vreme 1650). Графен је *могући* наследник силицијума (Пол.). То је *могући* извор идентификације (М. Селимовић). Свако свакоме је *могући* супарник (И.). Нисам могао да појмим да неко ко је *могући* Христов двојник нема свог издајника (С. Хаџи-Ђокић).¹⁴

Залутала упорна мисао наводила [је] на *могући* спас (М. Марков). Лобања од дијаманата ... уједно [је] претеће упозорење на *могући* слом цивилизације (НИН). Душко Вујошевић ... се помиње и као *могући* наследник Жељка Обрадовића (Пол.). Планирајмо почетак марта 2003. као *могући* временски оквир (М. Ст. Протић). Растресеност ми није дозвољавала да повежем појаву и *могући* узрок (М. Селимовић). Он је једина особа из редова власти која се ... помиње као *могући* извршилац убистава (Скробоња–Нешић). Претурала је по глави *могући* исход ове ситуације (Ал. Тешић) и сл.

У ауторовој грађи, заснованој пре свега на великом броју књижевних дела, нема ниједне потврде за компаратив или суперлатив овога придева. Нема је ни у Електронском корпусу МФ. Може се пронаћи на страницама интернета, углавном онима са ијекавског подручја:

крећу. Сви, или бар *највећи могућни* број њих (Андрић). Он је обавио свој посао на *најбољи могућни* начин (Д. Киш). Резолуција је *најгори могућни* потез (Пол.).

Каже да је бифе затворио, али му просторија остаје као *једини могућни* улаз у његов стан (Андрић). Њена уметност је у покрету, а његова овековечева *једини могућни* престанак (И. Ивањи). Једини *могућни кандидати* за место шојхета био је господин Фишер (Д. Киш).

Такав је прелаз, од идиличног трамваја до ратне кланице, поништавао *сваки могућни* појам искуства (Ј. Аћин). Остала [су] и сва стара ограничења тих слобода, што је практично *сваки могућни* демократски смисао овог устава чинило ништавним (ЕК).

¹⁴ У оваквом контексту придевски вид зависи највише од значења придева. Тако је, нпр., наведена реченица *Графен је могући или йошеницијални наследник силицијума* граматична, а **Графен је добри наследник силицијума* није.

Као и у случају поступака ... резултат је некад *могућуји*, некад мањи (bs.healthy-food-near-me.com). Протест је ипак нереалан па сам брзо дао себи на вољу *могућуји* сценарио (vijesti.me). Могућност коју ти наводиш ипак јесте *могућуја* од Христовог другог доласка (znaksagite.com). Уједињена Црна Гора је саопштила да нам се чинило да је реконструкција Владе *могућује* и прихватљивије рјешење (mina.news). Парадоксално, што је мање Босне у РС, тиме је Босна *могућуја* (rtvbn.com).¹⁵

Многима је пак тај облик необичан, што показује следећи пример, у којем аутор компаратив *могућуји* ставља под наводнике:

Ово не значи да је неки ранији Вучић ... био „*могућуји*“ саговорник (Vreme 1402 (Т. Панчић)).

1.3.2.1. Распрострањенији су облици компаратива (па и суперлатива) негиране форме, тј. придева *немогућ*, али ни они нису чести:

Када дође до инцидента, ложа само направи нови (скупљи, сулудији и *немогућуји*) пројекат (021.rs). Ми налазимо све немогућуја оправдања за његове све *немогућује* поступке (danas.rs). У томе је ... драж ове љубави, схватате? Што је *немогућуја*[,] то је узбудљивија! (Г. Куић). Живот је још *немогућуји* од свега што помислимо да је немогуће (lajk.rs). Већ стижу наговештаји да ће немогућа мисија бити још „*немогућуја*“ (Пол.). Задатак духовног оца свеколике Српчади још је тежи, још *немогућуји*: Буди Патријарх, и ако си Србин (С. Угрчић).

Изналазе *најнемогућује* изговоре да се виде (М. Б. Мојсиловић). Друга [су се], права, скривала на *најнемогућујим* местима (Г. Петровић). Чудно је колико су и паметни људи наивни када се ради о њиховом добру и спремни вјеровати у *најнемогућуја* чуда (В. Церовић).¹⁶

Иначе, и овај се придев у функцији простог предикатива употребљава у савременом српском језику само у облику неодређеног вида, нпр.:

И отада је тај иначе мирни и безазлени човек постао *немогућ*, тежак себи и другима (И. Андрић). Сећам се да сам једном приликом ... тврдио да је рат у Босни ... апсолутно *немогућ* (В. Арсенијевић). Да

¹⁵ Уп. и прилог *могућује*: Када пишете говор, требало би да се фокусирасте на поруку која је што је *могућује* јаснија и језгровитија (bankar.me).

¹⁶ Уп. и компаратив прилога *немогуће*: Прешли [смо] границу после које је немогуће не лагати и не мастити, а још *немогућује* мислити и деловати конструктивно (С. Басара).

Иначе, неки писци употребљавају у позитиву (*не*)*могућ(у)*, а у компаративу и суперлативу (*не*)*могућнији*, нпр.: И у овој ситуацији Христ је *немогућ* без свога Јуде (Р. Константиновић), али: Његова савест ... је утолико идеалнија што је *немогућнија* (И.).

стотине и стотине хиљада госпoде Липских обраћају пажњу на очигледна знамења, криминал би убрзо постао *немогућ* (С. Басара). Тај смер деценијама ће бити *немогућ* у логичном промишљању ствари (Д. Великић). Прилаз је био готово *немогућ* (М. Видојковић). Овде је живот *немогућ*, шта предузети? (Vreme 1633–1634). Милан уме да буде ... непријатан, раздражљив, дрзак, *немогућ* (Г. Куић). Сад се наљутите на мене, реците да сам *немогућ*, дрзак, невоспитан (Н. Маринковић). Опстанак у Phoenix је постао *немогућ* (Пекић). Овај свет је ... на неким местима тако сужен да живот на њему постаје *немогућ* (Пол.). Разговор са собом је *немогућ*, осим на папиру (В. Стевановић). До сада смо научили да је почетак *немогућ*, као и крај, уосталом (В. Табашевић). Оаза је симбол живота само зато што у њој живот опстаје у окружењу у коме је *немогућ* (Д. Т. Станковић). Када сам престао да пишем[,] тај бег је постао *немогућ* (А. Тишма).¹⁷

1.4. Придев *носѣћ*

Пошто овај придев у основном значењу квалификује женску особу или женку која у утроби носи плод, готово увек је у женском роду, нпр.:

Жена ти је *носећа* (Д. Баранин). Двојица ... су између себе држали огромну, *носећу* жену (М. Булатовић).

Отуда тако мало потврда за облик у мушком роду:

Мора да сам и ја *носећ* кад се тешко крећем (М. Булатовић).¹⁸

У осталим значењима имамо само облик одређеног вида, нпр.:

Током рата постала [је артиљерија] *носећи* род војске у борбеним дејствима (Vreme 1669–1670). Брига о форми *носећи* је постулат савремене цивилизације (Д. Великић). Такав је став био *носећи* и у нашим извештајима (Пол.). За Балкан положај Србије увек је *носећи*,

¹⁷ Истина, међу девет примера који се у Речнику САНУ наводе за основно (1а) значење овога придева налази се и један који побија наведену ауторову тврдњу, али то је пример из 1927. г. Добривоја Гер. Поповића, лекара, јавног радника и министра (како пише на сајту nbks.org.rs Народне библиотеке у Крушевцу): У том случају је порођај без вештачке помоћи *немогући*.

¹⁸ За разлику од овога, придев *џрудан* (и иначе фреквентнији, стилски и регионално неутралнији од *носећ*) није тако редак: Као да је *џрудан*, помислиш и осмехнеш се (И. Бакић). *Трудан* мушкарац је и сам себи тежак (В. Булић). Изгледаш као *џрудан* блокеј (М. Бећковић). Изгубила је из вида да овде још нико није *џрудан* (З. Живковић). Нису знали ко је то *џрудан* и треба да роди ванбрачно (Мир. Ђурђевић). Могао [бих] да се породим без проблема, само да сам *џрудан* (А. Илић). Предуго си *џрудан* (Б. Јанковић). Нико од пара није остао *џрудан* (Р. Павловић). А ваздух *џрудан* је од благовести (И. В. Лалић). Скамењен је у блаженом грчу / Да није можда *џрудан* (В. Попа). Образ ће му се надути као да је *џрудан* (Селенић).

или климав стуб држач (Пол.). (В. и значења и примере у РСАНУ, s.v.)

2. Придеви типа *засѝрашујућ, очаравајућ, расѝућ* и сл.

2.0. За овакве облике каже Клајн, који их је запазио у титлови-ма страних филмова, да су „сумњиве правилности“ (2003: 310). Исто то, само мало друкчије, формулисано у виду препоруке, налазимо и у Нормативној граматици српског језика: „Не препоручује се употреба придјева на *ћи* у облику неодређеног вида, нпр. *Ефекаѝ је засѝрашујућ, Услиједио је изненађујућ ѝорасѝ ѝемѝераѝуре, Тон његовог гласа је био умирујућ*. У свим таквим случајевима треба употријебити облик одређеног вида, дакле, исправно је *Ефекаѝ је засѝрашујући, Услиједио је изненађујући ѝорасѝ ѝемѝераѝуре, Тон његовог гласа је био умирујући*“ (Пипер–Клајн 2015: 134). Ова „препорука“ поштује се (чак и кад се не зна за њу) у великој мери, за шта постоје многобројне потврде, од којих наводимо мали део из наше грађе, и то само оних придева код којих су облици неодређеног вида најчешћи и само реченице у којима је придев именски део предиката:

Мој изглед [је] био *збрињавајући* (Г. Скробоња). Музеј посвећен Александру је *здивљујући* (Пол.). Процент метала у рудачи је више него *задовољавајући* (З. С. Стојановић). Пркос машине која је радила ... био је *запањујући* (Пекић). Глас му је био танак, шишгав, *засѝрашујући* (Д. Ћосић). Њихов је случај у свему *збуњујући* (Ф. Давид). Његов напад би био потпуно *изненађујући* (Д. Благојевић). А између Рагова и Политике је живот наш насушни ... сам по себи довољно напоран, тужан, *исцрљујући* (Д. Ковачевић). Његов поступак према Танићу био је *нијодашѝавајући* и циничан (НИН). Имали смо јутрос жреб за тенис и његов исход је *обећавајући* (Пол.). И зато је погрешан град баш *одговарајући* (Д. Великић). Тај прорез, ма колико био узак, заправо је *одлучујући* (Р. Петковић). Сусрет златног јахача и Канора је био *окрејљујући* за обојицу (Д. Благојевић). Зорин тон је груб и помало *оѝѝужујући* (М. Ђурђевић). Цео тај пут имао је особине сна после дуге несанице: слadak, дубок и *освежавајући* (Р. Куић). Искорак из овог затвореног координатног система може бити *ослобађајући* (Пол.). Осмех човека Ленглија био је *очаравајући* (Дејан Лучић). Тај положај није ни у ком смислу *ѝонизавајући* (Мирј. Ђурђевић). Призор је био *ѝоражавајући* (Д. Киш). Када су такве акције изашле на видело, резултат је био *разарајући* (Пол.). Све што је Леон запамтио био је топао и истовремено таман поглед, засенчен и *узнемиравајући* (С. Слапшак). Зачуо сам Розин глас, тих и *узнемирујући* (М. Ковач)...

2.1.1. Постоје, међутим, многобројне потврде употребе облика неодређеног вида ових и оваквих придева, посебно на страницама интернета и у преводима књижевних дела. То су најчешће придеви с основом несвршених изведених глагола 4. врсте (по Вајан-Стевановићевој модификацији Белићеве класификације), с односом *-jē* (през. основа) : *-a* (инф. основа), као што су, нпр., *исѝѝѝу-јē-мо* – *исѝѝѝѝв-а-ѝѝ* (које аутор сврстава у 4b врсту, јер нису исти као *ѝѝѝѝ*, *чуѝѝ* и сл.) и глагола 5 (по аутору 5a врсте, да би се разликовали од оних типа *разум-ē-мо* – *разум-е-ѝѝ*), с односом *-ā* (у през.) : *-a-* (у инф.), као што су *очарав-ā-мо* – *очарав-а-ѝѝ* и сл.

Наведен је само мали део примера из грађе, при чему су потпуно изостављени они са само једном или две потврде. Упркос томе, њихов број је „заstraшујућ“.¹⁹

2.1.2. Придеви настали конверзијом од гл. прилога садашњег глагола на *-иваѝѝ/-ујēм*:

Овај се помери уназад ... не желећи да ... слуша глас који изговара његово име, глас страшан, нељудски, *заглушујућ* (Д. Стојиљковић). Звекет с друге стране врата постајао је *заглушујућ* (Пол.). Тишину прекиде *заглушујућ* шум шљунчања (А. Тешић).²⁰ Објављен је *зайањујућ* број кључних дела хорора (Znak Sagite, број 7). *Зайањујућ* је податак да по десет водећих тенисера и тенисерки ... већ имају капитал од безмало пола милијарде долара (Пол.). Хтео је да тај хлеб буде велики и *засићујућ* ... као за гладног змаја! (Весна Алексић). Од пресудног је значаја да се сачува од заводљивог сјаја ... који је каткада *заслејљујућ* (Д. Алексић). Блесак који наступи беше *заслејљујућ* (Д. Стојиљковић). Ономад је разлог био *засѝрашујућ*. Крађа сладоледа из „сандука за сладолед“ (Дуле Недељковић). Најежим се кад чујем тај, мени *засѝрашујућ* термин окупациона терапија (З. Петровић). Пајићев имагинативни предео није ништа мање *засѝрашујућ* за човека (Пол.). Беше *засѝрашујућ* створ (А. Тешић). Полиција [је] злочин описала као врло *збуњујућ* (blic.rs). Кад читатељку збуну исказ који није *збуњујућ*, то само значи да он није узрок (Пол.). Иако слабо опремљени[,] пружици су *изненађујућ* отпор (З. Петровић). Раст цена је заиста био *изненађујућ* (Пол.). Догађај је увек *изненађујућ*, ма колико га очекивао (Д. Симоновић). Трећи сет је био веома *исцрпљујућ* (ЕК). Петрић је истакао да је дуел против бундеслигаша био физички *исцрпљујућ* (politika.rs). Пројекат „Јадар“: Јесте *обавезујућ*, није *обавезујућ* (vreme.com). У Охриду споразум није потписан из правних разлога, али је правно *обавезујућ* (danas.rs, rtcg.me). Ниво од чети-

¹⁹ Ово је једна од појава која је захватила све варијанте српскохрватског језика (како се он у науци раније називао).

²⁰ Уп. и реченицу: Шум таласа је био *заглушујућ* (из књиге Богдана Поповића „Чланци и предавања“), коју наводи и Стевановић (1949–1950: 63), али без коментара.

ри одсто није истински *обавезујућ* (Пол.). Колега је мало истраживао и на крају му поднео заиста *обесхрабрујућ* извештај (Прев.). Посљедњи меч ... може бити и *одлучујућ* (vijesti.me). Споразум с Косовом услов за *одлучујућ* корак у евроинтеграцијама [наслов] (danas.rs). Био је то *одлучујућ* моменат истраге (Прев.). Реч је о поремећају који је веома озбиљан и *ошћерећујућ* (b92.net). Живот у хетеросексуалној партнерској заједници ... често представља прилично *ошћерећујућ* и тежак „посао“ (vijesti.me). Душан Ковачевић се изборио за повлашћен, али истовремено *ошћерећујућ* третман (Vreme 544 (И. Меденица)). *Ошћужујућ* поглед пратио [ју је] као бесни замах метле све до вењака (Ж. Павловић). Глас му је био озбиљан и *ошћужујућ* (Прев.). Затворите та врата ... рече Хикрик, уз не баш претерано *охрабрујућ* осмех (М. Петковић). *Охрабрујућ* пад броја заражених, али је опрез неопходан [наслов] (rtv.rs). Серотонин има *сминујућ* ефекат и побољшава сан (objektiv.rs). Смрт [ти се] представила као идиличан и *сминујућ* перивој (Ж. Павловић). Ритуал испијања чаја је *сминујућ* сам по себи (rtvs.tv). Сам хардвер није превише *узбуђујућ* (b92.net). Непредвиђен пољубац изгледао им је нов, посебно *узбуђујућ* (Мар. Јовановић). Призор који је угледао путник белог свадбеног хамера ... био је више него *узнемирујућ* (Мирј. Ђурђевић). Призор је био подједнако фасцинантан и *узнемирујућ* (З. Петровић). Прве даме углавном имају *умирујућ* утицај на председнике (politika.rs). Статистички пресек оболелих од ковида 19 у овом тренутку је *умирујућ* (rtk.rs). Шум воде био је *умирујућ* и нежан (Марко Цар²¹).

Уп. и негиране облике:

То што је аранжман ... саветодаван, не значи да је *необавезујућ* за српске државне званичнике који су га потписали (politika.rs). Ђорђеје Вујовић из ДФ је казао да је у питању допис који је правно *необавезујућ* (vijesti.me).

2.1.3. Придеви настали конверзијом од гл. прилога садашњег глагола на *-аваћи/-авџм*:

Водостај на главним југословенским ријекама је *забрињавајућ* (Е. Кустурица). *Забрињавајућ* је темпо трошења (Пол.). На *задовољавајућ* начин се чува од смрзавања (Б. Пекић). Изборни дан био *задовољавајућ* [наслов] (portalanalitika.me). Зар власт сме према осредњости да има тако *нијодашијавајућ* став? (vesti.rs). Обмана није једноставно немар, лош рад, *нијодашијавајућ* однос према људима (Прев.). Напредак [је] веома *обећавајућ* (021.rs). Костин напредак је *обећавајућ* (kodex.me). Неће допустити да тако *обећавајућ* посао пропадне (Прев.). Његова основна замјерка је то што улазак у локат кривину није обиљежен на *одговарајућ* начин (rtvs.tv). Квалитетан и *одговарајућ* шампон за ваш тип косе (product.rs). Одмерио

²¹ Рођен у Београду 1969. г.

[је] младог конобара погледом који је њој изгледао као *одобравајућ* (Прев.). У когнитивнопрагматичкој литератури ... највише су се проучавали случајеви ироније (имплицитан *неодобравајућ* став), ехоичне алузије (имплицитан *одобравајућ* став), метајезичке негације (експлицитан *неодобравајућ* став)... (К. Г. Расулић – М. М. Мишковић-Луковић). *Освежавајућ* напитак од којег ти мозак брже стари [наслов] (nova.rs). *Освежавајућ* ванил колач са купинама [наслов] (recerti.com). Егзактна опозиција Сунца ... показује ... да се *ошјежавајућ* период само наставља (adria.tv). Неписано је правило да улазак у политички нестабилне земље може бити поприлично *ошјежавајућ* (b92.net). Тела жртава пронађена су на местима које је локална полиција окарактерисала као „веома *ошјежавајућ* и изазован терен“ (politika.rs, rts.rs). Либан једнако *очаравајућ* као и Nadine Nassib Njeim [наслов] (vijesti.me). Његова [цимета] егзотична мађија ... имала је *очаравајућ* утисак на нас (vreme.com (Д. Јовановић Данилов)). Брза и снажна крила омогућила су Орловима да лет кроз мундијалске квалификације постане ... готово *очаравајућ* (politika.rs). Све који су заинтересовани водичи воде до мјеста на ком се пружа *очаравајућ* поглед (rtts.tv). Док је Путин проглашавао анексију, Украјинци му приредили *йонижавајућ* пораз (blic.rs). Услов не би требало да буде неразуман или *йонижавајућ* (Прев.). Поновни одлазак на рехабилитацију је био *йонижавајућ* (tr-ex.me). *Поражавајућ* приказ из Жаркова јасно говори где смо данас (nova.rs). Њен суд био је *йоразжавајућ* (Прев.). Погледајте *ужасавајућ* снимак падобранца који се извукао у последњем тренутку (nova.rs). То [је] ... натерало Раула Хименеза да на онако *ужасавајућ* начин измрцвари самога себе (Прев.). Начин на који смо изгубили је *ужасавајућ* (rtvbn.com). У поруци објављеној пре почетка епизоде гледаоци су упозорени да би садржај могао да буде *узнемиравајућ* (politika.rs). Упозорење: изузетно *узнемиравајућ* снимак је у питању (nova.rs). Шта фали Другом светском рату? Није био довољно опсежан, округан и *унишћавајућ*, или шта? (Vreme 1204). Нови извештај УН је болно *уйозоравајућ* (blic.rs). Чињеница да је забрана једног полицијског шефа »бункерисала« славни филм ... релативно је непознат ... али *уйозоравајућ* пример (vijesti.me). Ако рано увече лијежете у кревет, то би могао да буде *уйозоравајућ* знак да имате проблема са срцем (mondo.me).

Уп. и негиране облике:

Рад три министра *незадовољавајућ* [наслов] (adria.tv). Ближњи су ми скренули љубазно пажњу ... на *незадовољавајућ* индекс цитираности (Vreme 1401 (Љ. Живков)). Можемо закључити да је однос наше државе према препорукама међународних организација *неодговарајућ* (danas.rs). Мало родитеља размишља колико други

или трећи избор може бити *неодговарајућ* за ваше дете (srednjeskole.edukacija.rs).

2.1.4. Придеви настали конверзијом од гл. прилога садашњег изведених глагола на *-аићу/-аћ* и *-аићу/-аћ* малобројнији су и ређи:

Постоји *нарасћајућ* ризик да би терористи могли да користе миграционе токове како би дошли у ЕУ (insajder.net). Ово је најтежи корак за већину нас, међутим у исто време је и веома *ослобађајућ* (edukacija.rs). Осећај је *ослобађајућ* јер се сада осећам као да сама возим по празној траци (muzzik.tv). У свим уметностима постоји ... то трагање за изразом који ће довести до доживљаја пунине, и који је *ослобађајућ* (casporiskult.com). Изванредан [филм] ... предивно снимљен и *ћрожимајућ* попут епског романа (b92.net). Иако је у питању врло *ћрожимајућ* осећај, он може да се контролише (vesti.rs). Кристално јасан и *ћрожимајућ* звук који допирао из овог уређаја нас је у сваком смислу оставио без речи (telegraf.rs). „Одлазак из Недођије“ – Документарац о Мајклу Џексону „узнемирујућ и *разарајућ*“ (021.rs). Напад ... на новинара недељника „Време“ ... опасан [је] и *разарајућ* (vreme.com). *Разарајућ* ефекат климатских промена [наслов] (srpskainfo.com).

Није извесно ни да ли ће *недосћајућ* део ауто-пута на југу Србије бити готов до Летњих олимпијских игара (b92.net). Зубни импланти мењају ваш *недосћајућ* зуб у потпуности (dnevno.rs). Карла потисну *раздирућ* бол (Прев.).

2.1.5. Ређи су, али не и сасвим ретки, овакви облици придева са примарним несвршеним (или двовидским) глаголом у основи:

Њен сам *ваићућ* зов кроз сунчани ваздух чула (Б. Пекић). *Госићућ* терен може да изједначи шансе оба тима (maxbetsport.rs). Имаш пола сата играча више на домаћем терену, који ни гостима није превише *госићућ* (nedeljnik.rs). Зимски период ... може бити врло суморан, тужан и *дејримирајућ* (avon.rs). Бомба Коларова и *дејримирајућ* амбијент на дебију Адвоката на клупи Србије (vesti.rs). *Дејримирајућ* приказ на једној од најлепших локација у Србији [наслов] (nova.rs). Састанак са Јоханесом Ханом био *дејримирајућ* и нефункционалан (nsptm.rs). Активисти за људска права кажу ... да је правосудни систем *дискриминишућ* према женама (portalluca.me). Ово није први пут да је Хепи телевизија емитовала увредљив и *дискриминишућ* садржај (nova.rs). Овај потез америчких власти наишао је на велику осуду јавности, уз оцену да је *дискриминишућ*, нехуман (rts.rs). Сам начин како су јели је био веома *ирићирајућ* (021.rs). Торжествени центлмен ће ... вероватно бити прикривено безобразан и *ирићирајућ* (Vreme 881). Бол почиње одједном и јако је *ирићирајућ*

(mojzubar.com). Ови лагани и издржљиви слајдови савршени су за свираче електричне гитаре који траже ... *їевајућ* тон (mitrosmusic.com). Недостаје [оргуљама] опипљив *їевајућ* квалитет који машину претвара у уметничко дело (nedeljnik.rs). Ми смо најбрже *расїућ* бренд (rtvs.tv). Брнабићева је на крају подсетила и да је ИТ најбрже *расїућ* сектор у Србији (studiob.rs).

Неочекиван је облик неодређеног вида у примерима у којима су иначе уобичајене синтагматске форме типа *госїујући їредавач* (*їрофесор*), *їливајући курс*, *їуїујући циркус* и сл.:

Прошле године сам имала прилику да будем *госїујући* предавач (instagram.com/glavologija). Курс лекционара/динарлека је *їливајући* (pescanik.net (Љ. Живков)). Владају као *їуїујући* циркус (rs.n1info.com).²²

Многобројни примери са обликом неодређеног придевског вида говоре нам да се ту (све више) ради о придевима, а не о глаголским облицима у придевској служби (каког је мишљења био М. Стевановић). Ово посебно потврђује следећи, благо речено необични „полусуперлатив“ (истина једини такве врсте у нашој грађи):

Можда је *најузнемиравајући* аспект јеврејске ћутње током 78 дана бомбардовања од стране НАТО-а било олако прихватање тврдњи као што су „геноцид“ и „холокауст“ (М. Лазански).

3. Сложенице

Синтагматског су порекла, што значи да је само један део, и то увек други, по пореклу глаголски прилог садашњи. Неодређени вид јавља се у сложеницама са им. *срце*, заменичким придевом *све* или прилогом *добро*. Код неких од њих појављују се придеви у неодређеном виду иако, самостално употребљени, имају само облик одређеног вида, што је посебно својствено онима са заменичким придевом *све*.

3.1. Придев *срцеїарајућ*

Једини је такве врсте са именицом у првом делу сложенице. Наводи се у литератури (в. нпр. Клајн 2003: 312) и речницима (в. РМС,

²² Могло би се претпоставити да неодређени вид потврђују и примери именичке деklinације типа: од *оїредељујућа* значаја (Селенић), Давид је прилазио цаку, страшна лица и *їреїећа* држања (Мир. Поповић), сред *раїујућа* цинизма (Селенић). Међутим, такви облици јављају се и код придева који не могу имати неодређени облик, нпр. Олга је била фасцинирана свестраношћу високог човека *орловска* носа (Д. Великић), Уђе сув, зборана *сељачка* врата, мамурна погледа (Давичо), жена, тврда, *сељачка* лица (Пекић), од *венчачка мермера* (Селенић), жустра корака и *исїїшвачка погледа* (А. Тишма) и сл.

PMСj) само у облику одређеног вида. Новонастали облик неодређеног вида засведочен је једино на страницама интернета:

Када се радња дечјег филма одвија на сахрани, знате да ће бити *срцејарајућ* (021.rs). *Срцејарајућ* опроштај Нејмара од Пелеа [наслов] (antenam.net, b92.net). Двадесетпети роман легендарног Цона ле Кареа ... узбудљив је приказ нашег времена, повремено *срцејарајућ*, повремено црнохуморан (kosmosknjige.rs). Пунпун је на моменте духовит, пресладак; некад је толико мрачан и *срцејарајућ* да ћете сигурно бити мало шокирани (laguna.rs). *Срцејарајућ* пораз Ђереа [наслов] (nova.rs). Српски баскеташ објавио *срцејарајућ* апел [наслов] (sportal.blic.rs). *Срцејарајућ* тренутак на помену Томи Здравковићу [наслов] (srpskainfo.com). Пуних 25 година није сјекла нокте, а разлог због ког их је пустила да расту у недоглед је *срцејарајућ* (cdm.me).

Постоји и само *јарајућ*, али је оно врло ретко:

Изабелин тон је био јако *јарајућ* (wattpad.com). Врисак је био скоро људски; дуг, *јарајућ* урлик који је могао бити ратнички поклич из грла хиљаду ратника (Прев.).

Чешћи је облик одређеног вида, који се употребљава и у предикату:

И тада би приказ био *срцејарајући* (blog.rs). Сусрет је био *срцејарајући* (gradski.me). Талентовани господин Рипли представља причу о преварама, убиству и осујећеним жељама, у исто време је језив и *срцејарајући* (zenskikutak.rs). На питање шта би показивао, одговор би био *срцејарајући*: НУЛУ (Пол.). *Срцејарајући* приказ из Турске: Отац у наручју држи мртву кћерку која је страдала у земљотресу [наслов] (portalanalitika.me). Његов одговор је био *срцејарајући* (Прев.). Осмех јој је био *срцејарајући* (И.).

Довршавам причу у којој се љубав, пријатељство и издаја, на *срцејарајући* начин ... преплићу и сливају у мелодрамски заплет (Мар. Јовановић).²³

²³ Према овоме је творено иронично *срцејарајтељан* (ређе *срцејарајтељан*), нпр.: Каква *срцејарајтељна* теорија, и та ваша медицина на крилима песме (Ј. Арсић). Све је било испрва као у оним *срцејарајтељним* ... романима (А. Гаталица). Наш *срцејарајтељни* штампач постаје превазиђена тема (Р. Куић). Писала ми је нежна писма... Остао је само траг у мом дневнику, траг о томе да су била нежна и *срцејарајтељна* (Ј. Ршумовић). Ма колико родољубни аларми *срцејарајтељни* били, кредити се нису одобравали (Пекић).

Додајмо овоме и колоквијално *срцедрарајтељан*, нпр.: Председница странке ... била је јако потресена и послала је *срцедрарајтељно* писмо из Индије (Vreme 1203).

Облик одр. вида *йарајући* употребљава се у атрибутој функцији, нпр.:

уз *йарајући* звук млазних мотора (В. Арсенијевић), *йарајући* фијук зрна (Д. Васић), *йарајући* бол на потиљку (Урош Петровић), оштар и *йарајући* поглед (Пол.), снажан, *йарајући* звук аларма (Предраг Томић).

3.2. Сложенице са заменичким придевом *све*

3.2.1. Придеви *свевидећ* и *свезнајућ*

У Речнику МС (1973) наводи се као одредница *свевидећ* (у неодређеном), а *свезнајућ* (у одређеном виду)²⁴, иако се под првим придевом наводи Ћопићев пример у којем су оба придева у неодређеном виду. У сва три издања једнотомног Р(ј)ечника српскога језика МС ова разлика је оправдано неутралисана, што се за изостављање облика неодређеног вида у речничком чланку не може рећи. Оригинално решење налазимо у Анићевом Рјечнику hrvatskoga jezika (1998. г.), где се *свевидећ* и *свевидећи*, односно *свезнајућ* и *свезнајући* третирају као различите лексеме, па имамо укупно четири леме.²⁵

Да ствари у вези са видом ових двају придева нису тако једноставне, видеће се из примера које наводимо, посебно оних где су ти придеви у предикату.

3.2.1.1. Придев *свевидећ*

Облик неодређеног вида има овај придев, бар према нашој грађи, само као именски део предиката:

Такав је постмодернизам – он се пита шта је уопште књижевност, како то функционише, зашто је писац *свевидећ* и свезнајућ, ако је он у ствари актер у радњи приче (vokabular.org). А не би било лоше, кад је већ свезнајућ и *свевидећ*, да објасни како је Бабић и даље директор Коридора (vreme.com). Нико није *свевидећ* осим самог А. В.-а (glassumadije.org). Поштеније би било цитирати премијера него правити се *свевидећ* и свезнајућ (danas.rs). Свеприсутан, сведостижан, *свевидећ*, писац као да је имао кључ за оно што се назива галском досетком (novosti.rs (М. Мирковић)). Хара [уљез] Елизабетиним невиним и наивним свијетом, преузимајући улогу часног судије, који је *свевидећ* и надасве мјеродаван (М. Д. Ненезић). Хришћанство,

²⁴ У Правопису МС–МХ из 1960. г. (и то у Правописном речнику) наводи се само *свезнајућ*.

²⁵ При томе Анић омашком дефинише *свевидећи* као да је именица („онај који sve vidi, који је svuda prisutan i sve vidi, od koga se ništa ne može sakriti“ ~ *Vog, prep.* ~ *roditelji*]), док *свезнајући* има придевске дефиниције типа „који vrlo mnogo zna...“ и сл.

ислам и јудаизам ... верују у монотеистичког Бога који је свемогућ, *свевидећ* (sr.wikipedia.org). Стиже изненада штабу у госте ... човјек ... наизглед *свевидећ* и свезнајућ (Ћопић). Бог је свемогућ и *свевидећ* (forum.cdm.me).

Међутим, у истој позицији јавља се и облик одређеног вида – *свевидећи*:

Уистину, само је Бог Свечујући и *Свевидећи!* (bastinaobjave.com). Ништа не зна о убиству Оливера Ивановића у Косовској Митровици, месту где је он *свевидећи* и свемогући (beta.rs). Бог је свезнајући и *свевидећи* (books.google.rs (В. Живковић)). Министар образовања мора да буде *свевидећи* (brusonline.com). Ако има Бога и ако је *свевидећи*, зар их је намјерно оставио у овом мраку (Д. Киш). Царски поглед мора бити симеонски. Брижан, несигуран, неповерљив, па ипак ... предузимљив, *свевидећи* (Пекић). Никад не бих поверовала да је Деда Мраз свеprisутан и *свевидећи* без добрих доказа (rescanik.net). „Мали брат“ није у толикој мери *свевидећи*, иако је ... добродошао у свакодневном животу (Пол.). Сматрали су да је он *свевидећи* (Прев.). Алах је *свевидећи* (Ал. Теших).

Зашто Бог, свемогућ и *свевидећи*, није спречио Змију? (Басара). Зора, лукав и *свевидећи* женски створ, одмах је учила моју збуњеност (Ћопић).

После ових примера јасно је да ћемо облик одређеног вида придева имати и у атрибутској служби:

Да га је неко посматрао са стране, као шо то може *свевидећи* приповедач, угледао би ипак нешто необично (А. Гаталица). Пресудио [је] Он, *свевидећи* Врховни судија (Ђ. Лебовић). Следим твој *свевидећи* поглед (Селенић).

3.2.1.2. Придев *свезнајућ*

И овај се придев употребљава у неодређеном виду као (прости) предикатив:

Свјесни су и да нико није *свезнајућ* (vijesti.me). Овако о писцу ... збори „свезнајући наратор“[,] што и није баш *свезнајућ* (Vreme 1657 (Т. Панчић)). Ништа не може да изгледа тако привлачно као чврсти на и строгост коју он [заштитник] нуди... Он – *свезнајућ* ако не свемоћан, он свемоћан – јер *свезнајућ*... (Давичо). Био је свуда и у свему, *свезнајућ*, свемогућ и непогрешив (В. Косорић). Он није само *свезнајућ* већ је и свемоћан (Р. Петковић). Неко вријеме није био свеприсутан, свемоћан и *свезнајућ* (religija.me). Стиже изненада штабу у

госте ... човјек ... наизглед свевидећ и *свезнајућ* (Ђопић). Учино јој се беше не само привлачан него и ... *свезнајућ* (Црњански). Он гледа друго са Ловћена, огроман и *свезнајућ* (И.).

Овде је, међутим, облик одређеног вида чак нешто чешћи од неопређеног:

Није Милош свемогућ и *свезнајући* (Д. Баранин). Један од најјачих порива у човеку ... јесте порив ... да се буде свемоћан и *свезнајући* (Басара). Ова још неистражена пространства ... не дозвољавају писцу, па и нек је *свезнајући*, да се снађе (М. Вуковић). Идеолог је *свезнајући*, за било које питање има припремљен одговор (ЕК). Не могу бити окривљен зато што нисам *свезнајући* (И.). Човек је „*свезнајући*“ онда када воли (В. Јеротић). Он је као Бог, свевидећи и *свезнајући* (Д. Киш). То је била ароганција младости, она кад човек мисли да је *свезнајући* (В. В. Кол). У хришћанској култури кривица се признаје јер је бог *свезнајући*, па открива скривене грехе (Т. Кулић). Писац је поново био *свезнајући*, објашњавао је свима све (НИН). Нико није *свезнајући* (Пол.). Они су *свезнајући*, за разлику од Николе Пашића који није сматрао да је *свезнајући* (И.). Не могу бити окривљен зато што нисам *свезнајући* (Прев.). Ти си онда доиста творац зла, и исто онако *свезнајући* као што те калуђери називају (И.). Гугл није *свезнајући* и затрпава нас рекламама (rts.rs).²⁶

Бог, свемогући и *свезнајући*, одредио нам је меру и смер (М. Ст. Протић).

У атрибутској функцији, овај придев је, бар према нашој грађи, увек у одређеном виду:

Свезнајући и свепамтећи компјутер РОМА III чини излишном тајну полицију (С. Басара). На тамној позадини целулоида ... *свезнајући* приповедач накнадно уписује текст (Д. Великић). Ја сам писац, такорећи *свезнајући* приповедач (А. Гаталица). Ни *свезнајући* и проицљиви ујак ... не види пуни смисао британског наметања Тита Србији (М. Данојлић). Као да је *свезнајући* робот, са једанком лакоћом решавао је питалице из математике (В. Драшковић). Понекад би затекао на себи њен мирни, *свезнајући* поглед како светли из полутаме (М. Капор). Ја сам Ђорђе Малеш ..., *свезнајући* приповедач из претходних повијести (Р. Рисојевић). Госпођица Дартоа, сетиће се *свезнајући* читалац, била је недовољно навикнута на

²⁶ Овај се облик употребљава и као прилог: Гута га је гледао дрско, безобразно, *свезнајући* (О. Давичо). Уобичајени су данас и прилози на *-ће*, па тако имамо и: Сада ми је неопходан био само младић што се осмехује овако ведро и невино и опет *свезнајуће* (В. Стевановић).

уобичајене пажње супротнога пола (С. Слапшак). Чак ни *свезнајући* Ванђел ни у шта није био сигуран (В. Стевановић). Лице му поприми неки *свезнајући* израз (Д. Стојиљковић).²⁷

3.2.2. Придев *свѐмогућ* (*свемо̀гућ*)

Овај придев сигурно је старији од претходна два (в. Савић 2010) и представљао је модел према којем су они настали. У Вуковом Рјечнику (1852) налазимо само облик одређеног вида (*свемо̀гући*, -hã, -hê), али је одавно уобичајен и облик *свемогућ*, који се употребљава у предикату, нпр.:

Свемогућ је наш господ, Владико (Д. Баранин). Ни Ракић није био *свемогућ* (Басара). Познајем га и свуда причам да је велик и *свемогућ* (М. Булатовић). Зар је Бог толико *свемогућ*? (Д. Великић). Чак ни ђаво није тако *свемогућ* (З. Живковић). Ни ја нисам *свемогућ*, попе (Б. Јанковић). Ако није *свемогућ*, што не да отказ (В. Кеџмановић). Он је *свемогућ* и безмерно благ (Д. Киш). Он има доживотно право да буде *свемогућ* (Г. Куић). Бог је *свемогућ* (Вој. Латковић). Да ли ти унапред знаш, ако си *свемогућ*, шта ћу рећи...? (Д. Ненадић). Ако га [камен] не можеш саздати, значи ниси *свемогућ*. Ако га можеш саздати а не можеш подићи, такође – ниси *свемогућ* (НИН). Ако те заиста има и ако још жив си, изађи пред мене јер *свемогућ* ти си (А. Обрадовић). Нисам ни ја *свемогућ*! (Г. Петровић). Ради Бога ... а Он је *свемогућ* ... нека траје његова владарска лоза до дана ускрснућа (Р. Самарџић). Ако је бог *свемогућ* ... зашто ми оставља могућност да гријешим? (М. Селимовић).

У овој се позицији облик одређеног вида јавља прилично ретко:

Господару ... не могу ... да ти се молим јер је само мој Бог једини и *свемогући* (И. Ивањи). Ох, боже, ти који си *свемогући*... Ти! Ти ми одреши језик! (Ј. Лазаревић). Ако је господ ... *свезнајући* и *свемогући*, уклонио би оданде чељуст магарца (Прев.).

Облик *свемогући* уобичајен је у атрибутој функцији:

²⁷ Само *знајући(и)* није засведочено у облику релевантном за ову тему. Уп.: Потпуно [је] депласирано да ... висина казни ... буде изнад оних за „директна дела“ против човека, живог, разумног и *знајућег*, бића (Ж. Ђ. Бјелајац). Тај „бескорисни“ чин ... улази ... у ризницу онога што је Карл Попер назвао ... знањем без *знајућег* субјекта (Д. Којчић). Дефиниција људског бића као „сапијенса“ (*знајућег*) заиста трпи од неравномерне распоређености „интелигенције“ међу људима (С. Шкерковић). Ту се пожртвовани краљ српске земље Зете, Јован Владимир, окренуо од својих челника и пошао ка преком, бесомучном и за Бога мало *знајућем* Самуилу (М. Витезовић).

Ово што данас почињемо, нека *свемогући* наш господ бог и велики српски светитељ Сава, окрепе и оснаже (Д. Баранин). Он постаје и *свемогући* јунак, али временски орочених моћи (Vreme 1632). Нема сумње да је *свемогући* Творац био на вашој страни (Ф. Давид). Ако вам ваш *свемогући* бог не буде дао мало среће, видећемо се опет (С. Е. Ђорђевић). Не могу да поднесем да мој *свемогући* ... Јанко буде ... губитник (М. Б. Мојсиловић). Људи [су] веровали да их је створио један *свемогући*, савршени бог (Пекић). *Свемогући* интернет дозвољава и ову грешку (Пол.). Ту врсту правде није могао успоставити чак ни *свемогући* стари директор (З. Раонић).

Овај придев најчешће се употребљава (или употребљавао) уз им. *бог*, па, по закону о језичкој економији, често сам преузима именичку функцију, нпр.:

Он слика по моделима које је измислио *Свемогући* (Пол.). Срби се појављују као нека врста бића Божјег, којим је *Свемогући* одређивао или мењао токове историје (Православље).

3.2.3. Придев *свејрожимајућ*

Према *свемогућ(и)*, *свезнајућ(и)* и *свевидећ(и)* творени су и неки други придеви, од којих је вредан помена само наведени, код којег је облик неодређеног вида релативно редак, па је већина примера са странаца интернета, нпр.:

Ту је тај мирис ... *свејрожимајућ*, богат и пун (b92.net). Загађење ваздуха је *свејрожимајућ* проблем (ekspres.net). Непријатељ [је] увијек далек и неухватљив а тако свеприсутан и *свејрожимајућ* (robjeda.me). Ово је прича о револту који је толико снажан и *свејрожимајућ* да доводи до дисоцијативног расцепа идентитета (psihoverzum.com). Елемент је *свејрожимајућ* и није саздан да буде себично заточен у само једном телу (koridorsvetova.wordpress.com (А. А. Перић)). Оправдање за ову стратегију вероватно види управо у егзистенцијалистичкој аури овог текста, где је осећај муке и гађења *свејрожимајућ* (Д. Рамадански, „Славистика“ XVI).

Облик на *-ћи* је видски неутралан, што показује и његова честа употреба у предикату:

Редитељски поступак Дејана Мијача није свеприсутан, он је *свејрожимајући* (Vreme 508). Процес вестернизације ... био је свеобухватан и *свејрожимајући* (vidovdan.org). Мада технологија није једини аспект живота младих ..., сасвим сигурно је најзначајнији и *свејрожимајући* (doisrpska.nub.rs). Утисак већ виђеног био је *свејрожимајући*, неодрљив (З. Живковић). Префикс „локалан“ треба

узети ... као илустрацију удворичког менталитета који је свеprisутан и *свејрожимајући* диљем чиновничке структуре (in4s.net). Осећај саборности и међусобног испуњења музичара и окупљеног народа био [је] *свејрожимајући* (kosovo-online.com). У песништву Благоја Баковића креативни принцип је свеprisутан и *свејрожимајући* (kcnps.org.rs (М. Алексић)). Стајали смо тако и грлили се... Дуго... Док ми својим загрљајем који је био тако *свејрожимајући* ... није рекао све (М. Б. Мојсиловић). Осјећај празнине и самоће биће толико снажан и *свејрожимајући* да никакав сјај, богатство или луксуз ... неће моћи да надомјесте одсуство оних којих нема (НИН). Често су се два лика стапала у трећи, свеprisутан, *свејрожимајући* (И.). Нихилизам је данас ... распрострањен и *свејрожимајући* (forum.krstarica.com). Утицај електронских медија је *свејрожимајући* (fpn.bg.ac.rs).

3.3. Сложенице са прилозима

3.3.1. Придеви са прилогом *добро* као првим чланом

3.3.1.1. Придев *добродржећ*

За разлику од простог придева *држећ*, облик неодређеног вида сложенице *добродржећ* је редак:

Боб је господствен, у лепим годинама а *добродржећ* (dejanjeremic.com). Тип је био средњих година, проћелав, али *добро држећ* (mojaistina.blog.rs). ... Неупадљиво обучен старац, можда војни пензионер, антипатично *добродржећ* (pescanik.net (Ј. Живков)).

Облик одређеног вида уобичајен је не само у атрибутској него и у предикативној функцији:

Човјек, ближе шездесетој него педесетој, али *добродржећи*, као гоњен бјесовима излетио је из радње (Б. Брковић). Превалио је педесету ... *Добродржећи* мацан, како су оцениле службенице у министарству (В. Булић). Човек у годинама, али *добродржећи* (Мил. Вучковић). Пар је дјеловао пристојно, он нешто старији од ње, али *добродржећи* (Инт.). Његов је отац задуго остао усправан и витак, *добро држећи* удовац (М. Ковач). Није он био неки младунац ... већ човек у поодмаклим годинама, али јако *добродржећи* (Г. Куић). Р. Ц-ов здрав разум је још увек био *добродржећи* (В. Матијевић). Добра ти је машина. Очуван, његован, што би рекли, *добродржећи!* (nolimitbikers.com/forum). Здрав је и *добро држећи* (Р. Павловић). И поруке су им сличне: усамљен, *добродржећи*, без обавеза ... тражи одговарајућу прилику (Д. Радовић). Доктор Батут је веома љубазан, *добродржећи* господин (Г. Скробоња). Чича има бар 70 лета, али је *добродржећи* (Ал. Тешић).

3.3.1.2. Придев *добромислѣћ*

Књишки придев, врло редак у позицијама у којима би се могао употребити у неодређеном виду у једнини. Није, вероватно, само то разлог што се у нашој грађи нашао само један такав пример:

Суд констатира да се ваш утварни Београд може унети у Записник као национално *добромислећ* (Пекић).

Овај придев најчешће се употребљава у множини,²⁸ па отуда врло мало потврда и за ном. јд. м. рода:

Ми имамо јасан циљ, праведни *добромислећи* (dps.me).²⁹

У РСАНУ је *добромислећи* упућено на придев *добромислен*, што је данас ређе, али не и непознато, нпр.:

Био је благоговоран и *добромислен* (М. Витезовић). Онај ко је по природи политички исправан (у Новоговору, *добромислен*), у свакој ће прилици знати ... које је веровање право (Прев.).

3.3.1.3. Придев *добросӣојѣћ*

У Анићевом Рјеџнику hrvatskoga jezika (1988), РСАНУ и РСЈј наводи се само *добросӣојѣћ* (РМС нема ту одредницу ни у Исправкама), али ни неодређени вид није толико редак:³⁰

Она не ради, он је и више него *добросӣојѣћ* (ana.rs). Свекар има само њега, а свекар је *добросӣојѣћ* (Ш. Живковић – Бура). Значење 4. ... јесте „економски *добросӣојѣћ*, богат, имућан“ (К. В. Беговић, „Фразеологизми...“, Бгд 2019, 75, докторска дисертација). Сиротињу истински може пожалити тек неко ко је *добросӣојѣћ* (Време 1087). Неки

²⁸ У сва четири примера наведена у РСАНУ имамо само множинске облике.

²⁹ Постоје и потврде за *слободномислећи*, али само за облик одр. вида, нпр.: Сваки *слободномислећи* Србин треба да пружи подршку КТВ-у (ktv.rs). Сада је најодговорнији задатак да тековине те побједе осјети сваки *слободномислећи* човјек (milesevskaerparhija.rs). Заклети атеиста и *слободномислећи* либерал, у политику је ушао са само једним ставом (Пол.).

³⁰ Додатни, тежи проблем при утврђивању облика речничке одреднице, којим се овде не можемо бавити, представља појава других комбинација: Отишао је, најприје, у Канаду, гдје је киријао као дрвосјеча, да би се касније обрео у Турској, бивајући *слабо сӣојѣћ* ашција (Милан Јанковић). Држава ... уводи намете на артикле које троши углавном *слабо сӣојѣћ* део становништва (Пол.). Усред највеће собе: *слободно сӣојѣћ* камин као стожер окупљања укућана (И.). *Средње сӣојѣћ* грађанин ће са узбуђењем објашњавати: отићи ћемо неколико дана на пут живота у Колорадо (И.).

Осим тога, ту је и компаративна форма: Биће натерано неко јавно предузеће или *боље сӣојѣћ* приватник да добро плати неку 'услугу' (Време 1602). Хтио је да се радом рехабилитира к'о *боље сӣојѣћ* сеоски домаћин (Д. Михаиловић, „Голи оток“, 5 (говор личности)). Кад једном стигне пресуда, брачни партнер, који је *боље сӣојѣћ*, може да рачуна да ће му се богатство очас истопити (Пол.).

имају брачног друга који је *добросӣојећ* (otvoreniparlament.rs). А што персону ону гости за недељу, *добросӣојећ* ромејски ktimatias не при ми ни за десет година (Пекић). Свако од нас зна да је *добросӣојећ* и да је финансијски безбедан до краја живота (telegraf.rs).

Облик одређеног вида је чешћи и у таквим позицијама:

Не зна се ко је више *добросӣојећи*: он сам, његова фирма ... или прелепа кућа (ЕК). Истрага тапка у мјесту ако је починилац *добросӣојећи* (Михајло Мико Зекић). Очигледно је још *добросӣојећи* (В. В. Кол). Није згорег поменути да је Иван Мештровић био финансијски веома спретан човек, и да је био *добросӣојећи* (З. Љ. Николић). Киндер [итал. кошаркашки клуб – М.Н.] је *добросӣојећи* ове сезоне (Пол.). Он је био поштен човек и *добросӣојећи* (Прев.).

Који мушкарац, и то *добросӣојећи* ... уредно дели цех за вечеру? (Мар. Јовановић). Иван ... је већ годинама био ... успешан и *добросӣојећи* лекар у Немачкој (Г. Куић). Сад [је] у питању био неко ко је изгледао као *добросӣојећи* господин (Ђ. Милосављевић). Британска империја је банкрот, иако је Његова екселенција амбасадор Кембел, лично *добросӣојећи* човек (Пекић). На то се из посљедњих редова узрујано јави Глиша Мајкић, *добро сӣојећи*, задружан сељак у педесетим годинама (Ћопић).

Иначе, само *сӣојећ* (као придев или у придевској функцији) није засведочено, а *сӣојећи* јесте, истина само у синтагми *сӣојећи сӣав*.

3.3.2. Придеви са прилозима *брзо* и *сӣоро* као првим чланом

Позната су два антонимска пара таквих придева, и то редовно у облику одређеног вида: *брзовезујући* / *сӣоровезујући* (~ бетон, ~ гипс, ~ лепак и сл.) и *брзогорећи* / *сӣорогорећи* (~ кабл, ~ папир (за завијање резаног дувана), ~ угаљ, ~ фитиљ, ~ штапин). Уп. и, фигуративно употребљено:

Ово је суштински један веома камеран филм, *сӣорогорећи* и атмосферичан (Vreme 1656).

4. Завршне напомене

Ако погледамо оне придеве разматране у т. 1 и 3 за које смо имали довољно примера, онда видимо да се *могућ(и)*, *немогућ(и)* и, колико се на основу оскудних података може закључити, *болећ(и)* и *срамећ(и)* употребљавају у складу са синтаксичким правилима српског књижевног језика. Код осталих није извршена потпуна диференцијација између

неодређеног и одређеног вида. У т. 2 наведен је велики број придева у неодређеном облику типа *застірашујућ*, *очаравајућ*, *расіућ* и сл., који показују да је категорија придевског вида и даље жива. Иако највећи део таквих примера потиче из нерепрезентативних извора, они указују на појаву која је у великој експанзији и коју нормативистичке препоруке тешко могу зауставити, тим пре што је у складу са системом, одн. представља оно што би се могло назвати „уједначавањем система“ или „уједначавањем у систему“, иначе уобичајеном у језику. Као и у случају других промена у језику, тај процес биће сигурно дуготрајан.

СКРАЋЕНИЦЕ ИЗВОРА

Vreme – недељне новине (Београд), ЕК – Електронски корпус савременог српског језика Математичког факултета у Београду (одакле су неретко узимани и примери из новина, најчешће из Политике); И. – исти извор као у претходно наведеном примеру; Инт. – пример преузет са интернета, без забележене адресе; НИИ – Недељне информативне новине (Београд); Пол. – Политика, дневни лист (Београд); Прев. – пример из преведеног књижевног дела (или из више њих); РМС – Речник српскохрватског књижевног језика, Матица српска (делом и Матица хрватска), 1967–1976; РМСј – Рјечник српског језика, Матица српска, Нови Сад, 2021; РСАНУ – Речник српскохрватског књижевног и народног језика, САНУ, Београд, 1959–.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Белић 1958: Д-р Александар Белић, *О језичкој њрироди и језичком развићу. Лингвистичка испитивања*, I књига, Београд: Нолит.
- Јовановић В. 2021: Владан З. Јовановић, Поглед на партиципска образовања на *-ћи*, *-виши* и *-м(и)* из угла лексикографског описа савременог српског језика, *Јужнословенски филолог* LXXVII/2, Београд, 157–183.
- Клајн 2003: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику, Други део, Суфиксација и конверзија*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска.
- Маретић 1963: Tomislav Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Пипер–Клајн 2015: Предраг Пипер, Иван Клајн, *Нормативна грамаћика српског језика*, Нови Сад: Матица српска.

- Савић 2010: Виктор Савић, Свемогући и(ли) сведржителъ у српскословенском језику, *Зборник Мајице српске за књижевности и језик* 58/1, Нови Сад, 7–31.
- Стевановић 1949–1950: Михаило Стевановић, Попридевлывање глаголског прилога на *-ћи*, *Јужнословенски филолог* XVIII/1–4, Београд, 55–85.
- Стевановић 1974: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (Грамајички системи и књижевнојезичка норма) II*, Синџакса, Београд: Научна књига.
- Суботић 1984: Љильана Суботић, Судбина партиципа у књижевном језику код Срба у 19. веку, *Прилози ипроучавању језика* 20, Нови Сад, 5–74.
- Шекрст 2009: Kristina Šekrst, *Prolegomena dekonstrukciji leksičkih kategorija*, Zagreb (преузето са сајта: www.bib.irb.hr/1135693/download/1135693.dekonstrukcija.doc).

Мирослав Б. Николић

К ВОПРОСУ О БОЛЕЕ КРАТКИХ ФОРМАХ ИМЕН
ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ, ОБРАЗОВАННЫХ КОНВЕРСИЕЙ
ОТ ДЕЕПРИЧАСТИЯ НАСТОЯЩЕГО ВРЕМЕНИ
В СОВРЕМЕННОМ СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

В работе приводятся многочисленные примеры адъективизированного деепричастия настоящего времени в форме неопределенного вида. Примеры разделены на три группы: 1. старые и/или территориально маркированные, напр. *болећ*, *држећ*, *(не)могућ* и пр.; 2. многочисленные новые (и более новые) примеры типа *забрињавајућ*, *ипрожимајућ* и т. п.; 3. неопределенный вид таких имен прилагательных в составе сложных слов, напр. *срцејарајућ*, *свевидећ*, *добросиојећ* и пр.

Ключевые слова: сербский язык, морфология, имена прилагательные, вид имен прилагательных, конверсия, деепричастие настоящего времени.

УДК 811.163.41'367.624:81'366

Оригинални научни рад
Примљено 12. октобра 2022. г.
Прихваћено 2. јуна 2023. г.

ЈОВАНА Б. ЈОВАНОВИЋ*
(Институт за српски језик САНУ, Београд)**

О НЕКИМ АСПЕКТИМА ПОПРИДЕВЉАВАЊА ГЛАГОЛСКОГ ПРИЛОГА САДАШЊЕГ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

У раду се са морфосинтаксичког и семантичког аспекта анализира придевска употреба глаголског прилога садашњег без финалног *-и* у номинативу и акузативу једнине мушког рода, у позицијама атрибута и предикатива. Циљ рада је да се испитају разлози због којих се ови нестандартни краћи облици све учесталије појављују, како у језику медија тако и у разговорном језику – његовој усменој реализацији али и писаној форми коју репрезентује комуникација међу корисницима друштвених мрежа. Примећене разлике у начину на који се глаголски прилог садашњи употребљава у придевској служби у односу на средину XX века тичу се морфосинтаксичких карактеристика овог облика и његових семантичких особености у позицијама у којима има придевску вредност, а оне би могле сугерисати иновације у вези са диференцирањем вида попридевљеног глаголског прилога у савременом српском језику.

Кључне речи: глаголски прилог садашњи, придевска функција, атрибут, предикатив, попридевљавање.

0. Предмет истраживања у овом раду представља придевски употребљен глаголски прилог садашњи без финалног *-и*. Примећено је да се у синтаксичким позицијама атрибута и придевског копулативног предикатива, у облицима номинатива и акузатива једнине мушког

* jovana.jovanovic@isj.sanu.ac.rs

** Овај рад финансирано је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору број 451-03-47/2023-01/200174, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

рода,¹ глаголски прилог садашњи са квалификативном вредношћу у савременом српском језику често појављује у скраћеној форми, без финалног *-и* (*дејимирајућ*, *забрињавајућ*, *задовољавајућ*, *изненађујућ*, *освежавајућ*, *очаравајућ* итд.). Овакви окрњени облици глаголског прилога садашњег употребљавају се у различитим реализацијама јавног дискурса: у језику медија, и то у новинским текстовима штампаних листова, као и у текстовима на интернет порталима; у рекламним порукама, огласима, брошурама и сличним типовима гласила; затим у разговорном језику, као и у његовој записаној форми, коју може репрезентовати комуникација међу корисницима друштвених мрежа (*Фејсбук*, *Твиттер*); уопште, дакле, у разним писаним и говорним формама реализације језика.

Циљ овог истраживања јесте да се испита фреквентност употребе скраћеног облика глаголског прилога садашњег са придевском вредношћу у атрибутој и предикативној функцији; затим да се покуша дати одговор на питање због чега долази до овакве морфолошке промене; утиче ли врста и значење глагола на промену морфолошког лика његовог прилога садашњег у придевској служби, као и да се утврди конкурентност ових окрњених варијаната пуним формама глаголског прилога у истим позицијама. Такође, намера нам је да укажемо на системске разлике које увиђамо када је посреди попридевљавање глаголског прилога садашњег у савременом српском језику у односу на увиде и резултате до којих су у вези са овим питањем дошли наши граматичари и лингвисти током прве половине XX века.

1. Глаголски прилог садашњи, са својим морфолошким, синтаксичким и семантичким карактеристикама које је наследио као континуант старог словенског партиципа презента, описан је у граматицама савременог језика, где му се углавном приступало са синхронијског аспекта (Маретић 1963; Стевановић 1989; Станојчић–Поповић 2008; Пипер–Клајн 2014). Овај облик био је предмет истраживачког интересовања лингвиста како у дијахронијским студијама посвећеним историји српског језика и судбини партиципа (Белић 1999; Мусић 1935; Даничић 1874), тако и у појединачним радовима у којима аутори указују на његову дивергентну природу и посвећују пажњу

¹ Ови падежи једини су релевантни за праћење испитиване појаве будући да се формална разлика између облика одређеног и неодређеног придевског вида махом неутралисала у корист одређеног. Премда постоје посебни падежни наставци за два придевска вида, разлика међу њима у савременом српском језику „сачувала се практично само у номинативу једине мушког рода“ (Пипер–Клајн 2014: 131), односно у акузативу једине уколико се придевом одређује неживи појам.

његовом попридевљавању (Белић 1933; Стевановић 1949–1950). Ово истраживање видимо као мали допринос опису актуелног стања и неких системских иновација у језику када је посреди морфосинтаксички развој глаголског прилога садашњег са придевском вредношћу.

Глаголски прилог садашњи припада групи непроменљивих неличних глаголских облика у систему глаголских облика у српском језику (Пипер–Клајн 2014: 161). У *Нормативној граматици српског језика*, глаголски прилози, уз инфинитив, класификовани су у глаголске облике без флексије, при чему је глаголски прилог садашњи, из перспективе категорије вида која га карактерише, терминолошки одређен као глаголски прилог несвршеног вида, тј. несвршени прилог.² За истраживање које спроводимо, важно је запажање да се овај облик понекад употребљава у придевској функцији придева са значењем сталне особине, нпр. *владајућа класа*, *олакшавајуће околности*, *свећлећа реклама*, *лејтећи шањур* итд. (Пипер–Клајн 2014: 161). У вези са придевском функцијом овог глаголског прилога, аутори напомињу и да је погрешно „употребљавати такве придеве као глаголе, везане за одређено време и праћене прилошким одредбама, дакле, није исправно *пиренуино недосћајућа средсћава*, *недосћајућа средсћава за градњу*, *савременије мислећи чипаоци* и сл.“ (Ibid.).³ У *Нормативној граматици* не помиње се предикативна придевска функција овог облика, али у једној напомени у делу граматике који је посвећен придевском виду стоји: „Не препоручује се употреба придева на *-ћи* у облику неодређеног вида“, те у примерима „*Ефекаћ је засћрашујућ*, [...] *Тон његовог гласа је био умирујућ* [...] треба употребити облик одређеног вида, дакле, исправно је *Ефекаћ је засћрашујући*, [...] *Тон његовог гласа је био умирујући*“ (Пипер–Клајн 2014: 132).

Ж. Станојчић и Љ. Поповић у *Граматици српског језика за гимназије и средње школе* такође указују на то да се глаголски прилог садашњи, осим у глаголској служби (прилошкој, будући да се налази у функцији одредбе личног глаголског облика), може употребљавати и у

² С тим у вези, Пипер и Клајн констатују: „Несвршени прилог традиционално се назива ‘глаголски прилог садашњи’, што је назив који само делимично одговара функцији тог облика, који обично означава истовременост двеју радњи не само у садашњости (*Говори замуцкујући*), него и у прошлости (*Говорио је замуцкујући*) или у будућности (*Говориће замуцкујући*)“ (Пипер–Клајн 2014: 161). У овом раду користимо традиционално терминолошко одређење будући да су нам у фокусу искључиво неки аспекти попридевљавања овог облика а не његове особености као глаголског прилога.

³ Употреба глаголског прилога садашњег са партиципском вредношћу такође се уочава у корпусу и савременом језику уопште, али се нећемо бавити овом појавом.

атрибутској служби, карактеристичној за придеве. Наводе и репрезентативне примере: *свећилеће* рекламе; [војници] у *лежећем* ставу; [време] *иуиујућег* позоришта; [говорити] *иришећим* тоном и др. Аутори напомињу да у овој позицији, када означава стално стање, гл. прилог садашњи добија све карактеристике придева (облик и деklinацију), при чему се удаљава од глаголске речи, задржавајући само лексичко значење глагола који је у основи овог облика. Важно је запажање да се неки од овако насталих придева у српском језику „осећају као прави придеви, нпр. *врућ, могућ, немогућ, идући, следећи*“ (Станојчић–Поповић 2008: 402). У овој граматици нема примера нити било каквих објашњења која се тичу употребе глаголског прилога са придевском вредношћу у предикату.

У *Хрватској граматици* се глаголски прилог садашњи, осим у делу граматике посвећеном морфологији глаголских облика, помиње и у одељку о творби речи, где аутори овим обликом (као и облицима радног и трпног глаголског придева) репрезентују појаву настајања нових речи конверзијом. У овом случају посредује попридевљавање (адјективизација), тј. „preobrazba riječi u pridjev“, нпр. прелазак глаголског прилога у придев: „*Ležao je u hladovini osvježavajući se dobro rashlađenim vinom* → *U našim trgovinama ima različitih osvježavajućih pića*“. Аутори констатују да се прелазак глаголских облика у придеве остварује „dobivanjem roda i deklinacije“ (Барић и др. 1997: 301), али не указују на могуће синтаксичке позиције попридевљеног радног глаголског придева.

Глаголском прилогу садашњем са придевском вредношћу посвећује пажњу и Клајн у студији о творби речи, али овај аутор не посматра придеве на *-ћи* (нпр. *лећећи* тањир) као резултат конверзије глаголских прилога (Клајн 2003: 385) већ као придеве са суфиксом *-ћи* добијене од глаголских основа (Клајн 2003: 308–312). Разматрајући начин њиховог бележења у српским речницима, Клајн се дотиче и питања придевског вида и, с тим у вези, констатује да се „у титлованим преводима филмова“ запажа тежња „да се и овим придевима у предикату да неодређени вид: ’Заиста је застрашујућ’, ’Резултат је био изненађујућ’, ’Није баш задивљујућ’ и слично“ (Клајн 2003: 310).

Значајне и најсадржајније напомене о значењу и употреби глаголског прилога садашњег у придевској функцији даје М. Стевановић, како у својој граматици (Стевановић 1989: 745–752), тако и у раду посвећеном попридевљавању глаголског прилога на *-ћи* (Стевановић 1949–1950) и наше је истраживање умногоме мотивисано запажањима овог аутора. Полазећи од чињенице да је судбина некадашњег партиципа презента

била таква да се у појединим случајевима „кидала његова веза с глаголом који је одређивао“, те да је тада овај облик „остајао уз именицу као искључиво њена одредба и постајао придевом“, Стевановић констатује да је до попридевљавања глаголског прилога садашњег долазило онда када се глагол својим значењем на неки начин поистовећивао са придевом, односно када се „употребљавао са значењем сталног вршења радње и тиме, као реч која казује сталну особину, добивао квалификативни карактер с функцијом коју у језику углавном врше придеви“ (Стевановић 1989: 745). Како је још Белић констатовао и објаснио, а Стевановић потврдио на великом корпусу, употреба глаголског прилога на *-ћи* с функцијама и својствима правих придева, дакле, потпуно попридевљавање некадашњих партиципа, било је могуће онда када су ови облици престајали бити партиципи по значењу и почињали означавати неку сталну особину, дакле, морало је доћи до промене њиховог унутрашњег значења (Белић 1933: 5–6). Белић је и говорећи о простим придевима констатовао да одређени број њих води порекло од партиципа, и то онда „кад се приписивање временске радње претворило у приписивање сталне особине, па ма она била и глаголска“ (Белић 2000: 151–152). Овакву конверзију аутор репрезентује одговарајућим примерима, нпр. *врућ*, *-ућа*, *-уће* (’топао’, а не ’који ври’), *држећ* (’здрав, јак’ и сл.), *шеглећи* (’за вучу’, а не ’који сада тегли’).

Стевановић запажа да је конверзија на релацији глагол → придев могућа увек када „глаголи означавају трајно и стално стање, односно особину својих субјеката – оно исто, дакле, што значе и придеви“ (Стевановић 1949–1950: 61). Безвременски употребљен глаголски прилог садашњи испуњава, дакле, семантичке и синтаксичке услове за попридевљавање, а како запажа Стевановић, конверзији овог глаголског облика додатно погодује то што поред истоветности значења са придевом дели и једнаку форму: „глагол прилог садашњи се, каогод и придеви м. рода, завршава самогласником *и*. Зато је он могао добити и добио је и остала својства придева, на првоме месту разликовање рода и броја и промену по падежима, и на тај начин је постао придевом“ (Стевановић 1949–1950: 61). Занимљиво је да и Белић (1933: 1–2), као и Стевановић на више места (1949–1950: 56; 61; 1989: 746), напомиње да је употреба глаголског прилога садашњег у придевској служби и са својствима придева (родом, деклинацијом) далеко уобичајенија у језику књижевности него у народном језику, а као примере који су несумњиво „у духу народног језика“ (Белић 1933: 3) оба аутора наводе Маретићеве репрезентативне примере (*врућ*, *могућ*, *будући*, *идући*, *шекући*, *следећи*, *носећи*).

За наше истраживање попридевљавања глаголског прилога садашњег нарочито је значајна Стевановићева констатација до које долази након прегледаног веома богатог материјала из књижевних дела а која се тиче уобичајене синтаксичке позиције придевски употребљеног овог облика. Наиме, аутор примећује да је несразмерно чешће бележио глаголски прилог на *-ћи* у атрибутој служби него у предикативној и наводи свега неколико примера (насупротив више стотина случајева гл. прилога садашњег с атрибутоком вредношћу) у којима се овај облик налази у предикату:

Али је вода *врућа* и црна као мастило; Ох, Боже, ти који си *свемогући* (Ј. Лазаревић); *Шум* таласа је био *заглушујући* (Б. Поповић); Живот (је) оскудан, сув и *разорављујући*; И тај је корак узнемиравајући и опасан (Ј. Скерлић); Он до краја остаје моћан и *здивљујући*; Тип студента и пропалице управо је *здивљујући*; Његова љубомора је за њу тешко *вређајућа* (М. Богдановић); Видећи да је та сила *немогућа* почео га је мучити бол (К. Ш. Ђалски) (Стевановић 1949–1950: 82–83).

Како и Стевановић објашњава, а неопходно је да још једном појаснимо и у овом раду, нису сви предикативни облици које налазимо у овој групи примера исте синтаксичко-семантичке вредности и морфолошког статуса. Наиме, употребљени облици гл. прилога *врућ*, *свемогући*, *немогућа* „су и у предикату једнако на своме месту као год у атрибутој служби“, јер су „примили све придевске одлике, између осталих и формално разликовање оба вида“ (Стевановић 1949–1950: 83). Такође, важна за ову тему јесте чињеница да аутор „мање обичном у предикату“ одређује употребу глаголских прилога *заглушујући*, *разорављујући*, *узнемиравајући*, *здивљујући* и *вређајући*, а интересантан је и Стевановићев покушај објашњења разлога због којих ови облици не могу попримити све придевске одлике. Најпре се аутор позива на већ постављен Белићев модел и услове попридевљавања глаголских прилога и истиче да наведених 5 облика није могло постати правим придевима, јер „Да би таквим постали, мора се у њима претходно извршити измена значења њихова основног глагола“ (Стевановић 1949–1950: 83; исп. Белић 1933: 5). Узрок неуобичајене употребе глаголских прилога с придевском вредношћу у предикативној позицији Стевановић тражи у природи значења придева у овој позицији, у којој се, „нека особина било којег појма открива као нова, као да је дотад била непозната“. Аутор објашњава да означена особина која је, „као трајна и стална“, приписана појму употребом попридевљеног глаголског прилога, по природи ствари „никада није нова, и природно је да се не употребљава у вези којом се откривају раније непознате особине“ (Ibid, 84). Дакле, како сазнајемо из врло садржајне и грађом пребогате Стевановићеве

студије, 50-их година XX века била је веома ретка употреба глаголског прилога садашњег с привдевом вредношћу у предикативној позицији, а примера када се овај облик у предикативној позицији јављао без финалног *-и* у номинативу и акузативу једнине мушког рода – међу више стотина уопште нема. У савременом српском језику, међутим, привдевска употреба глаголског прилога садашњег попримила је шире размере, што нас је, уз запажање о нестандардном морфолошком лику у коме се овај облик јавља у различитим сферама језичке реализације, подстакло да испитамо ову појаву.

2. Грађа за ово истраживање прикупљана је у неколико фаза. Најпре је системски претражен електронски корпус SrWaC (Serbian Web Corpus),⁴ у коме су регистровани облици глаголског прилога садашњег без финалног *-и*, претрагом корпуса према упиту „*ућ“ односно „*ећ“ (тачка, астериск, тражени словни завршетак речи), при чему је добијено око 12.400 конкорданци за први, односно око 670.500 конкорданци за други упит. Имајући у виду релевантну србистичку литературу – граматике и радове који се баве глаголским прилогом садашњим са синхронијског и дијакхронијског аспекта, у корпус за анализу нисмо уврстили облике *врућ*, *могућ*, који се третирају као прави приведи, као ни префиксацијом деривирани облике *ћреврућ*, *немогућ*, *свемогућ*. Такође, одбачени су и краћи облици глаголског прилога на *-ћ* (*гледајућ*, *дајућ*, *ћрећ*, *мислећ* итд.) који имају прилошку вредност и јављају се у скраћеном морфолошком лику, и то: с једне стране, у књижевним делима српских писаца, некад из стилских или версификацијских разлога, а некада услед дијалекатских особености (И овај камен земље Србије, / што *ћрећ* сунцу дера кроз облак; *Лера*, као *kasno leto*, *doći će da vidi starim li još*. Као *mrtav biću*, *sedeti na tremu*, *gledajuć duboko u stepu*; и др. примери са rastko.org.rs); и, с друге стране, сасвим ретко, у јавном дискурсу на друштвеним мрежама и интернет порталима, код говорника српског језика са неких дијалекатских ареала.

Оваквом селекцијом дошли смо до нешто више од 700 примера контекста у којима је глаголски прилог садашњи без финалног *-и* привдевски употребљен у номинативу или акузативу једнине мушког рода, у атрибутој или предикативној позицији. Приликом формирања корпуса за ово истраживање показало се да у њега није ушао ниједан глаголски прилог овог типа из друге групе конкорданци, добијене претрагом корпуса SrWaC према упиту „*ећ“, што значи да ниједан привдевски употребљен глаголски прилог са скраћеним морфолошким ликом није

⁴ Веб корпус SrWaC је један од Sketch Engine електронских корпуса који су израђени у оквиру међународних пројеката језичко-технолошког центра CLARIN.SI.

изграђен од глагола VI и VII Стевановићеве врсте, који имају наставак *-e* у 3. л. множине презента. Сви примери у прикупљеној грађи представљају попридевљене глаголске прилоге изграђене од глагола који се у 3. л. множине презента завршавају на *-y* и регистровано је 88 различитих облика овог типа од 83 различите глаголске лексеме. Разлика у броју забележених глаголских прилога са придевском вредношћу и њихових мотивних глагола говори у прилог потпуне конверзије на релацији прилог → придев у неким случајевима, будући да је та разлика последица формирања негиране форме придева употребом префикса за негацију, *не-*: (*не*)задовољавајућ (< задовољавати), (*не*)обавезујућ (< обавезивати), (*не*)одговарајућ (< одговарати), (*не*)оштрећујућ (< оптерећивати), (*не*)охрабрујућ (< охрабривати).

У следећој фази прикупљања грађе проверавали смо да ли се забележени облици попридевљеног глаголског прилога садашњег без финалног *-и* у номинативу и акузативу једнине мушког рода појављују у електронском *Корпусу савременог српског језика* (ЕК).⁵ Будући да је корпус Математичког факултета Универзитета у Београду референтан корпус стандардног српског језика, са релевантним, одабраним изворима (књижевноуметничким, публицистичким, правно-административним текстовима), за разлику од SrWaC корпуса, за који је грађа прикупљана помоћу софтверског алата Sketch Engine, сматрали смо да је неопходно испитати присуство регистрованих краћих облика придевски употребљеног глаголског прилога садашњег и у овом корпусу. Водили смо се увидом у резултате добијене претрагом корпуса SrWaC, приликом које се показало значајно присуство текстова чије је стилско одређење често на граници новинског и разговорног језика (нпр. текстови блогова и неких забавних интернет портала, али и коментари њихових читалаца, као и коментари корисника друштвене мреже *Твиттер*). Таква природа извора из којих је прикупљена грађа у првој фази условила је потребу да се добијени примери провере у корпусу који је донео грађу из релевантних публицистичких извора (дневне новине *Полијика* и електронске вести РТС-а), као и из књижевности (преводне и српске). Од 88 глаголских прилога без финалног *-и* у номинативу и акузативу једнине мушког рода у функцији предикатива и атрибута, колико их је добијено претрагом корпуса SrWaC, у *Корпусу савременог српског језика* са истим морфолошким ликом у истим позицијама потврђено их је 20: *верујућ* [сој људи], *забрињавајућ* [број килограма], *заглушујућ* [звук], *завиљујућ* [поглед], *задовољавајућ* [број], *зайањујућ* [утисак], *заслељујућ* [продукт], *засиращујућ* [филм], *збуњујућ* [исказ],

⁵ <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/korpus/korpus2013adv.php>

изненађујућ [раст цена], *исцрпљујућ* [процес], *незадовољавајућ* [рад професора], *неодговарајућ* [начин], *обавезујућ* [предлог], *обесхрабрујућ* [квалитет фудбала], *одговарајућ* [начин], *одлучујућ* [корак], *охрабрујућ* [податак], *разочаравајућ* [пораз], *узнемирујућ* [призор].

3. Даље у раду представићемо богату грађу која сведочи о све уобичајенијој придевској употреби глаголског прилога садашњег без финалног *-и* у савременом српском језику. Посебно ћемо се осврнути на примере његове реализације у атрибутој и/или предикативној позицији, настојећи притом да размотримо синтаксичко-семантичке разлоге због којих се глаголски прилог садашњи појављује у овако измењеном лику. Попридевљене облике наводићемо азбучним редом, према присуству у корпусу SrWaC,⁶ а затим ћемо давати напомену о присуству тих облика у *Корпусу савременог српског језика* (ЕК). Негирне форме глаголског прилога без финалног *-и* (типа *задовољавајућ – незадовољавајућ*) биће дате уз основни попридевљени облик. Уз навођење репрезентативних контекста у којима се попридевљени облици глаголског прилога садашњег налазе у функцијама атрибута и предикатива, размотрићемо их из перспективе критеријума који су у релевантној србистичкој литератури наведени као услови за потпуно попридевљавање овог облика (исп. Белић 1933, Стевановић 1949–1950). Анализираћемо да ли се употребљавају са квалификативном вредношћу сталне особине појма означеног именицом; да ли је дошло до промене унутрашњег значења прикупљених глаголских прилога (семантичке трансформације типа *врѹћ* 'веома топао' а не 'који сада ври'); и, коначно, да ли за глаголски прилог садашњи са придевском вредношћу у предикативној позицији и у савременом српском језику важи закључак до којег је средином прошлог века дошао М. Стевановић – да је овај облик у предикату неуобичајен будући да „природно је да се не употребљава у вези којом се откривају раније непознате особине“ (Стевановић 1949–1959: 84).

Имајући у виду ограничења у погледу обима овога рада, нећемо представити свих 88 регистрованих облика, већ репрезентативних 57, који се јављају у више контекста у формираном корпусу. Из истих разлога, наводићемо по један пример за сваку позицију у којој уочавамо глаголски прилог садашњи без финалног *-и*.

1. *верујућ* (< веровати), само у предикативној функцији: *Krećemo da vidimo crkvu, kad smo već tu, premda niko nije naročito verujući.* У

⁶ Сви примери које дајемо регистровани су на https://www.clarin.si/noske/run.cgi/corp_info?corpname=srwc&struct_attr_stats=1&subcorpora=1.

прилог пуном попридевљавању овог глаголског прилога говори и чињеница да се уз њега употребљава прилог *нарочиџо* са функцијом интензификације квалификативног значења. У истој позицији регистрован је овај облик и у ЕК: *Veoma je bitan i religijski momenat, pošto je taj soj ljudi ... duboko verujuć i praznuje ... sve svece.*

2. *деградирату* (< деградирати), у обема позицијама – атрибутској: *Zaljubimo [se] u pogrešnu osobu ili se upetljamo u loš, destruktivan, degradirajuć odnos;* и предикативној: *Rekla je ... da misli da je flajer degradirajuć.*

3. *депримирату* (< депримирати), само у предикативној позицији: *Privredni ambijent u Srbiji ... je i dalje loš, a ponekad i deprimirajuć;* *Gubitak seksualne želje može da bude vrlo deprimirajuć.*

4. *забрињавату* (< забрињавати), у обема позицијама – атрибутској: *Postoji zabrinjavajuć nivo fizičkog i psihološkog nasilja nad decom i ženama;* и предикативној: *Jelašić je ... rekao da će rast evra biti zabrinjavajuć ako bude ugrožena stabilnost cena.* Само у функцији предикатива јавља се овај облик глаголског прилога у два примера забележеним у ЕК: *Zabrinjavajuć je tempo trošenja (Politika);* *Broj nepotrebnih kilograma mogao bi da postane zabrinjavajuć tokom dužeg perioda (PTC).*

5. *заглуљуату* (< заглупљивати), само у предикативној функцији: *Posao je i onako bio zaglupljujuć i slabo plaćen.*

6. *заглушату* (< заглушивати), само у атрибутској функцији у корпусу SrWaC: *Jedino se čuje zaglušujuć, pojačan, nesnosan zvuk vetra i bukvi;* док у предикату овај облик глаголског прилога налазимо у примерима у ЕК: *Zveket s druge strane vrata postajao je zaglušujuć (Politika).*

7. *задивљуату* (< задивљивати), у обема позицијама – атрибутској: *Zlata je u svojoj četvrtoj godini otkrila da poseduje zavidljujuć talenat;* и предикативној: *Pripovedački stil mu je zaista zavidljujuć.*

8. *задовољавају* (< задовољавати), у обема позицијама – атрибутској: *Zaokružuje [писац] риџу на више него *zadovoljavajuć* наџин;* и предикативној: *Portparol grčke vlade ... rekao je da je odziv kreditora bio „veoma zadovoljavajuć“.* У позицији копулативног предикатива гл. прилог *задовољавају* појављује се и у примерима из ЕК: *Operativni priručnik projekta označava priručnik koji treba da usvoji Zajmoprimac a koji je *zadovoljavajuć* za Banku.*

• *незадовољавају* (< задовољавати), у предикативној функцији – како у корпусу SrWaC: *Ukoliko ... odgovor ... bude nezadovoljavajuć, preduzeću sve moguće pravno legalne poteze;* тако и у једном примеру у ЕК: *Interaktivni rad profesora nezadovoljavajuć (PTC, у наслову).*

9. *замарајућ* (< замарати), само у предикативној позицији: Seks u stvari može da postane krajnje *zamaraјућ* i neprijatan; Nakon testiranja smo utvrdili da je ovakav pristup *zamaraјућ*.

10. *запањујућ* (< запањивати), у обема позицијама – атрибутској: Albanci ... ne žele da žive u državi Srbiji, koja je pokazala *zapanјујућ* nedostatak sluha za problem svoje nekadašnje pokrajine; и предикативној: Pogled je *zapanјујућ*, vidici neočekivani, putovanja nezaboravna. У ЕК такође је регистрован облик *запањујућ* у обема синтаксичким позицијама у којима се реализује са придевском вредношћу: Ovo je *zapanјујућ* odziv i nesumnjivo će pomoći da se skrene pažnja na opasnost od raka kože (PTC); Ukupan utisak bio je *zapanјујућ*, poput nebeskog svoda (преводна књижевност, Т. Прачет).

11. *запрепашићујућ* (< запрепашћивати), у обема позицијама – атрибутској: Као *zaprepašћујућ* пример оваквог shvatanja može se uzeti slučaj silovanja i ubistva na jednom američkom kampusu; и предикативној: Vaš odnos prema dugogodišnjim postpaid korisnicima je u najmanju ruku *zaprepašћујућ*.

12. *заслепљујућ* (< заслепљивати), само у предикативној позицији: Roman je ... ipak ne samo *zasleplјујућ*, zabavan ili mudar, nego i dirljiv i strastven; Moj suncokret je *zasleplјујућ*.

13. *застрашујућ* (< застрашивати), у обема позицијама – атрибутској: Povratnici na zgarište manastira zatekli su *zастрашјујућ* prizor; и предикативној: Let je bio prilično *zастрашјујућ* za neiskusnog pilota. И у ЕК регистровани су примери реализације овог гл. прилога у атрибутској и предикативној позицији: То је за мене био један страšan, krajnje *zастрашјујућ* дежа ви; Film je ujedno смеšan и *zастрашјујућ*, апсурдан и вероватан.

14. *зачуђујућ* (< зачуђивати), у обема позицијама – атрибутској: Ovakav događaj označava *zачуђјујућ* momenat u njegovoj karijeri; и предикативној: *Zачуђјујућ* је начин на који смо примили гол.

15. *збуњујућ* (< збуњивати), у обема позицијама – атрибутској: Toliko *zbunјујућ*, zagonetan i моćан film dugo se nije ројавио; и предикативној: Čitav пројекат је веома *zbunјујућ*. Примери употребе овог облика у предикативној придевској позицији регистровани су и у ЕК: Prevod na velški ... bio je sasvim *zbunјујућ* (Политика); kad čitateljku zbuni iskaz koji nije *zbunјујућ*, to samo znači da on nije uzrok, nego simptom njene zbunjenosti (PTC).

16. *изненађујућ* (< изненађивати), у обема позицијама – атрибутској: Bio je to za mnoge *iznenaђјујућ* i преуранјен крај [kariјере]; и предикативној: Neverovatni intenzitet боја овог Philips монитора је *iznenaђјујућ*. У предикативној функцији овај облик забележен је и у

једном примеру у ЕК: Rast cena je zaista bio *iznenadjujuć* i mora se shvatiti ozbiljno (Политика).

17. *изнурјујућ* (< изнуривати), само у предикативној позицији: Preambiciozni narativni zahvat vremenom postaje *iznurujuć*, fokus se gubi.

18. *иритирајућ* (< иритирати), забележен у обема позицијама у којима реализује придевско значење – атрибутској: U jednom trenutku чујеš dosadan i *iritirajuć* glas комшије; и предикативној: Grejđžoj je сувише staromodan ... Često je *iritirajuć*, nestrpљiv i nepristupačan.

19. *испуњавајућ* (< испуњавати), само у атрибутској позицији: Gojaznost ... може коčiti zdrav i *ispunjavajuć* seksualni život; Potrebni su nam ljudi da bismo vodili *ispunjavajuć* život.

20. *исцељујућ* (< исцељивати), само у предикативној позицији: A ponekad i razgovor o malim stvarima може бити *isceljujuć*.

21. *исцрпљујућ* (< исцрпљивати), у обема позицијама – атрибутској: Biti kreativan je мућан i *iscrpljujuć* posao; и предикативној: Pogođaj zna da bude *iscrpljujuć*, te vas може psihički oslabiti. У предикативној функцији овај облик глаголског прилога регистрован је и у два примерима из ЕК, и то у вестима РТС-а: Proces utvrđivanja radne nesposobnosti dug je i *iscrpljujuć*; Treći set je bio veoma *iscrpljujuć* ... Ипак, Jankovićeва је ostvarila brejk.

22. *компромитијујућ* (< компромитовати), само у атрибутској позицији у корпусу SrWaC: Nova Srbija [je] ... raščistila sa onim funkcionerima koji su je ... stavљjali u *kompromitujuć* poloжаj.

23. *мотивишујућ* (< мотивисати), реализује придевску вредност у обема позицијама – атрибутској: Poslušajte izvanredno zanimљiv i *motivisuć* govor ... директорке; и предикативној: Mnogo zavisi od ... toga da li je oglas dovolјno *motivisuć*.

24. *надахњујућ* (< надахњивати), у атрибутској позицији: Razmišљjala je o okolišu na divan i *nadahnjujuć* naćin; и, у једном примеру, у функцији актуелног квалификатива: Pogledaj molim te, zalazak, tako prost, svakodnevan, a ipak svakog dana *nadahnjujuć* i јedinstven.⁷

25. *обавезујућ* (< обавезивати), реализује придевску вредност у обема позицијама, уистину, мање уобичајено у атрибутској – Samom Tužilastvu je јavni rogovor ... dovolјan i *obavezujuć* razlog da ... pokrene istragu; а веома фреквентно у корпусу – у предикативној: Rezultat

⁷ Актуелни квалификатив је по синтаксичко-семантичкој природи сродан предикативу, јер се и његов садржај приписује субјекту или објекту, при чему се означава карактеристика појма (у наведеном примеру – објекта, у акузативу јединине, што значи да је реч о актуелном квалификативу објекта) (Станојчић–Поповић 2008: 255–256).

referenduma zbog male izlaznosti nije *obavezujuć*. Исто показује и ЕК: Kad je reč o javnim investicijama, nivo od četiri odsto nije istinski *obavezujuć* (Политика); Obama je istakao da sporazum nije pravno *obavezujuć* (РТС).

• *необавезујућ* (< *обавезујућ*) – негирана придевска форма реализује се само у предикативној позицији у корпусу SrWaC: Način na koji cela priča funkcioniše je jednostavan i *neobavezujuć*; Stručnjaci ... će se ... konsultovati oko carina ... i očekuje se da podrže odluku, mada je njihov stav *neobavezujuć*.

26. *обесхрабрујућ* (< *обесхрабривати*), у обема позицијама – атрибутској: Ostati koncentrisan ... će biti *obeshrabrujuć* zadatak; и предикативној: Nema dileme da razvoj političke situacije u nekim zemljama pogoduje ili je *obeshrabrujuć* za organizovani kriminal. И у ЕК регистрован је овај облик, и то у једном примеру, у придевском предикату: Lige su preslabe, ... dok je kvalitet fudbala *obeshrabrujuć*.

27. *обећавајућ* (< *обећавати*), у обема позицијама, премда сасвим ретко у атрибутској: Formalizovan [je] dolazak Rumuna [у клуб] ... Кажу да је у питању веома *obećavajuć* stranac, star svega 20 godina; а веома уобичајено у предикативној: Njen debi na velikom platnu bio je *obećavajuć*.

28. *ограничавајућ* (< *ограничавати*), у обема придевским позицијама – атрибутској: Mogućnost dramatizacije likova ... nije *ograničavajuć* faktor; и предикативној: Staromodni feminizam (1970-ih) se označava kao monumentalan, često *ograničavajuć*. Запажа се да у атрибутској позицији овај облик глаголског прилога доследно долази у колокацији с именицом *фактиор* (*ограничавајућ фактиор*).

29. *одбацујућ* (< *одбацивати*), само у предикативној позицији: Мајка је виђена као топла figura ... dok je otac viđen kao strog, *odbacujuć* i nepristupačan; Ако ... је отац одсутан, *odbacujuć*, prestrog ..., dete to doživljava traumatično.⁸

30. *одговарајућ* (< *одговарати*), у обема позицијама – атрибутској: Апликација ... pruža mogućnost za kombinovanje svih podataka na *odgovarajuć* način; и предикативној: Film je sasvim *odgovarajuć* za lagano ubijanje slobodnog vremena. У атрибутској позицији налазимо овај облик глаголског прилога и у неколиким примерима из ЕК: Problem može biti to što nije na *odgovarajuć* način prijavila imovinu;

⁸ Будући да се у трима регистрованим примерима облик глаголског прилога *одбацујућ* појављује у врло сличним контекстима који се односе на психолошку карактеризацију личности (<http://psihoterapijsketeme.rs>), чини се да је овде на делу нека врста терминологизације ове попридевљене лексеме у стручном дискурсу психолога.

Zakonska regulativa ... definiše pravila i predstavlja uslov za *odgovarajuć* tretman medicinskog otpada.

- *неодговарајућ* (< одговарајућ) – негирана форма попридевљеног глаголског прилога такође је у корпусу SrWaC регистрована у обема позицијама: атрибутској – Osnov spora može biti ... *Neodgovarajuć* обрачун poreza; и предикативној: Ponekad zvuk može da postane *neodgovarajuć*; ЕК доноси само један пример атрибутске употребе овог облика: Ponašao sam se na detinjast i *neodgovarajuć* način.

31. *одлучујућ* (< одлучивати), такође у обема позицијама – атрибутској: Zapad ... je više puta pokazao da ima veliki ako ne i *odlučujuć* uticaj na političke prilike u Srbiji; и предикативној: Poraz u Makedoniji bio [je] *odlučujuć* za dalji deo kvalifikacija. И ЕК доноси један пример са овим обликом у придевској функцији атрибута: Pael je ocenio kao *odlučujuć* korak to što je SR Jugoslavija učestvovala ... u izradi i usvajanju deklaracije.

32. *окрепљујућ* (< окрепљивати), у обема придевским функцијама – атрибутској: Zašto da spravate u hotelu, prenoćite kod mene, da vidite šta je odmor i šta je *okrepljujuć* san; и предикативној: Ovakav san nije zdrav, i nije *okrepljujuć*, vi se niste stvarno odmorili.

33. *омекшавајућ* (< омекшавати), само у функцији атрибута: Lucia trake za depilaciju osetljive kože tela sadrže cink-oksidi i imaju *umirujuć*, *otekšavajuć* i antiiritantni efekat.

34. *онесјособљавајућ* (< онеспособљавати), само у предикативној позицији: Panični napad je veoma neprijatan i, često, veoma *onesposobljavajuć* za osobu koja od njega pati.

35. *оптерећујућ* (< оптерећивати), само у предикативној позицији: Odlazak na testiranje da utvrdite da li ste zaraženi nekom od polnih bolesti, može biti *opterećujuć*; Taj podatak je *opterećujuć* za igrače.

- *неоптерећујућ* (< оптерећујућ) – негирана форма попридевљеног глаголског прилога пак јавља се у свим примерима у атрибутској позицији, што указује на могућност реализације обеју придевских функција за оба облика мотовисана глаголом *оптерећивати*: Edukacija i informisanje na zabavan i *neopterećujuć* način, naša je osnovna misija; Књига на brz i *neopterećujuć* način prikazuje uspešne i neuspešne priče. Запажа се, међутим, да се овај атрибут доследно јавља у колокацији са именицом *начин*.

36. *опуштајућ* (< опуштати), у обема придевским функцијама – атрибутској: Hotel nudi veoma kvalitetnu uslugu ... i pruža prijatan i *opuštajuć* boravak; и предикативној: Dolazak kući sa posla često zna da bude *opuštajuć* jer telo jedva čeka da se odmori.

37. *освежавajuћ* (< освежавати), у обема функцијама – атрибутској: Ако *želite lagan, ukusan i osvežavajuć kolač*, onda je ovo pravi recept za vas; и предикативној: Paradajz sadrži veliku količinu vode i *osvežavajuć* je u salatama tokom vrućih dana; Šardone u severnim delovima je čvršći, *osvežavajuć* i pucketav.

38. *охрабрујућ* (< охрабривати), у обема позицијама карактеристичним за праве придеве – атрибутској: Ekonomista ... tvrdi da je ovo *ohrabrujuć* znak; и предикативној: Rezultat ovako upornog rada veoma je *ohrabrujuć*; Ishod junskog samita bio je *ohrabrujuć*. У двема функцијама овај облик глаголског прилога потврђен је и у примерима које региструје ЕК: *Ohrabrujuć* podatak stiže iz statistike međusobnih duela Srbije i Severne Irske; Taj razgovor je, prema rečima Mićunovića, bio *ohrabrujuć* (PTC).

• *неохрабрујућ* (< охрабрујућ) – негирана форма глаголског прилога у једном примеру у корпусу SrWaC потврђује попридевљавање овог облика: Partizan ima najbolji tim u Srbiji, bez obzira na *neohrabrujuć* start u prolećnom delu sezone.

39. *очаравајућ* (< очаравати), у обема позицијама – атрибутској: Tirana je *očaravajuć* grad; и предикативној: Ovaj naizgled jednostavan roman u stvari je višeslojan i *očaravajuć*.

40. *понижавајућ* (< понижавати), у обема позицијама – атрибутској: Niste pokazali poštovanje prema ljudima ... i stavljali ste ih u *ponižavajuć* položaj; и предикативној: Odnos Rusije je *ponižavajuć*, ali mi ne želimo konflikt.

41. *поражавајућ* (< поражавати), у обема позицијама – атрибутској: Imamo *poražavajuć* podatak iz istraživanja Helsinškog odbora za ljudska prava; и предикативној: *Poražavajuć* je podatak da oko 100.000 starih živi ispod granice siromaštva.

42. *преовлађујућ* (< преовлађивати), у позицији атрибута: Srpska pravoslavna crkva je oduvek imala i hrišćanski ali i *preovlađujuć* nacionalni karakter; као и у функцији придевског копулативног предикатива: Da li se sve svodi na lokal patriotizam koji je *preovlađujuć*?

43. *преплављујућ* (< преплављивати), у нашем корпусу само у предикативној позицији: Intenzitet nelagodnosti može postati *preplavljujuć*; Kada je bes jak, *preplavljujuć*, osoba podleže impulsivnim reakcijama.

44. *пулсирајућ* (< пулсирати), у обема функцијама – атрибутској: Želela je da ... dočara pokret, ritam, vibracije na jedan neobičan način ali opet dovoljno *pulsirajuć* i osetljiv; и предикативној: Bol može da bude slab i uporan, *pulsirajuć*, jak i intenzivan.

45. *razarajuћ* (< разарати), реализује се као прави придев у обема позицијама – атрибутској: Kakav sukob ... možemo očekivati? Surov, gnusan, neprekidan, *razarajuć* i za Amerikance i za Avganistance?; и предикативној: Bol je jak, *razarajuć*, javlja se u centralnom delu grudnog koša.

46. *razoružavajuћ* (< разоружавати), у обема позицијама карактеристичним за придеве – атрибутској: Lavovi imaju *razoružavajuć* osmeh; и предикативној: Rezultat je *razoružavajuć*.

47. *razočaravajuћ* (< разочаравати), веома уобичајен у употреби у обема позицијама – као атрибут: Analitičari upozoravaju i na ... *razočaravajuć* ekonomski rast u drugom kvartalu; и као предикатив: Kraj teksta je strašno *razočaravajuć*. Овај облик глаголског прилога јавља се у обема синтаксичким позицијама и у примерима у ЕК: Ovo je veoma *razočaravajuć* poraz za mene (Политика); Ostatak sezone bio je *razočaravajuć* jer je Rozberg na kraju zauzeo 13. mesto (ПТС).

48. *rastereћujuћ* (< растерећивати), само један пример у нашем корпусу, у предикативној позицији: Prvi kontakt [sa zubarom] treba da je potpuno *rastereћujuć* za dete.

49. *relaksirajuћ* (< релаксирати), такође само један пример у корпусу, у предикативној придевској функцији: Ovo je film od koga ne treba očekivati puno ... Sa druge strane, u potpunosti je *relaksirajuć*.

50. *smirujuћ* (< смиривати), у обема придевским функцијама – атрибутској: Lavanda ... ima prelepe ljubičaste cvetove, ... a miris je karakterističan i ima *smirujuć* efekat; и предикативној: Njegov zagrljaj je bio topao i *smirujuć*.

51. *užasavajuћ* (< ужасавати), само у атрибутској функцији у корпусу формираном за потребе овог истраживања: Mi smo propustili dve velike prilike i potom doživeli *užasavajuć* i nedopustiv pad u igri; Došli smo do neverovatnih podataka i otkrića koji ukazuju na *užasavajuć* stepen korupcije.

52. *uzбућujuћ* (< узбућивати), у обема позицијама – атрибутској: Sa krovnih terasa se pruža *uzбућujuć* pogled na grad; и предикативној: U isto vreme se kod nas pojavila i Sega konzola, pa je osećaj igranja igrice ... za mene bio neopisivo *uzбућujuć*.

53. *uznemirujuћ* (< узнемиравати), у обема позицијама – атрибутској: Na internetu se pojavio i veoma *uznemirujuć* snimak ovog smaknuća; и предикативној: Bundesbanka ... saopštila je kako je izlazak Grčke iz zone evra *uznemirujuć* ali izvodljiv и др. И ЕК доноси потврде за употребу облика без финалног *-u* у предикативној позицији: Prizor Ankmorporkčana kako mašu zastavama bio je tajanstveno *uznemirujuć*.

54. *умирујућ* (< умиривати), у обема позицијама – атрибутској: *Šištanje ugljen-dioksida predstavlja umirujuć zvuk*; и предикативној: *Ukoliko je koža normalna i suva, tonik treba da je umirujuć i osvežavajuć na biljnoj bazi*.

55. *ујозоравajuћ* (< упозоравати), у обема позицијама – атрибутској: *Ovo je upozoravajuć podatak*; и предикативној: *Upozoravajuć je podatak da svaki treći alkoholisani vozač biva zadržan na trežnjenju*.

56. *успављујућ* (< успављивати), само у предикативној функцији у примерима ексцерпираним из корпуса SrWaC: *Film je na trenutke zanimljiv ali je većinom dosadan, da ne kažem uspavljujuć*; *Pored pomenutih nedostataka, original [филма] je i slabijeg tempa, na trenutke uspavljujuć*.

57. *фрустрирајућ* (< фрустрирати), у обема функцијама карактеристичним за праве придеве – атрибутској: *Ovo nije ni malo laka igra ..., naročito kada se uzme u obzir da koristi frustrirajuć sistem checkpointa*; и предикативној: *Proces prilagođavanja može biti dug i frustrirajuć*.

4. Синтаксичко-семантичка анализа примера показује да се облици глаголског прилога садашњег без финалног *-и* у позицијама атрибута и предикатива употребљавају у функцији приписивања особине која има карактер сталности, премда сталност односно трајност квалификације појма у савременом српском језику, како се показује, не искључује да се попридевљеним глаголским прилогом истовремено „особина било којег појма открива као нова“ (исп. Стевановић 1949–1950: 84). На основу увида у око 700 контекста у којима се овај облик реализује с придевском вредношћу у својој краћој форми, закључујемо да је данас једнако уобичајена његова употреба као предикатива – у преко 400 анализираних примера облици без финалног *-и* јављају се као део предиката. С обзиром на то да је за синтаксичку позицију предикатива карактеристичан неодређен придевски вид, на великом корпусу можемо потврдити изнету претпоставку да појава попридевљавања облика глаголског прилога поприма шире размере у језику и да придевски употребљени многи од њих развијају и категорију вида. Проблематичан је, међутим, нормативни статус ових облика с обзиром на то да се у граматицима српског језика и неколиким радовима посвећеним питању попридевљавања глаголског прилога садашњег (Белић 1933; Стевановић 1949–1950) као прави придеви који се могу употребити у свим службама ових речи наводе увек само облици *врућ*, *држећ*, *болећ*, *могућ*. Дакле, не можемо их, барем не још увек, сматрати стандардним облицима неодређеног вида попридевљеног глаголског прилога (исп. Пипер–Клајн 2014: 132). Осим морфосинтаксичких

разлога, оличених у говорном осећању које сугерише неодређен придевски вид у неким позицијама и дефинисаним семантичким условима, потенцијални одговор на питање због чега се ови краћи облици све чешће јављају у различитим сферама реализације језика – у медијима (штампаним новинама и на интернет порталима – чак и престижнијих гласила, попут Политике и РТС-а), у преводној књижевности, као и у комуникацији међу корисницима друштвених мрежа – можемо потражити у аналогiji. Прегледана грађа показује да се сви регистровани придевски употребљени облици мушког рода завршавају на *-ућ*, те да нема ниједног облика на *-ећ*, што је, можда, последица аналошког повезивања са попридевљеним облицима *врућ* и *могућ*, који су веома уобичајени и у предикативној позицији.

Као један од циљева анализе прикупљених глаголских прилога без финалног *-и* у придевској функцији поставили смо да испитамо да ли је код ових облика дошло до семантичке трансформације неопходне за потпуно попридевљавање некадашњег партиципа, односно да ли је, у складу са закључцима А. Белића (1933: 6), дошло до „мењања њихова унутрашњег значења“. Већ летимичним прегледом грађе показало се да изостаје семантичко померање типа *врућ* (‘веома топао’ а не ‘који сада ври’) или *држећ* (‘прилично снажан, доста очуван’ а не ‘који сада држи’), те да од анализираних 80-ак глаголских прилога са придевском вредношћу семантичку трансформацију налик овима показује само придевски употребљен облик *верујућ*, који заправо значи ‘религиозан’, ‘побожан’. За највећи број анализираних примера важи оно што је Стевановић средином прошлог века објаснио на великом корпусу као делимичну промену значења, везујући тада масовну атрибутску употребу глаголског прилога за језик писаца и књижевности и напомињући да међу примерима има много „таквих који се у говору простог народа не чују“ – нпр. *узнемиравајући гласови*, *ћосћојећа реч*, *ћекући ћослови* и сл. (Стевановић 1949–1950: 64–65). Седам деценија касније сведоци смо да је ова појава и те како узела маха у „говору простог народа“, при чему и у атрибутској и у предикативној функцији долази до извесног померања значења приликом конверзије на релацији глаголски прилог → придев, али та семантичка трансформација не може се изједначити са примерима типа *врућ*. Тако, рецимо, *деградирајућ однос* из наше грађе не унижава само актере једне конкретне везе већ глаголски прилог има значење сталне особине, која се може приписати свим емотивним односима сличног типа; *ућисак* који је *дејримирајућ* има исти ефекат на људе уопште, а не депримира само одређену особу у одређеним околностима; у спојевима попут *забрињавајућ ћодаћак*, *забрињавајућ*

след догађаја и сл. атрибутски употребљен глаголски прилог означава особину која је неовисна од околности описаних у примеру – посреди су податак и след догађаја који на исти начин делују на свакога ко их сазна или учествује у њима; на сличан начин и *дезен је задивљујућ*, *резултатаи* није *задовољавајућ*, *ходаиак* је био *запањујућ*, *број мртвих* је *застрашујућ*, *филм збуњујућ*, при чему предикативом приписана особина казује квалификацију појма која је стална или трајна, карактеристична за сваки субјекат и свако време, оставља исти утисак на сваког или пак (не) задовољава неке општеважеће стандарде. „Померање“ значења глаголског прилога овог типа својствено је практично свим примерима у нашој грађи. Неретко се, како је раније речено, придевским копулативним предикативом о некој особини само информише као о новој, непознатој, али то јој не одузима обележје сталности и контекст примера јасно показује да је значење општеважеће или шире прихваћено: нпр. воћни колач је *освежавајућ* (за свакога ко га конзумира по том рецепту), одређени начин размишљања је *ослобађајућ* (трајно, за онога ко досегне одређен ниво психолошког развоја), хорор филм је *узнемирујућ* (за велики број људи, гледалаца), звук виолине *очаравајућ* (за слушаоце на описаном концерту уопште) итд.

Међу карактеристикама по којима се придевски употребљени глаголски прилози у нашој грађи приближавају правим придевима јесте и могућност употребе прилошких одредаба уз ове облике,⁹ при чему се њихово значење не мења већ, најчешће, интензификује или на неки начин семантички спецификује: нпр. нарочито *верујућ*; веома/јак/помало/посебно *забрињавајућ*; тако/толико *задивљујућ*; веома/високо/нарочито/релативно/сасвим *задовољавајућ*; крајње *замарајућ*; просто/стварно *запањујућ*; нарочито/поприлично *зачуђујућ*; веома/мало/поприлично/потпуно/сувише *збуњујућ*; необично/помало/посебно/потпуно/превише/прилично/стварно *изненађујућ*; помало *иритирајућ*; веома/прилично *исцрпљујућ*; помало *неодговарајућ*; веома *обећавајућ*; веома/прилично *ограничавајућ*, максимално/сасвим *одговарајућ*; вео-

⁹ Ову карактеристику је као једно од обележја попридевљених глаголских прилога који се као прави придеви могу употребљавати у свим реченичним функцијама констатовао и М. Стевановић, наводећи примере *одвећ врућ*, *јак држећ*, *много болећ*, *скоро немогућ*. Том приликом аутор је запазио и да би било интересантно „размотрити питање како стоји ствар с овим појавом у случајевима употребе с попридевљеним глаголским прилозима у којима је унутрашње значење само делимично измењено, као што су *мање звечећа валуџа*, *вечиио носећа кучка* и сл.“ (Стевановић 1949–1950: 84–85). Ипак, он у својој грађи, осим ова два, није нашао више примера, а савремена грађа показује да су и у таквим случајевима прилошке одредбе уз попопридевљене глаголске прилоге врло уобичајене.

ма/јакo *окрејљујућ*; веома *ошћерећујућ*; врло/доста/једноставно/максимално *освежавајућ*; веома/више/релативно *охрабрујућ*; потпуно/просто *очаравајућ*; једноставно/нарочито *йонизавјућ*; посебно/прилично *йоржавајућ*; помало/страшно *разочаравајућ*; потпуно *расћерећујућ*; посебно *узбућујућ*; веома/врло/дубоко/екстремно/изузетно/мало/посебно *узнемирујућ*; прилично/тако/толико *фрусћирајућ*.

У прилог попридевљавању глаголског прилога садашњег – како у предикативу, где му је 50-их година прошлог века ретко било место, тако и у атрибутској функцији, где је још од тога времена далеко уобичајенији, сведочи још једна синтаксичка особеност немалог броја анализираних примера. Уочава се, наиме, да се облици без финалног *-и* са значењем придева неодређеног вида неретко употребљавају у напоредном односу са правим придевима (обично је у питању саставни однос), као и у набрајањима, где представљају један од чланова низа описних придева. Грађа доноси мноштво таквих примера: *лош*, *деструктиван*, *деградирајућ* однос; [привредни амбијент] је *лош* и *дејимирајућ*; [дуг грађана] није *велик* нити *забрињавајућ*; [ефекат] је *богат* и *здивљујућ*; *уникалан* и *зајанујућ* ентертер; *невероватан*, *зајанујућ* завршетак приче; *озбиљан* и *засћирашујућ* тенис; *збуњујућ*, *тјежак* и *компликован* процес; живот [је] *чудан*, *изненађујућ*, *леј*; меч [је био] *јак* *тјежак* и *исциљујућ*; данашњи живот [је] *нејрактичан*, *замршен* и *збуњујућ*; Розе [који су пили је] *млад*, *хладан*, *свеж* и *освежавајућ*; [сваком прија] *лаган*, *укусан* и *освежавајућ* колач итд.

Један од циљева анализе био је и да утврдимо утиче ли значење глагола на промену морфолошког лика његовог прилога садашњег у придевској служби, као и да проверимо конкурентност ових краћих облика номинатива и акузатива једине пуним формама глаголског прилога у истим позицијама. Велики број ексцерпираних примера из корпуса SrWaC показује разнородност лексичко-семантичких група глагола чији се глаголски прилог без финалног *-и* појављује у атрибутској и предикативној позицији уз именице мушког рода. Најмање су заступљени попридевљени глаголски прилози од глагола са значењем некаквог физичког деловања – нпр. *девасћирајућ* [ТВ програм], *разарајућ* [пројектил]), док је, чини се, попридевљавање најуобичајеније код глаголских прилога мотивисаних глаголима који означавају осећања и расположења – нпр. *дејимирајућ* [утисак], *засћирашујућ* [урлик, призор], *охрабрујућ* [резултат истраживања], односно психолошка стања – *зајанујућ* [резултат], *смирујућ* [загрљај], *фрусћирајућ* [процес], а немали је и број глаголских прилога од глагола са значењем физичких стања – *исциљујућ* [порођај], *освежавајућ*

[колач], *усџављујућ* [филм]. Наш корпус сугерише да највећи број придевски употребљених глаголских прилога без финалног *-и* означава карактеристику субјекта радње реченичног предиката, али неретко се попридевљеним облицима означава и својство предмета на коме се радња врши, својство трпиоца радње, својство некаквог средства, начина или узрока вршења радње (исп. Стевановић 1989: 747–748).¹⁰ Имајући у виду Стевановићево запажање да само уколико „глагол значи стално стање, које постаје особиним онога чему се приписује, – његов облик глаголског прилога садашњег може да се употреби придевски“ (Стевановић 1957: 403), примећујемо да савремена грађа ипак доноси неке новине, тачније да и лексеме које не припадају тематским групама глагола стања и осећања могу мотивисати глаголске прилоге са придевском вредношћу у одговарајућим контекстима: *обавезујућ* споразум, *ограничавајућ* фактор, *одговарајућ* начин, *ћулсирајућ* бол итд. Покушај дубље семантичке анализе глагола чије смо глаголске прилоге без финалног *-и* прикупили за потребе овог рада води у смеру закључка да су у највећем броју случајева ови прилози са придевском вредношћу добијени од глагола узроковања, и то, најчешће, од глагола узроковања афективне реакције (исп. Ружин 2015: 285). Међу њима разликујемо мање бројне глаголске прилоге од глагола са значењем узроковања позитивне афективне реакције (нпр. *зидивљујућ*, *очаравајућ*) (Ружин 2015: 287–289), затим, најуобичајеније – глаголске прилоге добијене од глагола са значењем узроковања негативне афективне реакције (нпр. *дејримирајућ*, *збрињавајућ*, *засћирашујућ*, *ћоврећујућ*) (И., 289–293), као и глаголе узроковања афективне реакције са менталним аспектом, било позитивно било негативно конотираним (нпр. *заглућујућ*, *зайањујућ*, *задовољавајућ*, *(не)одговарајућ*) односно глаголе са значењем промене физичког стања (*исцирћујућ*, *замарајућ*, *освежавајућ*) (И., 227). Дакле, чини се да је за попридевљавање глаголског прилога садашњег од посебног значаја класа емоционалних глагола, тј. глагола „којима се означавају различита осећања, психолошка стања и расположења“ (Миленковић 2017: 172). С тим је у вези и увид да се нашим придевски употребљеним глаголским прилозима, било

¹⁰ Ову синтаксичко-семантичку дивергентност глаголског прилога садашњег са придевском вредношћу увидео је М. Стевановић (1949–1950: 56–57), контрастирајући случајеве попридевљавања овог облика појавама попридевљавања трпног односно радног глаголског прилога, при чему је истакао да, за разлику од двају глаголских придева код којих се успоставља нека врста правилности у конверзији, скопчана са глаголским родом или прелазношћу односно значењем глагола, „ни за једну групу глагола не може се рећи да њихов глаголски прилог садашњи у свакој прилици може постати придевом“ (И., 57).

у атрибутој било у предикативној позицији, квалификују субјекат и објекат радње као доживљавач емоције односно изазивач, каузатор емоције, стања, расположења и сл.¹¹ Притом, чини се на основу броја и фреквенције појединих глаголских прилога у прегледаним контекстима да се ови облици обично реализују као придеви уколико су мотивисани емоционално-активним глаголима, дакле, глаголима којима се означава „процес изазивања емоције или промене емоционалног стања“ (Миленковић 2017: 212), било субјекта било објекта: нпр. *дејримирајућ*, *засипрашујућ*, *о(бес)храбрујућ*, *разочаравајућ*, *узнемирујућ*, *ужасавајућ* итд. Ипак, јасно је на основу прегледаних преко седам стотина контекста и регистрованих више од 80 глаголских прилога без финалног *-и* у нашој грађи да на промену морфолошког лика овог облика не утиче значење мотивног глагола већ, по правилу, синтаксичка позиција односно контекст који сугерише потребу за неодређеним придевским видом. Можемо, с друге стране, претпоставити да неколике изложене семантичке тенденције које се тичу глагола у основи анализираних глаголских прилога – важе и са становишта попридевљавања овог облика уопште. Разматрање овог питања, међутим, превазилази циљеве истраживања који су постављени у овом раду, а ни грађа којом располажемо није довољно репрезентативна будући да су из корпуса SrWaC ексцерпирани само примери попридевљених глаголских прилога мушког рода, и то сам у номинативу и у акузативу једнине, као јединим морфолошким ликовима у којима долази до изражаја испитивана појава.

Коначно, интересовало нас је да проверимо конкурентност краћих облика глаголског прилога садашњег у номинативу и акузативу једнине мушког рода пуним формама попридевљеног глаголског прилога у истим позицијама. Премда смо за потребе овог истраживања ексцерпирани преко 80 глаголских прилога без финалног *-и*, чинило се да је одговор на ово питање релевантније дати испитивањем оних облика који су постали уобичајенији у придевској употреби. Отуда смо из грађе најпре издвојили 14 најфреквентнијих глаголских прилога, од којих је сваки забележен у најмање 30 примера, а затим смо претражили корпус SrWaC региструјући контексте у којима се глаголски прилог садашњи од истог глагола појављује у својој пуној форми, са финалним *-и* у номинативу и акузативу једнине мушког рода. Конкурентност двају морфолошких ликова, нашег краћег и стандардног на *-ћи*, проверавали смо на следећим облицима из грађе: *забрињавајућ*, *завидљујућ*, *задовољавајућ*,

¹¹ О појмовима доживљавача и изазивача емоција в. нпр. Миленковић 2015: 27; Миленковић 2017: 210–211.

зайањујућ, *засџирашујућ*, *збуњујућ*, *изненађујућ*, *исцирљујућ*, *одговарајућ*, *освежавајућ*, *охрабрујућ*, *очаравајућ*, *џоражавајућ*, *разочаравајућ*. Резултати овог дела анализе показују да се нестандартни облици, у већини случајева, појављују у далеко мањем проценту у односу на пуне форме глаголског прилога садашњег у истим позицијама са придевском вредношћу: *забрињавајућ* – *забрињавајући* (39: 560); *задивљујућ* – *задивљујући* (31 : 220); *задовољавајућ* – *задовољавајући* (64 : 1791); *зайањујућ* – *зайањујући* (50 : 294); *засџирашујућ* – *засџирашујући* (65 : 520); *збуњујућ* – *збуњујући* (33 : 107); *изненађујућ* – *изненађујући* (68 : 406); *исцирљујућ* – *исцирљујући* (30 : 171); *одговарајућ* – *одговарајући* (46 : 8500); *освежавајућ* – *освежавајући* (36 : 448); *охрабрујућ* – *охрабрујући* (32 : 551); *очаравајућ* – *очаравајући* (34: 182); *џоражавајућ* – *џоражавајући* (36 : 603); *разочаравајућ* – *разочаравајући* (30 : 217). Па, ипак, чини се да статистика у неколиким случајевима говори у прилог тенденције ка формирању неодређеног вида придевски употребљеног глаголског прилога садашњег (*задивљујућ*, *зайањујућ*, *засџирашујућ*, *збуњујућ*, *исцирљујућ*, *очаравајућ*, *разочаравајућ*), али и да, генерално гледано, проценат у којем се јављају нестандартни облици без финалног *-и* уопште није занемарљив и показује да се дешавају неке промене у језичком систему.

5. Закључак. Истраживање о неким аспектима попридевљавања глаголског прилога садашњег у савременом српском језику било је мотивисано једном релативно новом појавом везаном за употребу овог облика која је примећена у различитим сферама реализације језика – од разговорног дискурса, преко новинског стила, па све до језика књижевности. Посреди је измена морфолошког лика глаголског прилога садашњег с придевском вредношћу која се огледа у губљењу финалног *-и* у номинативу и акузативу једине мушког рода у атрибутој и предикативној позицији. Након увида у релевантну литературу посвећену попридевљавању глаголског прилога, са морфосинтаксичког и семантичког становишта анализирали смо богату грађе ексцерпираних из двају електронских корпуса српског језика. Најзначајнији резултат овог истраживања представља запажање да се у језику догађа системска промена у домену придевске употребе глаголског прилога садашњег, која се огледа у његовом учесталом појављивању у предикативној функцији, где му семантички и синтаксички није уобичајено место и где се до средине прошлог века јављао тек по изузетку. Претпоставили смо да је управо синтаксичка позиција придевског предикатива, за коју је карактеристичан неодређени вид придева, условила скраћивање наставка *-ћи* и фреквентну употребу окрњеног

облика без финалног *-и* у контекстима где се нека особина приписује појмовима означеним именицама мушког рода у номинативу и акузативу јединице. Оваквој морфосинтаксичкој иновацији у језичкој употреби могла је допринети и чињеница да су попридевљени глаголски прилози *врућ* и *могућ*, који се увелико осећају као прави придеви а имају исто партиципско порекло, врло уобичајени у предикативној функцији у српском језику. Семантичка анализа преко седам стотина контекста показала је да квалификативно значење изражено глаголским прилогом у функцији атрибута или предикатива има карактер трајности и не овиси од времена и околности у реченици. У прилог конверзији на релацији глаголски прилог → придев говоре још неки контекстуални показатељи, попут употребе прилошких интензификатора уз глаголске прилоге с придевском вредношћу, као и појављивање испитиваних облика у напоредним синтагмама са правим придевима. У вези са глаголским врстама и лексичко-семантичким класама глагола чији се глаголски прилози попридевљавају могле су се изнети само претпоставке које указују на неке тенденције, те ћемо се овим питањем позабавити на ширем корпусу, узимајући у обзир и облике женског и средњег рода придевски употребљених прилога. Увидом у статистику и конкурентност окрњених облика глаголског прилога садашњег пуним формама у истим позицијама могло се закључити да махом доминирају стандардни морфолошки ликови али да употреба нестандартних облика без финалног *-и* никако није занемарљива и да сугерише збивање у језичком систему које завређује пажњу истраживача.

ИЗВОРИ

- EK: *Korpus savremenog srpskog jezika*. Универзитет у Београду: Математички факултет. <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/>.
- SrWaC: Serbian Web Corpus, Slovenian language resource repository CLARIN. SI. https://www.clarin.si/noske/run.cgi/corp_info?corpname=srwac&struct_attr_stats=1&subcorpora=1.

ЛИТЕРАТУРА

- Барић и др. 1997: Eugenija Barić, Mijo Lončarić, Dragica Malić, Slavko Pavešić, Mirko Peti, Vesna Zečević, Marija Znika, *Hrvatska gramatika*, Zagreb: Školska knjiga.
- Белић 1933: Александар Белић, Једно начелно питање, *Наш језик* II/1, Београд, 1–6.

- Белић 1999: Александар Белић, Глаголски прилози / 1. Глаголски прилог садашњи, у: Александар Белић, *Историја српског језика*, Изабрана дела Александра Белића, том 4, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 379–382.
- Белић 2000: Александар Белић, Прости придеви, у: Александар Белић, *Универзитетска предавања из савременог српскохрватског језика. Библиографија радова*, Изабрана дела Александра Белића, том 14, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 151–152.
- Даничић 1874: Ђуро Даничић, *Историја облика српскога или хрватскога језика до свршетка XVII вијека*, Београд: Државна штампарија.
- Клајн 2003: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику. Други део, Суфиксација и конверзија*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска.
- Маретић ³1963: Томо Маретић, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Миленковић 2015: Ана Миленковић, Семантичке улоге доживљивача и изазивача емоција у значењској структури емоционалних глагола у српском језику, *Наш језик* XLVI/3–4, Београд, 23–38.
- Миленковић 2017: Ана В. Миленковић, *Семантичка и њворбена анализа глагола којима се означавају осећања у савременом српском језику*, докторска дисертација, Универзитет у Београду: Филолошки факултет.
- Мусић 1935: August Musić, Značenje i upotreba participa u srpsko-hrvatskom jeziku, *Rad JAZU* 250, Zagreb, 127–157.
- Пипер–Клајн ²2014: Предраг Пипер, Иван Клајн, *Нормативна грамаџика српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Ружин 2015: Татјана Ж. Ружин, *Глаголи узроковања у енглеском и српском језику*, докторска дисертација, Универзитет у Београду: Филолошки факултет.
- Станојчић–Поповић ¹¹2008: Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Грамаџика српског језика*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Стевановић 1949–1950: Михаило Стевановић, Попривдељивање глаголског прилога на *-ћи*, *Јужнословенски филолог* XVIII/1–4, 55–85.
- Стевановић ⁴1989: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (Грамаџички системи и књижевнојезичка норма) II. Синџакса*, Београд: Научна књига.

Jovana B. Jovanović

ON CERTAIN ASPECTS OF TRANSFORMATION OF PRESENT
PARTICIPLE TURNING INTO ADJECTIVE IN CONTEMPORARY
SERBIAN LANGUAGE

S u m m a r y

The paper analyzes the adjectival use of the present participle without the final *-i* in the nominative and accusative masculine singular cases, when they are positioned as attributes and predicates. The aim of the paper is to examine reasons behind the increasingly frequent appearance of these shorter, non-standard forms in the language of media, as well as in the conversational speech and translated literature. Detected differences between the contemporary usage of present participle in adjectival form and middle 20th century's usage are related to the morphosyntactic characteristics of this form and structural-semantic peculiarities of predicative position. These detected differences might suggest some innovations in differentiation of the form of the adjectivalized present participle in the modern Serbian language.

Keywords: present participle, adjective function, attribute, predicative, adjectivalization, Serbian language.

Оригинални научни рад
Примљено 14. марта 2023. г.
Прихваћено 2. јуна 2023. г.

НАДА Л. АРСЕНИЈЕВИЋ*
(Универзитет у Новом Саду,
Филозофски факултет,
Одсек за српски језик и лингвистику)**

О ГЛАГОЛИМА КОЈЕ ПОВЕЗУЈЕ ВЕШТИНА – ЈЕДНА ОД КОГНИТИВНИХ СЕМАНТИЧКИХ КОМПОНЕНТИ

У раду су анализирани синтаксичко-семантичке карактеристике глагола који примарно припадају различитим семантичким категоријама, али их све повезује когнитивна компонента заснована на процедуралном знању, тј. поседовању вештине за реализацију глаголске активности. Истраживање показује да су на тај начин уједињене примарне људске делатности – когниција и стицање нових знања, кретање, говор и међуљудска комуникација и интеракција, креативно и уметничко изражавање. Допуне оваквих глагола су најчешће појмови потпуно обухваћени у објекатском смислу, у појединим случајевима различите семантичке спецификације.

Кључне речи: српски језик, синтакса и семантика, глаголска рекција, процедурално знање.

1. Овом приликом анализираћемо глаголе семантизоване као примарно когнитивне, али и оне у чијем семантичком потенцијалу доминира неко друго значење а релевантна је и когнитивна способност примене усвојеног знања. У фокусу интересовања биће првенствено глаголске лексеме којима се обележава *процедурално знање*, тј. *вештине* које човек стиче и усавршава током живота. Оваква интеграција није уобичајена у нашој граматичкој литератури, па стога готово да нема неких посебних информација о њима и њиховим граматичким

* nada.arsenijevic@ff.uns.ac.rs

** Овај рад је настао у оквиру истраживања спроведеног на Филозофском факултету Универзитета у Новом Саду које финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

обележајима. Иако смо у својим претходним истраживањима анализирали већину транзитивних глагола и правих објеката у српском језику, само је примарна когниција била повезујућа семантичка црта (Арсенијевић 2012: 90–104), тако да су у примењеној типологији управних глагола и том приликом остали ван дате категорије примери у којима учешће интелекта у савладавању вештине и њеној примени није њихово основно значење.

У семантичкој подели правих транзитивних глагола на три типа: *глаголе акције*, *глаголе процеса* и *глаголе релације*, когнитивне глаголе заједно са глаголима перцепције квалификује процесуално значење. Интелектуални процеси представљају рационалне функције повезане с људским умом. Од величине и развитка човековог мозга зависе његове способности, на основу чега су теоретичари когнитивног развитка, пре свега генетичке епистемиологије, међу њима првенствено Жан Пијаже (Миочиновић 2002; Пешикан 2010: 159), учили да постоје четири фазе људског развоја. У зависности од животног доба сагледавање стварности се креће од конкретно-стварног према хипотетско-могућем. Став да је зрело мишљење засновано на синтези знања и искуства подударан је филозофском приступу Б. Расла (1980: 145) који сматра да је интуитивно знање спој искуства и одређеног *а ѿриори* знања.

Језик је посебан домен испољавања људског интелектуалног развоја, па не чуди што су се многи истраживачи бавили управо испреплетеношћу мишљења и језика. На пример, Јакобсона је нарочито интересовао однос мишљења и „говора у себи“, а познато је и његово уверење, поткрепљено чињеницама добијеним експерименталним истраживањем, да је свако мишљење праћено минималним покретима говорних органа (Креч–Крачфилд 1973: 488–490). Однос између језика и мозга Ана Вјежбицка (Вјежбицка 2011: 13) смешта међу језичке универзалије.

Да је истраживачима феномен интермедијалног језика, тј. *језика мисли* посебно интригантна тема потврђује и терминолошка неусаглашеност у његовом именовању где се помиње као: универзални предметни код, мешовити код, унутрашњи говор, субјективни језик, визуелни језик, унутрашњи говор (Караулов 2010: 184–191).

Такође, у новије време пажњу привлаче и човекове *меѿакогнийивне сѿособносѿи*, тј. знање о сопственом когнитивном функционисању (Канкараш 2004). Издиференцираност семантичких садржаја која се региструје и на лексичком плану, појавом различитих когнитивних глагола, потврда је човекове свесности својих сопствених мисли и могућности властитог ума.

У стручној, пре свега лингвистичкој литератури (Киклевиц 2017), али и педагошко-психолошкој и филозофској, помињу се три поткласе које чине концептуалну основу когнитивних глагола, а то су *глаголи мишљења, разумевања и знања*.

У најширем смислу знање можемо описати као меморисање чињеница и различитих података, те њихово похрањивање у мозгу, што се потврђује и речничком дефиницијом примарног глагола *зна̑ти* (РСЈ 2007: 439). За разлику од таквог знања, формираног на основу свакодневног искуства и стеченог интеракцијом са стварношћу у којој живимо, научна знања (филозофско, социолошко, психолошко, педагошко итд.), заснована на различитим теоријским концепцијама, добијају и различита тумачења.

Како је овом приликом прихваћено веома широко, опште, тумачење људског знања, оно се може класификовати на *декларативно* (семантичко, концептуално) и *процедурално знање* (знање вештина). Док се прво концептуализује као трајно и приписује му се обележје статичности, друго, које се стиче праксом и променљиво је, доживљавамо као динамичко (Крњачић 2013: 158).

Иако је процес савладавања вештина понекад важнији, па и најизраженији показатељ интелектуалног деловања, често га је тешко објаснити, због нејасне прецизираности и успутне доживљености – као активности која нам показује начин обогаћивања знања. Понекад томе доприноси наша спонтаност и несвесно ангажовање, као што је случај са усвајањем првог језика, када човек учи граматичка правила, немајући при том било какву представу о њиховом функционисању. Такође, истраживања која су спроведена да би се утврдио редослед усвајања математичких знања, тј. да би се проверило претходи ли усвајање начела вештинама, показују, на пример, да код деце претходи успешност у бројању (процедурално знање) у односу на успешност у препознавању правилности (декларативно знање) (Влаховић-Штетих 2006).

Способности које се стичу током живота и усавршавају вежбањем веома су разнолике и обухватају готово све сегменте људског деловања, од његовог физичког ангажовања, умног и емоционалног, до интерактивних веза. Неке вештине су везане за домен деловања (техничке и радне вештине), а неке за међуљудске односе (психолошке и социјалне вештине). Савладавање технике и њено усавршавање доводи понекад готово до аутоматизма, па многи неке своје вештине доживљавају као природни дар.

Обогаћивање знања ипак се најчешће повезује са организованим, *формалним* образовањем у којем се остварује једносмеран хијерархијски однос између носиоца знања – учитеља, и онога који учи. Постоје, међутим и другачији процеси учења, *неформални*, организовани али засновани више на искуству, и интерактивни с обзиром на начин преношења знања. У литератури се помиње још једна врста искуственог учења – *информално*, које се стиче у свакодневном животу у различитим социјалним заједницама (у породици, у радном колективу, од старијих особа, од пријатеља итд.) (Павићевић–Петровић 2015).

Међутим, овом приликом способности које обележавају глаголи укључени у нашу анализу добијају извесно семантичко ограничење, пре свега фокусирањем на животне вештине стечене свесним, организованим и системским радом (формалним или неформалним), који оспособљава човека да обавља разне активности. Пут до њиховог остваривања креће од идеја, тј. когнитивног процеса, а укључује и живе и неживе појмове, тј. способности коришћења техничких и социјалних вештина. Когниција се, као заједничка повезујућа компонента, открива и појавом глагола *учићи* у конструкцијама с различитим глаголским допунама које семантизују домен стицања знања – вештине (*учи да чита, да рачуна, да пева, да свира, да црта, да глуми, да вози, да јаше, да штрика, да кува, да њлеше, да скија, да продаје, да реципије ...*).

2. Анализу започињемо описом примера којима се илуструју примарно когнитивне вештине неопходне за савладавање научних и образовних садржаја, а заступају их глаголи типа: *бележити, бројати, делићи, множити, одузимаћи, исцати, решаваћи, рачунаћи, сабирати, читати*, као и њихове префигиране форме и видски парови. Облигаторност објекатских допуна регулисана семантиком управног члана показује да међу њима има једнорекцијских (Затим поче да *бележи своје дневне уписке* (СрпКор)¹), али и вишерекијских глагола (*Читамо у новинама о антисемитским стировањима* (1) *да их подстичу демагози* (2) (СрпКор); *Поделити први број* (1) *другим бројем* (2) (<https://support.microsoft.com/sr>).

2.1. Вештине писања и читања афирмишу се похрањивањем или интерпретацијом текстуалног садржаја који на језичком плану функционише као комплемент датих активности. Својим синтаксичким обликом, беспредлошким акузативом, ови допунски конституенти обично обележавају форму текста:

¹ Већину примера преузели смо из електронског копруса који смо скраћено обележили као СрпКор (в. Извори).

Сешће да пише *ове најомене* пре вечере; Потоњи нобеловац и аутор романа века као писар прибележио *одисеју бродоломника Веласка* и удвостручио тираж најстаријег колумбијског листа; Али мала Виолета зна да чита *велика шћамјана слова*, иако је још мала; Са задовољством је читао *његове молбе и немоћне жалбе* упућене везиру; Требало она [...] да бележи *оне глује и досадне сийнице* које би јој сада помогле; Обичај му је био да шета по граду и чита *уличне – огласне шабле* (СрпКор).

Истим морфолошким обликом заступљене су и објекатске допуне семантизоване као квалификативи (чита *глује и досадне сийнице* [← чита текст који је *глуј, досадан и небийан*]) или локализатори (чита *уличне – огласне шабле* [← чита текст написан на *уличним огласним шаблама*]).

Сам текстуални садржај наговештава се тематски – обликом локатива, или експлицира сентенцијалном формом (са могућим антецедентом):

„Политикин“ извештач је тада писао *о зарадама радника „Колубаре“*; Секулић чита *о каменим даровима мајке њирезде*; Као ревносни Американац прочитао *о Сарајеву* много више него пола Сарајлија;

Него рукопис лежи ту као подлога за ситне папире на којима конзул бележи *ишћа све њреба суџра да уради или ишћа је у минулом дану њроџишћено*; Наредио је да један од писара стално бележи *све ишћо њаџгај изрекне*; Читао сам код неких аутора *да је њакао њросџор* (СрпКор).

2.2.1. Математичко обогаћивање знања постиже се неком од општих вештина, као што су: *бројати, рачунати, решавати*. Беспредлошку акузативну форму или одговарајућу реченичну структуру имају допунски појмови подвргнути пребројавању, док је квантитативни низ маркиран генитивним аблативно-адлативним паром, а кумулативно сегментирање предлошким акузативом:

Сам је дошао код мене да броји *њаре*; Брише јој хладан зној с лица и запаја је водом у коју прво пажљиво одброји *каџице валеријане*; Свако би требало да израчуна *свој индекс њелесне масе* и види којој категорији припада; *Проблема* над којима сам сатима лупао главу, он је решавао за неколико секунди; Нису ми урачунали *10 сати* које сам радио;

Где кукавица још броји *колико ће дана човек живети*;

Поче да броји од један до стотине;

Ко је могао да одброји на десетине хиљада евра за погон на сва четири точка (СрпКор).

2.2.2. Вештину математичког размишљања и проналажења решења представљају четири основне математичке операције: *сабирање*, *одузимање*, *множење* и *дељење* као и правила за њихову примену. Као једнорекцијски реализују се само глаголи који означавају увећање резултата, *сабирање* и *множење*, и том приликом допуњују се плуралским обликом² општих појмова укључених у ове операције (сабирати/множити бројеве, цифре, бројоце, ...), а *сабирање* и сентенцијалном допуном:

Келнери би му додали рачун и он се љутио што је тако велик, сабирао је цифре мрштећи се и заплићући језиком (СрпКор); Ћаци свих узраста, па и они најмлађи, од сада могу да множе велике бројеве (<https://rtv.rs/sr>); Разломци са једнаким именицима се сабирају тако што се именилац препише, а саберу се бројоци њих разломака (<https://www.boske.rs>);

Нисам сабирао колико њо износи, јер је то још незванично (СрпКор).

У већини случајева сви наведени глаголи су дворекцијски, што је и очекивано с обзиром на природу математичких операција које укључују увек минимално два конституента. Један је потпуно обухваћен датим поступком и реализован у одговарајућем морфолошком облику – акузативу (у пасивној структури у номинативу). Други операнд, којим се *сабирање*, *множење* и *дељење* актуализују, граматички је маркиран сложеном структуром – инструменталом с предлогом *са*³ или генитивом с предлогом *помоћу*. Једино је код *одузимања* распоред предлошке и беспредлошке форме чланова овог процеса обрнут. Умањеник је, тј.

² Плуралски облик може бити замењен структуром која обележава више од једног чиниоца, нпр.: Хајде сада да помножимо два бинума (<https://profesorika.wordpress.com>).

³ Овај допунски конституент глагола *множити* и *делити* може бити реализован и у облику беспредлошког инструментала уколико су у питању општи појмови, непрецизираног квантитета (*кофицијент*, *број*, *производ*) или је он нула, нпр.: Множи се коефицијентом 1,018, који представља раст цена на мало; Добијена цифра у овом распону множи се бројем досуђених дневних износа; Када једначину $(8 \cdot 5 \cdot 23)$ поделимо производом $(1 \cdot A \cdot 21)$ који означава упадну струју густине вероватноће, добијамо: $(8 \cdot 5 \cdot 24)$; Уколико га помножите нулом, резултат је увек – нула. У речничкој литератури (Петровић–Дудић 1989: 23; 51) као рекцијски облик ових глагола у датом значењу наводи се предлошка конструкција у инструменталу: *делити нешто са нечим* (*делити разломак са целим бројем*); *множити нешто са нечим* (*множити број два са бројем три*).

број од којег се умањује, очекивано, заступљен конструкцијом од + генитив, док је умањилац у акузативу без предлога:

Пошустӣ се не сабира са другим пошустӣма/акцијама (<https://www.emmezeta.rs>); *Множили су коначну суму са 7,5 уместо 8,5 долара*; Утврђује тако што се *припадајући део трансфера подели са укућним бројем деце у целодневном, односно полудневном боравку* (СрпКор);

Претпоставимо да желите да *поделите сваку ћелију у колони од седам бројева помоћу броја који се налази у другој ћелији* (<https://support.microsoft.com/sr-latn-rs>);

А новчана казна се одузима од његових примања за текући и наредни месец (СрпКор).

3. Кретање кроз простор – моција, аниматних и неаниматних ентитета представља природни процес у којем човек има активну улогу и то не само ангажманом свог физичког већ и интелектуалног бића. Ова врста процедуралног знања, тј. стицања вештине у савладавању просторних релација одвија се у одређеном смислу готово спонтано. Посебну обуку и процедуру захтева нечим обележено кретање, на пример, транслокација помоћу превозног средства (*увезао је ауто у гаражу*), кретање спецификовано ритмом, интензитетом, начином спровођења (У великом замаху, Штерн *плеше*, *поцупкује*, прави огромне покрете; игра *валцер*, игра *гольф*), или је моцијом обухваћен неки ентитет у међуљудској интеракцији компензационог типа (*продаје стираница домаће производe*).

3.1. Као што је познато, за човека и сам ход представља вештину коју савладава током свог одрастања, самостално или уз туђу помоћ. Промене и финализацију тог процеса језички нотирамо одговарајућим детерминаторима агентивне модификације (дете *само хода*) (Ивић 2002: 46). С обзиром на то да су вертикални положај и ходање основни и природни начин људског кретања, ова способност се не доводи у питање код већине здравих особа.

Међутим, у транслокацији превозним средством, поред физичког, неопходан је додатни интелектуални напор. Нужност обуке појединца при управљању превозним средством поткрепљује чињеница да се са тим умећем човек не рађа и да ову вештину не поседују сви људи, што показује и следећи пример:

Да парадокс буде већи, уопште *није умео да вози бицикл*; Волим да боравим на планини, и то више због чистог ваздуха, него због снега, пошто *не умем да скијам* (СрпКор).

Спремност за активно савладавање простора на овај начин обележавају глаголи типа: *возићи*, *јахаћи*, *покрећати*, *ићерати*, *управљати*, као и реификовани глаголи: *клизати*, *скијаћи*, чијим је лексичким обликом обухваћен податак о средству транслокације (клизати = кретати се на клизачкама).

А ногама притиска педале као да вози у сну *бицикл* неким равним, широким друмом; Још би *јахао* *ждрејце* на хиподрому код Цареве ћуприје; Сматраће се да возач управља *возилом* у саобраћају када је покренуо *возило* са места на путу; Виде како Гарсули окреће *кола* и тера утрином према Темишвару;

Брајан Цозефсон је волео да планинари у слободно време, а често је, у циљу физичке рекреације, клизао *на леду*; Ја сам возила *чамац*, а Славко је скијао (СрпКор).

Међу наведеним глаголима најчећи је глагол општег значења *возићи* који је, као и остали глаголи овакве семантике, допуњен акузативом – обликом обележавања потпуне обухватности превозног средства вештином управљања и транслокације (*возити ићрамвај*, *ићакси*, *брод*, *авион*)⁴, док типичну инструменталну допуну има једино глагол *управљати* (*управља возилом*, *аућом*).

3.2. Такође, специјалну обуку захтевају и покрети који обично нису праволинијски, специфичног су ритма и најчешће прилагођени музичкој пратњи. Низ таквих корака представља кретање познато као *ићлес*, *игра*. Оваква транслокација у простору има и елементе уметничке изведбе, чијој актуализацији претходи изванредан интелектуални анагажман и физичка припрема у савладавању процедуре извођења, а илустрјују је примери:

Ћурђе је играо *ићолонез* као у колу; Председник Чешке је плесао *валцер* са супругом словачког председника; А ко хоће, нек научи да „плеше и *срћско коло*“ (СрпКор).

3.2.1. Глаголом *играћи* обухваћене су и другачије способности при чијем се усвајању уче и одговарајућа правила. Углавном се ради о спортским и уметничким активностима где је и сам агенс објекат транслокације (*играти кошарку*, *играти улогу*), или уз његов минимал-

⁴ За покретање било којег превозног средства, нарочито оних софистициранијих, неопходна је обука, али извесна вештина се подразумева и при кретању помоћу запреге коју вуку животиње: Нико није хтео да седне у његова кола а ја сам био српски „жукљунац“ који није ништа знао осим да вози *ићар мазги* (СрпКор).

ни физички напор акценат је на померању неопходних реквизита игре (игра *шах/шаха*⁵):

Нисам редовно одлазио у неки спортски центар где бих играо мали фудбал; По цео сат сам играо сџони џенис; Дан раније је играо билијар; Не, данас нисам играо шах; Играо је одлично *џокер* и *ајнц* и знао је да свира на хармоници полке и частушке; Јер је читаве дане играо карата са капетаном Будом Дановићем; Некада је играо улогу Бајрона; Први пут је играо комедију (СрпКор).

У последња два случаја глагол *играћи* синонимичан је глаголу *глумићи* у чијој семантици је поред физичког покрета, и то не само танслокативне природе већ и специфичне телесне формализације, уконпонован обично говорни текст.

3.3. Посебна обука, а за појединце и професионална припрема, услов је за успешну трансакцију – размену добара у одређеној социјалној заједници. Најупечатљивија је конверзија робе и новца обележена глаголима типа: *изнајмљиваћи*, *исилаћиваћи*, *куповаћи*, *продаваћи*, *трговаћи* и сличнима:

Сџолове је изнајмљивао њо 110, а препродавао их њо 150 динара, а телефонски прикључак уговарао за 1.100 динара; Страни издавач исплатио њоловину хонорара за књигу „Радован и Србија“; Куповао је ремекдела као да купује салају; Поче јаче да се дружи са Арнаутима и да продаје сџоку за турску војску; Више се не тргује само *вуненим и свиленим ткањинама*, *џлајном*, *чијком* (СрпКор).

Добро осмишљена стратегија успостављања социјалних веза погодних за конверзију зависи пре свега од интелектуалних способности, тј. вештина субјекатског актанта, које до изражаја долазе и приликом постизања одговарајуће компензације.

Иако дворекцијска семантика већине наведених глагола није у свим примерима језички обележена на површинском плану, она обавезно укључује две допуне. Поред правог објекта у акузативу, који је обично објекат конверзије (*изнајмљује сџолове*), реализује се и надокнада у акузативу с предлозима *за* и *по* (*за 50 динара*, *њо 150 динара*). Једино значење глагола *исилаћићи* утиче на обрнуту морфологизацију

⁵ Осим варијантног односа акузативне и генитивне допуне глагола *играћи* (играти *карта/карата*), запажа се и њихова опозиција условљена семантичком опозицијом правог транзитивног глагола *играћи* и повратног *играћи се* (играти *предсјаву* ~ играти се *предсјаве*). Док први обележава правилима уређену активност, други представља опуштенији вид забаве, без неких нарочитих ограничења и устаљене процедуре (Арсенијевић 2016).

допуна, тј. робу заступа предлошки облик, а појам којим се компензује беспредлошки (исплатио за књигу *договорени хонорар*). За разлику од осталих глагола којима се обележава нека врста конверзије, глагол *и́рговаи́и* допуњен је инструменталним обликом појма обухваћеног конверзијом (тргује *чийком*).

4. Као што је већ речено, и сам говор представља вештину коју стичемо још од најранијих дана. Различите акустичке презентације засноване су на нашим интелектуалним способностима. Улагањем труда у њихово усавршавање могуће је постићи веома висок ниво интерпретације, било властитим гласом или музичким инструментом, а у глуми је то могуће и невербално, гестовима и мимиком. Појединце оваква посебно усавршена вештина сврстава у врхунске уметнике.

Међу најтипичнијим глаголима који обележавају стварање звука коришћењем људских способности налазе се: *глуми́и*, *говори́и*, *гуди́и*, *звиздаи́и*, *извештаваи́и*, *ини́терпјеи́тираи́и*, *и́еваи́и*, *реци́ио-ваи́и*, *свираи́и* итд.:

И не чита, него глуми да чии́а; Џин Кели глуми Американца у Паризу; Философ би говорио о слободној вољи; Говорио је немачки без грешке, мада се осећало да му није матерњи; На крову обућарева куће, један човек гуди своју њесму; Док се брије, звизди лаке класичне и́еме; Инспекторат одбране редовно извештава и́редседника Рејублике и минис́тира одбране о уи́врђеним налазима; „Мамбо старс“ који је интерпретирао омамљујућу музику лаи́инских ри́и́мова; Певала је неке и́ужне енглеске, ња још и́ужније јеврејске њесме; Г. Личина поче да реци́тује свој сонет; Има образовања, лепо свира у виолину; Ко свира и́ај клавир; Једна свира Шојенову Полонезу (СрпКор).

Говорна вештина се актуализује приликом тематски уобличеног садржаја сентенцијалном или локативном формом, док је акузативни облик допуне уобичајен када обележава одређени језички систем (говори *немачки*) или неку форму уметничког изражавања (говори *си́и́хове*, реци́тује *сонет*, пева *њесме*). Глаголе музичке изведбе допуњују углавном прави објекти у акузативу којем опонирају допунске предлошке конструкције уз глагол *свираи́и* (*свирати клавир, на клавиру, у виолину*) (Фекете 1967).

5. Когнитивни процеси усвајања знања, тј. овладавања вештинама, саставни су део и оних активности у којима настају нови производи, креације субјекта – носиоца дате вештине. Стварање новог ентитета језички се открива на два начина – општекреативним глаголима у

којима није истакнута посебна вештина ствараоца (*ствараа̃ти*, *йрави̃ти*) и глаголима лексикализованим према једној, посебно фокусираној етапи стварања (*месии̃ти*, *савијаа̃ти*, *йећи*).

5.1. Следећи примери илуструју вештину произвођења нечег новог без издвајања одређеног процесуалног знања. Међу таквим управним глаголима бележимо следеће лексеме и њихове видске парњаке: *изграђива̃ти*, *израђива̃ти*, *констируиса̃ти*, *консти̃и̃и̃уиса̃ти*, *йрави̃ти*, *чинии̃ти*, *образова̃ти*, *йриређива̃ти*, *йроизводи̃и̃ти*, *рукойвори̃и̃ти*, *сйрема̃ти*, *сйвара̃ти*, *усйанољава̃ти*, *усйројава̃ти*, *уйемељава̃ти*, *форми̃ра̃ти*.

Идеја је да Камп, по узору на Бодирогу, изграђује највише кошаркашке и људске вредности, да дечацима из региона пружи шансу да икажу свој таленат; *Скули̃йуре је израдио* вајар Владимир Јокановић; Карл Бенц истовремено конструисе свој йрви ауџомобил; Ови малишани су правили свиралице од врбова йрућа, плели котарице, правили воденице на йоџоку; Уз помоћ система за наводњавање, произведем шџо више сойсйвене хране за сџоку; Kowalsky је створио своје свакако најзначајније и најдалековидије дело – Речник йтехнологије; На тим детаљима, од те слике могао бих да сачиним роман; За мање од 20 година владавине Ататурк је успео да устроји Турску државу (СрпКор).

Иако су у већини наведених примера акузативном објекатском допуном заступљени материјани појмови, резултат испољавања нечије вештине и креативности могу бити и апстрактне творевине (изграђује *људске вредности*, *устројава државу*). И у једном и у другом случају, поред овако морфологизоване номиналне допуне, присутна је увек и импликација о материји – грађи која улази у састав овог новог ентитета. Језички се она нотира генитивом с предлогом од, што потврђују и примери у којима је експлицирана (правили су свиралице од врбова йрућа; гради замак од камена, ствара државу од неколико кани̃она).

Често неразјашњен степен агентивног учешћа у оваквим активностима открива се ширим контекстом. Јасно је, на пример, да је своју вештину у следећем случају субјекат остварио првенствено као иницијатор процеса стварања (Милутин је у последњих двадесет година своје владавине саградио или обновио цркву Богородице Љевшике у Призрену), а да је у примеру који следи он прави агенс целог тока радње (*Колибу сам својим рукама саградио*).

5.2. Поседовање вештине до изражаја долази и приликом извођења неких другачијих манипулативних радњи. Пре свега, мисли се на оне

које представљају једну од етапа стварања новог енитета. Неке од њих су финалне (испече хлеб, шије хаљину), а по својој специфичности посматрачу – говорнику својом упечатљивошћу намећу се и оне којима се објекти само трансформишу (меси хлеб, кроји хаљину):

Три пута је поново зидао чесму и варио сџуб који држи кров терасе; Наиме, ако би већ својој Мири зготовио ручак, редитељ је онда упорно настојао да сазна и да ли је јело успело; Елвира некад за дан може да исплете и заврши йо њри лежальке; Ти претходници прикупљају грађевински материјал из којег велики проналазач сазида своју мо-нуменџалну грађевину; А ја сам њорањ саградио овим јадним ручицама; Супруга Јелица је сашила њосџељину, исхеклала сџолњаке; Домаћица спрема неџаран број јела (три, пет или седам) и меси њогачу без квасца; Тако и кројач може да скроји и сашије одело, обућар да изради цџеле; Може да умути кајгану (СрпКор).

5.3. Посебну групу креативних глагола, укључених овом приликом у нашу анализу, чине: вајаџи, фоџографисаџи, резбарџи, сликаџи, црџаџи, који већ својом лексикализацијом обухватају објекте креације (правити скулџиџуре, слике, црџеже, фоџографије). Специфичност ових уметничких вештина управо је у томе што су примарни објекти њиховог стварања најчешће димензионалне, понекад тродимензионалне реплике или имитације других материјалних ентитета. Због тога се финалном креацијом не може сматрати сам репрезент означен допуном, тј. физички ентитет обележен допунском лексемом, већ нека од његових модификованих визуелних форми (слика дрвену кућџу ≠ прави дрвену кућџу, већ прави црџеж дрвене кућџе)⁶:

Миرون је вајао сџаџу њобедника у Олимпији, њобеднике у трчању, рвању, песничењу; Највише од свега воли да фотографише сџаре и џрошне сеоске куће које жели да сачува од заборава пре него што се уруше и нестану; С тим поштовањем, дванаест година сам у дрвеџу резбарџо њорџреџе сџариџ људи; Ја сликам уџлашену девојку, коња и сџеџенице краљевих соба у позадини; Каткад је црџао свом старијем сину њонеку живоџиџу или бџџу (СрпКор).

6. Анализирани корпус још једном потврђује познату чињеницу да обогаћивање знања и стицање вештина неопходних за свакодневно функционисање обележава људски живот од најранијег узраста. Нор-

⁶ Настанак реплике може се поистоветити са стварањем репрезента само ако је он димензионалан (црџа географску карџу = прави географску карту), или је на основу контекста јасно да је актуелна креација реплика, тј. да има димензионалну форму (кредом црџа крџи = кредом прави крџи).

малан развој подразумева два природна процеса – вертикалан положај тела приликом кретања и оглашавање властитим гласом с постепеним усвајањем језичког система, те спонтана репродукција наученог садржаја према одговарајућим правилима.

Осим ових основних, исконских вештина, човек се у односу на остала жива бића издваја својим интелектом и креирањем света у којем живи. Разматране семантичке групе глагола потврђују да се ту првенствено укључују способности којима човек обезбеђује егзистенцију – бригу о свом телу, припрему хране, уређење животног простора, задовољење кулурно-уметничких потреба, а затим оне које се испољавају у различитим техничким областима, обично у професионалном ангажману, као и у међуљудској интеракцији – у језичкој комуникацији, али и у другим врстама социјалних веза, укључујући и робно – новачану размену.

Наше истраживање је показало да посебно значајну улогу имају когнитивни процеси у стицању знања која омогућују савладавање нових садржаја из различитих научних области (*чиїаїаїи, њисаїи, рачунаїи* итд.). Умножавањем процедуралних знања – вештина, омогућује се лакша комуникација у просторној и међуљудској димензији (*возиїи, уїрављаїи, скијаїи, играїи, їрговаїи, куйоваїи*). Није занемарљива ни улога умних способности у савладавању уметничких вештина и уметничког изражавања као што је сликање, рецитоване, певање, свирање, глума. Исто тако, изван интелектуални напор човек улаже и у задовољење потреба да се физички и емоционално релаксира.

Временски употребљени глаголи, повезани когнитивном семантичком компонентом, углавном имају барем једну рекцијску допуну и неретко се ради о правом објекту различите семантичке спецификације којом је обележен креирани, новостворени ентитет, форма, средство, објекат конверзије, репрезент неког оригиналног ентитета итд. (чита *їисмо*, сабира *бројеве*, прави *ручак*, шије *хаљину*, слика *їрироду*, вози *ауїобус*, продаје *їоврће*, плаћа *робу*, рецитије *сїихове*, свира *шансоне*).

Примарно когнитивни глаголи са значењем рачунских операција, по природи ствари су дворекцијски, јер се подразумева постојање два операнда, од који је један објекат у акузативу, а други кообјекат у инструменталу (сабрао је број 2 *са бројем* 5) или предлошком генитиву (одузео је број 5 *од броја* 9).

Такође, семантика неких глагола акустичке презентације укључује поред саговорника, идентификованог беспредлошким акузативом, и тему саопштења у локативу (обавестио је *минисїра о їлану рада*), или је мелодијски садржај у беспредлошком акузативу праћен предлошким

акузативом или локативом, којим је експлициран податак о инструменту (свира [музику] у виолину/на клавиру). Комплексност рекције уочава се и у примерима с глаголима креације уз које се обично реализује само резултат акције – креатив (зида *чесму*), док имплицитна материја, грађа, нешто ређе бива идентификована (прави *свиралу од врбова љрућа*).

Сprovedено истраживање показује да су стицање нових знања и усавршавање вештина заснованих на когницији у складу са већ познатом и у лингвистичкој литеративи представљеном сменом активног језичког типа инактивним. Од пресудног значаја је била промена људске свести о односу човека са окружењем, тако да се од појединца који је остваривао јединство с природом развила особа која контролише своју околину, што је утицало и на проширивање процедуралних знања и обогаћивање способности. Језички је то нотирано развојем транзитивности, првенствено физичких радњи, а затим и ментално сложенијих, когнитивних (Грковић-Меџор 2013: 25–27).

ИЗВОРИ

СрпКор: Корпус савременог српског језика на Математичком факултету Универзитета у Београду, <http://www.korpys.matf.bg.ac.rs>.

Остали електронски извори:

<https://support.microsoft.com/sr>

<https://rtv.rs/sr>

<https://www.boske.rs>

<https://www.emmezeta.rs>

<https://support.microsoft.com/sr-latn-rs>

<https://profesorka.wordpress.com>

ЛИТЕРАТУРА

Арсенијевић 2012: Нада Арсенијевић, *Падежи љравог објекта у стандардном српском језику*, Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику.

Арсенијевић 2016: Нада Арсенијевић, Прилог тумачењу беспредлошког генитива у систему објекатских падежа, у: ур. Весна Лопичић, Биљана Мишић Илић, *Језик, књижевност, значење, Језичка истраживања*, Ниш: Филозофски факултет, 317–333.

Вјежбица 2011: Anna Wierzbicka, *Uniwersalia ugruntowane empirycznie, Teksty Drugie* 1/2, 13–30, https://rcin.org.pl/Content/47983/PDF/WA248_64962_P-I-2524_wierzb-uniwersal.pdf.

- Влаховић-Штетих 2006: Vesna Vlahović-Štetić, Marija Nadilo, Nina Pavlin-Bernardić, Brojenje: Stećemo li prije načela ili veštinu, *Suvremena psihologija* 9/1, Zagreb, 21–33.
- Грковић-Мејдор 2013: Јасмина Грковић-Мејдор, Когнитивни аспекти развоја транзитивности, *Историјска лингвистика*, Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику, 8–32.
- Ивић 2002: Milka Ivić, O modifikatoru „uloge“ agens, u: Milka Ivić, *Red reči*, Beograd: Biblioteka XX vek, 18–26.
- Канкараш 2004: Miloš Kankaraš, Metakognicija – nova kognitivna paradigma, *Psihologija* 37/2, Beograd, 149–161, <http://www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0048-5705/2004/0048-57050402149K.pdf>.
- Караулов 2010: Юрий Николаевич Караулов, *Русский язык и языковая личность*, Москва.
- Киклевиц 2017: Aleksander K. Kiklevwicz, Russian Mental Verbs as a Semantic Class, *Јужнословенски филолог* LXXIII/3–4, Beograd, 7–29.
- Креч–Крачфилд 1973: Devid Kreč, Ričard Kračfild, *Elementi psihologije*, Beograd: Naučna knjiga.
- Крњић 2013: Zora Krnjić, Ekspertsko mišljenje: mišljenje zasnovano na sistemu znanja, *Pedagogija* LXVII/2, 153–162.
- Миочиновић 2002: Љиљана Миочиновић, *Пијажеова теорија интелектуалног развоја*, Beograd: Институт за педагошка истраживања.
- Павићевић–Петровић 2015: Миљана Павићевић, Данијела Петровић, Разлике између формалног, неформалног и информалног образовања, *Зборник радова Училијског факултета* 9, Beograd, 103–113.
- Петровић–Дудић 1989: Владислава, Петровић, Коста Дудић, *Речник глагола са грамаћичким и лексичким дојунама*, Beograd: Завод за уџбенике и наставна средства – Нови Сад: Завод за издавање уџбеника.
- Пешикан 2010: Ana Pešikan, Savremeni pogled na prirodu školskog učenja i nastave: socio-konstruktivističko gledište i njegove praktične implikacije, *Psihološka istraživanja* VIII/2, Beograd: Filozofski fakultet – Institut za psihologiju, 157–184.
- Расл 1980: Bertrand Rasi, Granice filozofskog znanja, *Problem filozofije*, 142–149.
- РСЈ 2007: *Речник српскога језика*, ур. Мирослав Николић, Нови Сад: Матица српска.
- Фекете 1967: Егон Фекете, Облици допуна уз глаголе *свирајти*, *гудејти*, *ударити* и сл, *Наш језик* XVI/1–2, Beograd, 63–77.

Нада Л. Арсениевич

К ВОПРОСУ О ГЛАГОЛАХ, КОТОРЫЕ СВЯЗЫВАЕТ УМЕНИЕ – ОДИН ИЗ КОГНИТИВНЫХ СЕМАНТИЧЕСКИХ КОМПОНЕНТОВ

Резюме

В центре внимания автора настоящей работы были глаголы, связанные когнитивным семантическим компонентом, обоснованным на процедурном знании, т. е. умении. Кроме первичных интеллектуальных процессов – приобретения и обогащения знания, в этот анализ включены глаголы, обозначающие элементарные деятельности человека, в том числе: движение, речь, изменение и создание окружающей среды, взаимодействие между людьми. Результаты исследования показывают, что наряду с основными семантическими несоответствиями у этих глаголов одинаковые способности управления, потому что большинство из них осуществляет прямое комплементарное отношение с объектами, которые полностью охвачены данной акцией и морфологизированы аккузативом без предлога. Глаголы комплексного управления, преимущественно, характеризуются двойным управлением и, наряду с прямым объектом, включают еще тематическое понятие в локативе (извештава команданта *о њоложају њруја*), факт об инструменте в предложном аккузативе или локативе (свира у *виолину / на клавиру*) или генитивом с предлогом идентифицируется материя, необходимая в акции создания, образования (прави кућу *од дрвета*).

Ключевые слова: сербский язык, синтаксис и семантика, управление глагола, процедурное знание.

УДК 811.163.41'373.6
050НАШ ЈЕЗИК"1932/2022"

Оригинални научни рад
Примљено 6. априла 2023. г.
Прихваћено 2. јуна 2023. г.

ЈЕЛЕНА Д. ЈАНКОВИЋ*
(Институт за српски језик САНУ, Београд)**

УЗ ЈЕДАН ВАЖАН ЈУБИЛЕЈ: ЕТИМОЛОГИЈА У РАДОВИМА ОБЈАВЉЕНИМ У ЧАСОПИСУ *НАШ ЈЕЗИК* (1932–2022)¹

Рад се заснива на презентацији етимолошких тумачења у чланцима објављеним у часопису *Наш језик*, од његовог оснивања 1932. до 2022. године. Из данашње перспективе, након деведесет година постојања часописа, *Наш језик* се може похвалити великим бројем објављених радова у којима се разматрају различита питања српског односно српскохрватског језика, његове норме и језичке културе. Пошто је по програму часопис примарно оријентисан на синхроничке студије, међу његовим корицама се нашао мањи број етимолошких радова, међутим велики је број оних у којима аутори приликом анализе речи (израза или синтаксичке конструкције) иду за њиховом прошлосту, залазе у етимологију и дијахронију, реконструишу њихово порекло и/или баве се историјом развоја облика, значења и употребе.

Кључне речи: лингвистички часопис *Наш језик*, етимологија, дијахронија, лексикологија, творба, семантика, нормативистика, српски (српскохрватски) језик.

1. Часопис *Наш језик* (даље у раду: НЈ), драгоцен лингвистичко гласило, излази од 1932. године у Београду² и са мањим прекидима одржава се у континуитету већ деведесет година.³ Но часопис није пре-

* enanikolic11@yahoo.com

** Овај рад финансирао је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-47/2023-01/200174, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

¹ Надам се да ће овај рад послужити као скроман прилог обележавању значајног јубилеја часописа *Наш језик* – деведесет година од оснивања.

² Прва свеска прве књиге изашла је 1932, а прва књига од десет свезака објављена је 1933. године.

³ Поводом значајних датума, обележено је досад неколико јубилеја. Педесет година од покретања НЈ истакнуто је прилогом тадашњег уредника М. Пешикана о

познат само по својој дугој традицији, већ и по броју, значају и разноврсности радова објављених на његовим страницама. У периоду до Другог светског рата објављено је укупно 8 књига које су именоване као стара, предратна серија, а затим од 1949. до 2022. године 53 броја нове, послератне серије. У периоду 1932–2022. објављено је 1933 чланака из различитих области науке о српском језику и лингвистике (од тога је 450 из старе серије, а 1483 чланака из нове серије, не рачунајући рубрике: *Језичке њоуке*, *Наша њошиџа*, *Језички њабирци*, као и предметне и персоналне библиографије и регистре).⁴ Часопис се током свог дугог постојања развијао и мењао, но те измене у структури нису се толико одразиле на његову концепцију (детаљније о томе в. Јанковић 2017: 10–18). НЈ је остао намењен питањима савременог српског (раније српскохрватског) књижевног језика и неговању језичке културе и нормативне стране језика. Посебно место у часопису заузимају студије у којима се истражује и анализира лексика, тумаче се њена значења, постанак, развој и употреба.

1.1. Етимологија је посебна грана лингвистике која се бави проучавањем порекла и развоја речи. Прецизније, етимологија истражује „гласовне, творбене и семантичке услове под којима је нека реч у току језичког развитка добила одређени облик и значење“ (Влајић Поповић 2014: 94). Савремена етимолошка истраживања представљају реконструкцију историје речи, полазећи од њиховог савременог стања према старијим језичким формама, сежући колико је год могуће даље у прошлост. Међутим, задатак етимологије није само трагање за првобитним, изворним обликом и значењем, тј. за етимомом (ПСЛТ s.v. *етимон*), већ и да испрати развој и разјасни евентуалне различите рефлексе, промене форме и значења уколико су се десиле током времена.

сарадницима часописа (XXVI/1, 1983: 3–5), седамдесет пет година – прилогом уредника С. Танасића о резултатима часописа (XXXVIII/1–4, 2007: 1–4) и осамдесет година – прилозима С. Танасића о улози и доприносу часописа (XLIII/3–4, 2012: 3–10) и М. Спасојевић о историјату, концепцији и структури часописа (id.: 11–19). Прошле године, поводом деведесет година издавања, М. Спасојевић је представила историјат, садржај и мисију часописа НЈ у последњих десет година (LIII/2, 2022: 1–36). С. Танасић се, такође, обратио приликом изласка XL књиге (XL/1–4, 2009: 3–5). Уз стогодишњицу рођења А. Белића, оснивача и првог уредника НЈ, Д. Гортан-Премк приредила је осврт на постављене задатке у часопису (XXII/1–2, 1976: 3–7), док је поводом јубилеја, четврт века постојања Института за српскохрватски језик, часопису НЈ посвећено неколико страна у прилозима М. Стевановића (XX/1–5, 1973–1974: 28–31), Ј. Поповића (id.: 40–41) и Д. Игњатовић (id.: 41–44).

⁴ Библиографија НЈ (1932–2012), објављена 2012. год. (у броју XLIII/3–4, на стр. 139–280), састоји се од укупно 1618 библиографских јединица. Библиографија за период 2013–2022. године објављена је у последњем броју часописа, LIII/2, 2022: 7–25.

1.2. Циљ овог рада јесте да се начини преглед етимолошких тумачења у научним чланцима објављеним у лингвистичком часопису НЈ од његовог оснивања 1932. до 2023. године, у временском распону од 90 година.⁵

2. Иако је у НЈ објављен мањи број етимолошких радова, у великом броју чланака наводе се, у мањој или већој мери, разноврсни етимолошки подаци. Под етимолошким податком подразумева се свака информација која се тиче порекла, развоја или историје одређене језичке јединице (речи, израза или синтаксичке конструкције).

Етимолошки опис одређене речи садржи информације о њеном пореклу, а то подразумева: препознавање етимона или корена речи, одређивање прве потврде речи односно времена настанка у језику или времена уласка у језик, првобитног облика и изворног значења речи, анализу промена на свим нивоима: фонетских, граматичких (морфолошких, творбених итд.) и семантичких, указивање на (потпуне, формалне, семантичке) паралеле у другим језицима и проучавање сродности речи истога или других језика. Етимолошка анализа којој се подвргава одређена лексема подразумева прикупљање (лексикографских) података из извора (пре свега дијалекатских), филолошка истраживања и укључивање лингвистичких и екстралингвистичких информација, решавање питања да ли је дата лексема идиоглотског или алоглотског порекла, што се постиже компарацијом са лексемама из словенских и других индоевропских језика, реконструкцију праоблика (за домаћу лексику то је обично прасловенски реконструисани облик, а за реч страног порекла то је реч из језика из којег је примљена) и изворног значења и проучавање семантичких и других промена. Као што се може приметити, етимолошка анализа састоји се од низа питања и одговора којима се добија целовита етимологија речи.

3. Етимологија је као научна дисциплина поменута у неколико чланака. В. Бориш је у уводу свога рада (XXIX/1–2, 1991: 35–38) изнео општу оцену стања српскохрватске етимологије. Поред признања огромног значаја Скоковог етимолошког речника, указао је на извесне

⁵ Ово је проширена и прерађена верзија једног мањег дела докторске дисертације Ј. Јанковић (2017). Наиме, ауторка је у тези приликом описивања и разврставања етимолошких података у НЈ (1932–2013), пошла од класификације чланака на основу њихових тема и присуства односно одсуства етимолошких података у њима. Два табеларна приказа добијених резултата налазе се на стр. 29–33 и 33–36, а закључци су наведени на стр. 756–758. У овом раду, преглед етимолошких података је дорађен и прерађен, обухватајући притом и радове изашле после 2013. године.

празнине у њему и с те тачке одредио актуелне задатке етимолошких проучавања српскохрватске лексике.

Улога етимологије у дескриптивним реченицима српскохрватског језика разматрана је у радовима И. Грицкат (X/3–6, 1960: 96; X/7–10, 1960: 220), М. Пешикана (XIII/3–5, 1963: 188–190), Д. Гортан-Премк (XXIV/3, 1980: 109), П. Рогоћа (XXI/3, 1975: 145–149) и М. Дешића (XXV/4–5, 1982: 239–240).

А. Белић се у свом раду (VIII/1–2, 1956: 1, 2) бавио увођењем етимологије у наставу и констатовао да би за средњу школу било корисно да се у њој ученицима представе главне црте етимологије речи и историјског развоја датог језика.

4. У НЈ, посебно у рубрикама: *Етимологија и ономастика*, *Из лексикологије* и *Лексикологија и лексика*, објављен је мањи број етимолошких радова (прилога, белешки, есеја) у којима је основна тема порекло одређене лексеме или израза. У њима су најчешће тумачене лексеме страног порекла (турцизми, грецизми, романизми, хунгаризми, германизми): *калдрма* и *кирија* (Г. Елезовић, I/7, 1933: 202–204), *алмаз*, *ибришим*, *лакерда*, *йачалуци*, *сермија*, *ѿакум*, *ѿранболос*, *ѿурбан*, *чалма* и *харбија/арбија* (id., II/2, 1933: 47–50), *вѿлаге*, *вѿлаке*; *фѿлага*, *фѿлаге*; *фѿлака*, *фѿлаке*; *фалогe* и *фѿланге* (id., II/7–10, 1951: 313–326), *каѿија*, *ерлија*, *везек* и *сувача* (Д. Марјановић, III/7, 1935: 215–217), *гѿбела/гѿбелѿа* и *гѿбела*; *гѿбела* и *гѿбелѿѿија*; *Гѿбелѿ* (*Гѿбѿѿѿ*) (Б. Николић, XI/7–10, 1961: 269–272), *комад* и *комаѿи* (А. Пецо, XIV/4–5, 1965: 274–283), *багѿла*; *бѿлег* и *биѿлег*; *бѿбрег*; *чаканац*; *чакѿла*; *јарак*; *јѿруга*; *кина*; *киѿ*; *кѿмлѿв* (М. Адамовић, XVII/5, 1969: 284–298), *барс*; *баѿѿрив*; *богаѿѿир*; *ѿигѿѿи*; *керей*; *шаѿѿор*; *шаѿѿира* (id., XXII/1–2, 1976: 24–34), *жива* (Ф. Мареш, XXIII/3–4, 1978: 93–94), *бага*, *багѿлама*, *баге*; *багѿла* (С. Петровић, XXXI/1–5, 1996: 137–140), *гарейсаѿи* и *ѿѿѿаксаѿи* (В. Поломац, XXXVIII/1–4, 2007: 65–70), *барѿба*, *барѿба/бѿраба*, *барабер* (Ј. Бренеселовић, id.: 71–105). У мањем броју радова дата је етимологија лексемама прасловенског порекла: *роб* (Д. Вушовић, IV/2, 1935: 50–53), *кнего*; *вѿга* и *фѿга*; *рѿјеј*; *рѿѿаѿи* (*рѿѿаѿиѿи*); *ѿѿјене* (Р. Бошковић, XIV/4–5, 1965: 228–234), *звоно*; *комоѿѿиѿи се* (В. Бориш, XXV/1–2, 1981: 68–73), *жамѿла*; *коњ*, *ж(д)реб*; *исѿрѿѿ*; *ѿрѿѿа*; *слѿѿѿан* (id., XXIX/1–2, 1991: 35–48) и народној, дијалекатској, домаћој лексци: *гриѿа* (Д. Барјактаревић, XIV/2–3, 1964: 166–168), *сневирам се* (Ј. Влајић Поповић, XXXIII/1–2, 1999: 112–118), *ѿѿѿѿѿиѿи* (М. Бјелетић, id.: 119–126). Такође, разматрана је реч нејасног порекла *ѿабрен* (В. Михаиловић, XVIII/3, 1970: 169–170), турцизам (*х*)*абер* у изразу не-

*маїи (x)абера*⁶ (С. Петровић, XXXIII/1–2, 1999: 90–98) и континуанте прасловенског глагола **duti* (З. Павловић, XXXII/3–4, 1998: 192–197). Анализирана је и ономастичка лексика: *Бѣйрић*; *Лімо*, *Лімун* и *Лимов* (Р. Бошковић, XIV/4–5, 1965: 227–228), *Осмин*, *Ловћен* (А. Лома, XXXI/1–5, 1996: 121–132), *Приче* (З. Павловић, XXXIII/1–2, 1999: 107–111; Н. Богдановић, XXXIII/3–4, 2000: 295–299), основе *малин-* и *малин-* и топоними изведени од тих основа (М. Могуш, XXV/4–5, 1982: 248–254; одговор А. Пеца, id. 254–264; одговор М. Могуша, XXVI/1, 1983: 48–49), дисимилација групе *-н(ь)п-* у топонимији (А. Лома, XXXIII/1–2, 1999: 99–106). Са нормативног становишта разматрано је порекло речи: *васељена*, *васиона*, *васиљена* (Д. Вушовић, II/5, 1934: 140–145) и *ѿосѿуман*, *ѿосѿумно* и *ѿосѿхуман*, *ѿосѿхумно* (Н. Родић, XXXIII/1–2, 1999: 42–46).

5. Народном етимологијом⁷ (в. ПСЛТ s.v. *народна еѿимологија*) у НЈ тумаче се речи:⁸ *каљаче* (Д. Костић, I/2, 1933: 47–48), *јѿмица* „меница“, *мазѿлин* и *гомилизаѿија* (М. Павловић, IV/5, 1936: 139–141), *шараѿ* (id., IX/3–4, 1958: 108–109), *ходочашиће*⁹ (С. Ившић, III/5, 1935: 141–143), *морнар* (Н. Радошевић, V/7–8, 1937: 233), *ројник* (М. Павловић, VII/2–3, 1939: 40–44), *мачи гребешѿиаци* у народним песмама (В. Мићовић, V/1–2, 1953: 45–51), *ѿодваљак* (Ђ. Живановић, VI/7–10, 1955: 255–257), *ѿусѿахија* (И. Клајн, XXXII/3–4, 1998: 141), *кољава/кољара*, *мазелин*, *Враѿоломије* и *ѿолувер* (Н. Миланов, XLIV/1–2, 2013: 129–130). У наведеним радовима објашњава се порекло тих речи и указује се на семантичку везу са речима од којих су постале.

6. Задатак етимологије није само трагање за првобитним обликом и значењем једне речи, већ и шире сагледавање њеног пута од настанка до савременог стања. Етимолошко истраживање речи је уско повезано са њеном историјом,¹⁰ а за то је потребно познавање историје датог језика и њему сродних и несродних језика. Ваљана етимологија

⁶ О том турцизму в. у раду В. Јовановића о изразима са лексемом *глас* (XXXVIII/1–4, 2007: 35–42).

⁷ У предметном регистру Библиографије НЈ (XLIII/3–4, 2012: 242), под *народном еѿимологијом* наведена је једна библиографска јединица, док се две налазе у регистру за период 2013–2022. под *народним еѿимологисањем* (LIII/2, 2022: 32).

⁸ Том појавом се тумаче (најчешће стране) речи које су промениле облик или изговор, како би изгледале или звучале сличније познатијим речима.

⁹ О облику и значењу те речи в. П. Ђорђић, III/4, 1935: 114–118.

¹⁰ Етимологија је „historijska nauka, која даје историју riječi. Prema ovom shvaćanju ispravna se etimologija ne može dati, ako se ne zna historija riječi, gdje je nastala i kako se razvijala. Njena historija počinje onim danom, kad se prvi put zabilježi u historijskim ili literarnim spomenicima. Sve, što je prije te pisane pojave, prehistorija je riječi, koju otkriva

одређене речи не може се утврдити уколико се не сагледају старије фазе развоја те речи, у којима се евентуално могу испратити фонетске, морфолошке и семантичке промене.

Поједини аутори у НЈ осветљавају постанак и развој речи или израза, истражују њихову старину или разматрају историјско значење речи. С обзиром на то да је пракса у часопису била таква да се сродни чланци повезују наднасловима, тј. разврставају по рубрикама, поједини радови из тог домена објављени су у рубрикама: *Из историје речи*, *Из живојџа речи*¹¹ и *Из историје нашег књижевног језика*.

У оквиру рубрике *Из историје речи* објављени су радови у којима су се разматрали синоними за реч *камен*: *камен*, *рија*, *сијаиџива* (Д. Костић, III/2, 1934: 50–52), *валуџак*, *греде* (М. Поповић, III/4, 1935: 121), *бабуљ*, *џлова*, *шкриља*, *греде*, *шкаљ* (Н. Новаковић, III/5, 1935: 152), *рија* (Ј. Вуковић, III/6, 1935: 183–186), *мућ*, *салџи* (Н. Новаковић, III/8, 1935: 252–253) и *баџуда* (М. Поповић, id.: 253).

У другој свесци старе серије покренута је рубрика *Из живојџа речи* и у оквиру ње објављено је више радова у којима се описује живот речи и разматра њихов постанак, развој, значење и/или употреба, нпр. о речи *колач* (Д. Вушовић, II/8, 1934: 241–246; примедба Ф. Илеша, III/3, 1934: 80), *школа*, *кућа*, *сиџеница*, *чиџаџи*, *каџела* (М. Московљевић, II/9–10, 1934: 268–271), *срећа* (id.: 271–272), *адрај* (Г. Елезовић, I/1–2, 1949: 58–60; I/3–4, 1950: 160–162), *абдес(џ)*, *авдес(џ)*, *аваз* (id.: 154–160), *глеђ(а)*, *глеџа/глеџо* (id., I/5–6, 1950: 245–247), *о(х)ронуџи* (С. Марковић, id.: 248–251), *гласаџи* (id., II/5–6, 1951: 202–204), *мозољ*, *мосољ*, *мосур*, *мозор*, *мр(а)сољ*, *мразуљ*, *мразор* (И. Поповић, II/3–4, 1950: 127–139), *бљудо*, *бркаџи*, *врах*, *гвириџи*, *гиба*, *гром*, *гулиџи*, *гуџаџи*, *дрихаџи*, *јаџика*, *круџиџи*, *кукла*, *лигура*, *обиџи*, *секнуџи*, *сиасџи*, *сиџрв*, *џеџи*, *џоџа*, *џук* (id., II/5–6, 1951: 205–219), *вешџица*, *џиџрига* (id., IV/9–10, 1953: 344–347), *лила* (Д. Гортан Премк, XXIII/1–2, 1977: 47–49), *умр(иј)еџи*, *џреминуџи* (Д. Ћупић, id.: 49–52; в. Д. Костић, VII/2–3, 1939: 65–67) и *(в)адамеџи*, *вудамеџи*, *ваздамеџи*, *вуждамеџи* (М. Тешић, XXIII/1–2, 1977: 53). Творбено постање и развој разматрано је у радовима: о грађењу речи са суфиксом *-џк/-њџк* (А.

komparativistika upoređivanjem s drugim srodnim i nesrodnim jezicima, џак i arheološka iskoravanja i t. d.“ (Скоп 1957: 11–12).

¹¹ М. Московљевић је описао значај ове рубрике: „Кад говоримо о животу речџи, мислимо на све оно што се једној речџи догађа током времена, на све њене спољашње и унутрашње промене. Спољашње промене се тичу облика речџи, а унутрашње промене су, у ствари, промене њеног значења. Јер реч не мења само свој облик због разних гласовних промена, које се у њој врше, већ мења и своје значење, и неки пут се значење речџи мења брже него њен облик“ (II/9–10, 1934: 268).

Белић, VI/7–8, 1938: 177–201), о речима *смрѝњак*, *вечѝшаи*, *условаи*, *белогуњац* и изразу *исклучна цена* (З. М., VII/8, 1940: 248), о речима *врѝи се*, *врзати се* и *врзмаѝи се* (С. Марковић, II/1–2, 1950: 55–57) и о термину *орѝ* (Т. Анђелић, XXIII/1–2, 1977: 45–46).

У оквиру рубрике *Из историје нашег књижевног језика* публикована су два чланка П. Ђорђића, о именицама типа *бденије* (IV/4, 1936: 100–107) и *божансѝво* (IV/6, 1936: 169–172).

Иако нису објављени у оквиру тих рубрика, поједини радови бавили су се историјом, творбеним и/или семантичким развојем и постанком речи или израза, као што су: *насадиѝи* (кога), *насађивање* и *завиѝлаваѝи* (кога), *завиѝлавање*, *осѝаѝи на цедилу*, *осѝавиѝи кога на цедилу* и *блед као крѝа/ѝобледео као крѝа* (Д. Костић, I/8, 1933: 236–238), *ѝлав* (id., VII/2–3, 1939: 61–62), *врѝљаѝи* (М. Московљевић, III/7, 1935: 217–220), *ѝасање* (Ђ. Радојичић, VI/3, 1938: 78–81; одговор Редакције, id.: 81–83), *диѝе* (М. Иванчевић, VI/9–10, 1938: 250), *кикерики* (Д. Тодоровић, VII/1, 1939: 21–24), *јуноша* (Ђ. Радојичић, VII/2–3, 1939: 67–68), *ближњи*, *оближњи* (М. Ивић, XXXIV/3–4, 2002–2003: 173–176), *жежен* и *сув* у изразима *жежено злаѝо* и *суво злаѝо* (В. Мићовић, I/7–8, 1950: 303–310), *алаѝи* у изразу *алаѝи мађарски* (С. Марковић, III/3–4, 1951: 118–119) итд. Постанак нових значења¹² речи разматран је у раду Д. Костића о употреби речи *измоѝаваѝи се* и о новом спортском термину *навијаѝи* (I/7, 1933: 199–202) и В. Ломпар о незабележеном значењу речи *насељеник* (XXIX/1–2, 1991: 82–83).

Подаци из историје речи коришћени су приликом анализе дублета, нпр. *дисаѝи* и *дихаѝи* (Ј. Радуловић, II/7–10, 1951: 279–289), као и синонима и лексема из истог семантичког поља, као што су: *галоши*, *калоши*, *инешуе* (Д. Костић, I/2, 1933: 47–48), *лекар*, *лечник* (М. Московљевић, I/6, 1933: 171–173), *хамам*, *илица*, *бања*, *куѝељ*, *куѝало*, *куѝалишѝе*, *ѝоѝлица*, *врѝица* (id., II/8, 1934: 234–237; примедба Ф. Илеша, III/3, 1934: 79–80 и одговор М. Московљевића, III/4, 1935: 118–120), *сермија*, *мал*, *благо*, *марва*, *сѝока*, *(х)ајван* (Ј. Вуковић, III/1, 1934: 22–26; коментар П. Ивића, IV/9–10, 1953: 361), *учиѝељ*,¹³ *мађисѝор*, *даскал*, *ђак*, *насѝавник*, *хоѝа*, *мешѝар*, *мајсѝор*, *ѝрофесор*, *доценѝ*, *суѝленѝ* (П. Ђорђић, III/8, 1935: 248–251), *(ку)куруз(а)*, *голокуд*, *коломбођ*, *(му)муруз(а)*, *(ѝ)ченка*, *ферменѝун/ферменѝин*, *урменѝин*, *царевѝца*, *царевка* (Г. Елезовић, III/9–10, 1935: 273–277; прилог Д. Тодоровића, IV/1, 1935: 8–11), *ѝоглед*, *сѝан-ѝоглед*, *ѝеферич*, *изглед*

¹² О новим значењима речи в. М. Московљевић, II/9–10, 1934: 268–271, А. Белић, I/3–4, 1950: 82–86 и И. Клајн, XXXII/3–4, 1998: 140–141.

¹³ О именици *учиѝељ* в. Б. Милосављевић, XLIV/1–2, 2013: 29–43.

(М. Павловић, V/9–10, 1937: 281–284), *једно̀ничиии*, *једно̀удииии*, *џри-мирииии*, *седмирииии*, *џџдоричиии* (З. Павловић, X/1–2, 1960: 60–63), *речник*, *словар*, *словник*, *лексикон* (В. Гудков, XXIV/1–2, 1979: 34–39), *фарбаиии*/*варбаиии*, *бојиии*, *чиниии*, *бојадисаиии*, *фарба*/*варба*, *боја*, *масџ* (М. Ивић, XXXI/1–5, 1996: 71–75) итд. Из нормативних разлога, разматран је употреба фонетских и творбених варијанти: *драговољац* и *добровољац* (Д. Паунов, IV/7, 1936: 206–213; М. Ивић, XXXVII/1–4, 2006: 1–3), *сем*, *осем* и *осим* (Редакција, I/2, 1933: 57–58: 57), *сџрча-џии* и *шџрчаџии* (id., I/9–10, 1950: 377–380), *садаџи* и *садашџи*; *о(до)-зго* и *о(до)здо*; *селски* и *сеоски*; *изречно* и *изрично*; *најџрви* и *најзадџи*, *унуџра* и *унуџри* (М. Јовичић, III/3–4, 1951: 123–127; Б. Милановић, III/3–4, 1951: 128–144) итд. Фонетски развој и гласовне промене током језичког развитка истраживан је код лексема: *додџџаџии* (*се*) (П. Ивић, II/3–4, 1950: 117–124), *изџесџии* (*се*)/*изџисџии* (*се*)/*изџесџии* (*се*) (Б. Милановић, VI/7–10, 1955: 225–236) итд., док је употреба објашњавана у радовима: о придеву *обоџи* (Б. Милановић, IV/1–2, 1952: 38–44), заменицама *шџџо* и *шџџа* (Н. Рончевић, V/5–6, 1937: 135–151; М. Стевановић, XIII/3–5, 1963: 127–136; Н. Рончевић, XV/1–2, 1966: 103–107), прилозима *где*, *камо*, *куд(а)*¹⁴ (П. Дмитријев, XVII/1–2, 1968: 23–40), прилозима *с* и *са* (Ж. Станојчић, XV/5, 1966: 257–287), везнику *и* (И. Грицкат, IV/5–8, 1953: 217–228) итд.

О историји ономастичке лексике писано је у радовима о: *Београду* (Д. Костић, II/7, 1934: 213–214), *Исџџри* (Ф. Илешиић, IV/9–10, 1936: 274–275), *Доџој Земљи* и *Мораџи* (Ђ. Радојичић, V/7–8, 1937: 208–211) и фонетско-творбеном развоју топонима *Семеџеџево* у раду А. Ломе (XXXIV/3–4, 2002–2003: 244–251). Р. Бошковић је анализирао старосрпске хипокористике типа *Draglja* и *Budlja* (XXI/3, 1975: 151–157) и посесивне придеве *Jureć*, *Dećaninь*, *Narcь* (id./4–5, 1975: 215–222). Нормативног карактера су радови о историји облика и употребној вредности ктетика *србиџански* и *срџски* (Е. Фекете, XXIII/5, 1978: 199–209; М. Шипка, XXXIV/1–2, 2001: 111–122), о фонетском и творбеном развоју облика *нереџџвански* и *нереџџљански* (Б. Шљивић Шимшић, VIII/5–6, 1957: 189–195) итд.

7. У НЈ објављен је велики број радова из области лингвистике и граматике: фонетике, фонологије, акцентологије, морфологије, творбе речи и синтаксе, лексикологије, неологије, терминологије, фразеологије, ономастике, лексикографије, семантике, проучавања језика писаца, дијалектологије, правописа, нормативистике, стили-

¹⁴ О тим прилозима в. М. Лалевић, II/1, 1933: 19–24.

стике итд., у којима аутори приликом анализе речи, израза или синтаксичке конструкције, залазе у етимологију у већој или мањој мери, из различитих разлога (в. табелу у којој су класификовани чланци по областима на основу присуства односно одсуства етимолошких података, Јанковић 2017: 33–36). Иако они нису примарно етимолошки, у њима су етимолошки подаци коришћени приликом:

1) семантичке анализе, да би се објаснило значење речи, као што су: *ђунија* (Г. Елезовић, III/2, 1934: 59–60), *наук*, *наука* (М. Московљевић, III/5, 1935: 143–146), *осећај*, *осећање* (id., V/4, 1937: 100–110), *умрак* (Ђ. Радојичић, VI/5–6, 1938: 151–156), *јесџиши* (М. Лесковац, I/7–8, 1950: 327–328; А. Шаулић, II/1–2, 1950: 42–45), *ћорав* (С. Марковић, I/3–4, 1950: 151–153), *с(ј)ера/сира* (В. Мићовић, I/5–6, 1950: 208–209), *јоковац*, *јоковина* (М. Беговић, V/9–10, 1954: 347–348), *давор* у народној песми (Б. Ковачевић, VIII/7–10, 1957: 248–250) *гласкаји се*, *јерда*, *долма* (Д. Барјактаревић, X/7–10, 1960: 269–273), *букшеји* и *букјаји* (Б. Николић, id.: 273–278), *крвавији*, *квариији* (Д. Јеремић, id.: 279–283), *губији (се)* (Б. Николић, XI/3–4, 1961: 109–115), *јракљача*, *јерајка*, *јераљка*, *јерач* (Д. Барјактаревић, XI/7–10, 1961: 260–262), *зајријак*, *кошијан*, *јуљоглавка*, *наказ(а)* (А. Савић-Грујић, XLVIII/3–4, 2017: 169–176), *насушени* у изразу *насушени хлеб* (М. Будимир, II/1, 1933: 6–9; П. Ђорђевић, II/2, 1933: 50–53; В. Марган, II/9–10, 1934: 277–278), *лав* у изразу *девет љутих лава* у песми *Смрти мајке Југовића* (Б. Ковачевић, IX/3–4, 1958: 124–127), *шавлија* у изразу *вила шавлија* у народној песми (Ђ. Трифуновић, X/1–2, 1960: 64–65), *издржаји* у изразу *издржаји до краја* (М. Ивић, IV/3–4, 1952: 118–122), *снисходљив* (Н. Рамић, XXXIII/1–2, 1999: 68–75), *кума* у изразу *ојићи до кумине куће* (П. Радић, XXXIII/3–4, 2000: 273–277), *Вујаш* у изреци *Вујашу би се о враћу објесили*, *кускун* у изреци *да јадну кускуну с неба*, *манда* и *мандал* у поредбеној фраземи *дошло му ко Манди мејанисаји* (Н. Вуловић, XLVIII/3–4, 2017: 9–17) итд.

2) семантичке и творбене анализе, да би се испратио семантички развој и утврдило творбено постање речи,¹⁵ као што су: *свејоглед* (А. Белић, I/2, 1933: 43–47), *несјаји* (М. Московљевић, I/7, 1933: 210–212), *онидиј*, *онећај* (id., V/5–6, 1937: 176–179), *јошијен* и *јошијење* (id., V/9–10, 1937: 278–280), *зеленаш* (Д. Вушовић, III/2, 1934: 60),¹⁶ *злочесј* (id., V/2, 1936: 45–48), *јреходница* у изразу *овца јреходница*

¹⁵ Етимолошко тумачење може да подразумева свођење речи на њен корен (нпр. *новац* је од *нов*) или излагање елемената од којих је она састављена (*новац* је од *нов* + *-ац*) (Влајић Поповић 2014: 94).

¹⁶ Љ. Стојановић је изнео свој став о творбеном пореклу те речи (IV/5, 1936: 155).

у народној песни (Д. Костић, VII/2–3, 1939: 73–78), *свесебица*, *свесебан* (М. Перковић, VII/8, 1940: 233–235), *брашњеница* (С. Марковић, II/1–2, 1950: 53–55), *сѣожиѣи* (П. Ивић, IV/3–4, 1952: 115–117), *накриѣи* у народној песни (Р. Димитријевић, VIII/1–2, 1956: 19–22; в. још В. Мићовић, IX/1–2, 1958: 54–58), *обресѣи (се)*, *обреѣи се* (Д. Јеремић, XI/7–10, 1961: 262–269), *ѣричина* (Р. Бошковић, XIV/2–3, 1964: 159–161), *ѣченица* (И. Лазић Коњик, XLI/3–4, 2010: 99–105) итд. Из нормативних разлога, разматране су речи: *ѣворевина*, *умоѣворина* и *умоѣворевина* (М. Стевановић, I/8, 1933: 242–244), *олакоѣан*, *оѣегоѣан* (Д. Вушовић, I/4, 1933: 118–119), *консѣрукѣор*, *деѣилаѣор* (М. П., VII/2–3, 1939: 81), *заценуѣи се* и *зацениѣи* (Б. Милановић, IX/1–2, 1958: 32–42; М. Станић, id., 43; М. Московљевић, id.: 44–46), *сребрн* и *сребрен* (А. Пецо, XIV/1, 1964: 49–54) итд.

3) творбене анализе, када су се аутори бавили творбеним постањем и творбеним и фонетским развојем речи, са нормативног становишта, као што су: *ѣравобранилаѣиѣво* и *ѣравобраниоѣиѣво* (Д. Костић, I/1, 1933: 15–18), *леѣење* и *лећење* (П. Ђорђић, I/6, 1933: 173–174; А. Белић, VII/7–10, 1956: 217–222), *зайослен*, *зайослење* и *зайошљен*, *зайошљење* (Б. Николић, VIII/7–10, 1957: 259–262; С. Марковић, X/1–2, 1960: 18–23), *ѣличина* и *ѣлићина*, *крачина* и *краћина* (А. Пецо, XIV/2–3, 1964: 162–165), *кориѣићен* и *кориѣићен*, *овлаѣићен*, *ѣремоѣићен* (М. Симић, XXIV/1–2, 1979: 81), етници *Словен* и *Славен* (П. Ђорђић, II/7, 1934: 200–201), ктетици *ѣребачки*, *ѣреѣачки* и *ѣреѣчански*, топоним *Треѣча* (Р. Лалић, V/9–10, 1954: 334–336) итд.

4) творбене анализе, када су аутори наводили порекло или постанак суфикса,¹⁷ нпр. код изведеница са суфиксом: *-ѣиѣе* (А. Паунов, I/9, 1933: 273–274; О. Колман, II/1, 1933: 13–19), *-ѣраѣи* (П. М., VII/2–3, 1939: 81–82), *-ћи* (Р. Бошковић, I/3–4, 1950: 116–131), *-ло*¹⁸ (М. Стевановић, I/5–6, 1950: 180–190; М. Бабић, XVI/1–2, 1967: 84–92), *-асѣи* (М. Павловић, IV/1–2, 1952: 9–24),¹⁹ *-ѣваѣиѣи/-аваѣи* (Б. Милановић, V/7–8, 1954: 235–249), *-ад* (А. Пецо, VII/7–10, 1956: 234–246), *-че* и *-ѣић* (Б. Марков, X/7–10, 1960: 228–246), *-овљеѣ/-евљеѣ* у посесивним придевима (Б. Милановић, XI/3–4, 1961: 81–89), *-ѣв* и *-љѣв* (М. Стевановић, XIII/3–5, 1963: 197–207), *-ѣкасѣи* (*-ѣчасѣи*) (Р. Бошковић,

¹⁷ У етимолошка истраживања убрајају се такође и тумачења порекла творбених елемената. Према Ф. Сосиру: „Etimologija se [...] bavi poviješću obitelji riječi, jednako kao što istražuje povijest tvorbenih elemenata, prefikasa, sufiksa itd.“ (Сосир 2000: 275).

¹⁸ О семантичкој подели деривата са тим суфиксом в. И. Секулић, I/5–6, 1950: 178–179.

¹⁹ О изведеницама са тим суфиксом в. М. Павловић, IV/3–4, 1952: 99–114 и id./5–8, 1953: 175–195.

XIV/2–3, 1964: 156–158), *-ица* (Р. Бошковић, XV/1–2, 1966: 58–61), *-је* код романтичарских песника (О. Цвијић, XV/5, 1966: 288–294), *-ьћь* (Р. Бошковић, XIX/4–5, 1973: 265–272), *-аћ* (Р. Бошковић, XXII/1–2, 1976: 15–17), *-ишељ* (С. Ристић, XXV/4–5, 1982: 189–230), *-ишељ*, *-сїво* (id., XXVI/1, 1983: 6–24), *-ибнї* (М. Шипка, XXXV/1–4, 2004: 30–45), *-ав* (Р. Драгићевић, XLVIII/3–4, 2017: 20) итд. Мањи је број радова у којима су разматрани префикси, нпр. *с-* (Д. Костић, V/2, 1936: 37–40), док је о префиксоидима било речи у радовима М. Киршове (XXIX/3–4, 1993: 182–196), М. Поповића (XXIX/5, 1994: 279–300), Р. Драгићевић (L/2, 2019: 109–116) итд.

5) морфолошке анализе, када су аутори разматрали: вид *придева* *їајан* и *їајни* (Д. Јеремић, XI/3–4, 1961: 116–119), род именице *бол* (Д. Игњатовић, X/1–2, 1960: 55–59), *миїо* (М. Вујанић, XXI/4–5, 1975: 269–270), род страних речи (С. Предић, III/1–2, 1951: 28–33), род и број топонима *Неменикуће* (Б. Милановић, XVII/4, 1969: 198–206), облик множине *лисїови* (Д. Костић, II/3, 1933: 72–76), род и деklinацију именице *глад* (Д. Игњатовић, XI/7–10, 1961: 255–259), деklinацију именице *їодне* (Б. Милановић, VI/3–4, 1954: 91–108), деklinацију именице *їло/їле* (id., XXIV/4–5, 1980: 247–260), вид глагола *садржаїти* и *садржавайти* (id., II/7–10, 1951: 256–264), облик презента глагола *сїајайти* и *сїојайти* (И. Поповић, III/3–4, 1951: 104–115), облике промене *-ну/-не-* основа код глагола на *-ниїти* (Б. Милановић, VII/3–4, 1955: 87–106) и глагола *извиниїти* (*се*) (id., VIII/5–6, 1957: 145–150), промену глагола на *-аїти* (id., XIX/2–3, 1972: 69–118; XXI/1–2, 1975: 27–124; XXII/4–5, 1977: 163–306), промену глагола *сїаїти* и *ћуїаїти* (id., XXIV/1–2, 1979: 21–33), *їкакљаїти* (П. Ђукановић, XXIV/4–5, 1980: 261–265), *врейти* и *зрейти* (А. Пецо, VIII/1–2, 1956: 28–35), *жвакаїти/жваїаїти* (id., XXXIII/3–4, 2000: 254–256), *мр(иј)ейти* (М. Пешикан, XXIV/4–5, 1980: 272–275), презент и трпни придев глагола *надуїти* (С. Степановић, LI/1, 2020: 59–74) итд.

6) морфофонолошке анализе, да би се објасниле: сугласничке групе *-жл-* и *-жљ-*, *-шл-* и *-шљ-* (И. Поповић, I/7–8, 1950: 318–322), акценатске разлике код *придева* *марвєнї* и *мървенї*, *їбрнї* и *лвнї* (М. Пешикан, VIII/5–6, 1957: 174) итд.

7) синтаксичке анализе, као што је употреба синтаксичких конструкција: *одразиїти се на сїандард(у)* (Е. Фекете, XVI/3, 1967: 205–210), *од града кључеви*, *їраг од куће* (Р. Алексић, VII/8, 1940: 226–229), *биїти їрисуїтан* (Б. Милановић, I/3–4, 1950: 146–150), *говориїти* (*рећи*, *казаїти*) *на некога* (М. Ивић, I/7–8, 1950: 329–330), *делиїти*

*мишљење*²⁰ (Ж. Станојчић, X/3–6, 1960: 156–164), *ради се о*²¹ (А. Пецо, XIII/3–5, 1963: 225–232), *недељу (месец, година) дана, онај, од (дејте од њри године, знајући њо од много година, душа од човека), много, на челу са* (И. Грицкат, XVII/1–2, 1968: 41–51), *користијији нешто, користијији се нечим*²² (Д. Гортан-Премк, XXI/4–5, 1975: 270–272), *јунаку се хоће, и између два субјекта, живејши кога* (М. Стевановић, XXV/3, 1981: 111–117), *број један, најбољи икад(а)* (Д. Радоњић, XLIV/3–4, 2013: 49–58) итд.

8) лексиколошке анализе:

а) калкова, најчешће из угла стилистике и нормативистике, као што је: израз *хвала лејо* и *хвала леја* (Д. Вушовић, II/3, 1933: 81–84), *јрви јануар* и *јрви јануара* (М. Решетар, II/3, 1933: 68–69; П. Радивојевић, II/4, 1933: 114–116; М. Решетар, II/6, 1934: 169–170; Ф. Илешић, II/8, 1934: 228–229; С. Георгијевић, III/6, 1935: 180–183) итд. У радовима новијег датума анализирани су семантички калкови у војној терминологији (В. Јовановић, XLII/1–2, 2011: 47–54) и полукалкови турског порекла (М. Ђинђић, XLVIII/3–4, 2017: 31–38).

б) народних, домаћих речи,²³ нпр.: *черешинар* (Ђ. Радојичић, VI/7–8, 1938: 217–223), *гасан* и *јјан* (А. Пецо, VII/3–4, 1955: 117–120), у Речнику САНУ (Н. Миланов, XLIV/1–2, 2013: 121–134) итд. Домаће речи обично су се набрајале, нпр. у раду А. Белића, I/2, 1933: 33–38; Д. Малић, XXV/1–2, 1981: 24–62; А. Пеца, XXXI/1–5, 1996: 146–162 итд. У великом броју радова, посебно у периоду између два светска рата (в. Јанковић 2022: 63), домаћа лексика је предлагана као замена страним речима.²⁴

в) речи страног порекла,²⁵ као што су: *босиљак* и *колиба* (Д. Костић, I/9, 1933: 268–272; Х. Барић, II/2, 1933: 43–47), *(х)ијишен* (Ч. Јањчић, I/5–6, 1950: 252–253), *ајарџа; андробус, вандроковајши, ван-*

²⁰ О тој синтаксичкој конструкцији в. II/5, 1934: 157 и И. Клајн, XXXII/3–4, 1998: 138.

²¹ О тој синтаксичкој конструкцији в. I/5, 1933: 156.

²² О синтаксичкој конструкцији *користијији се* в. I/1, 1933: 32 и о *искористијији* у раду М. Московљевића (I/3, 1933: 81).

²³ А. Белић је навео да су народне речи оне које се говоре у народу и у језику су домаћег порекла, тј. од словенског корена (I/2, 1933: 33).

²⁴ Према програму НЈ, посебна пажња у часопису усмерена је на тумачење и ширење правилних особина нашег књижевног језика (I/1, 1933: 2), те је сходно томе уредништво сугерисало да аутори укажу „у чему је неправилност укоренење речи“ и да пруже „добру замену“ (I/10, 1933: 291).

²⁵ М. Кравар је закључио да „strani ili aloglotski element u riječniku upada u oči kudikamo više nego domaći, idioglotski, privlačeci samim time i posebnu pažnju istraživača“ (Kravar 1993: 95).

дровка, *вандрокашки*, *вандроваџи*, *вандрокаш*; *банка* (*банка у сребру*) и *банкноџа* (М. Павловић, VII/2–3, 1939: 58–61), *у(х)вар* (М. Иванчевић, VI/7–8, 1938: 224–225), *арџиљерија* и *арџилерија* (А. Пецо, IX/3–4, 1958: 120–123), *мус/ђус/џус* (М. Шипка, XXXVIII/1–4, 2007: 27–34) итд. Велики је број радова у којима се те речи набрајају на основу поделе по језицима из којих потичу (в. А. Пецо, XXII/1–2, 1976: 18–23; XXV/3, 1981: 118–128; З. Кашић, XXXI/1–5, 1996: 141–145 итд.) или у којима се анализирају стране речи, нпр. о њиховој употреби (Т. Маретић, I/6, 1933: 166–168) и адаптацији (Д. Костић, I/5, 1933: 149–154; V/7–8, 1937: 199–204; VI/4, 1938: 102–106), о речима *никл*, *кабл*, *арџик(а)л*, *џи(р)кл* (В. Мићовић, IV/5–8, 1953: 238–242), *замаскираџи*, *закамуфлираџи*, *сконценџирисаџи* (М. Стевановић, III/9–10, 1952: 303–308), *саџи*, *час* (М. Пешикан, XXVI/4–5, 1985: 273–275; М. Кравар, XXVII/1–2, 1986: 125–129; Т. Илић, id.: 130–132) итд.

г) лексема из истог семантичког поља, нпр. о фитонимима: *боб*, *леће*, *грашак*, *грах*, *леблебија*, *боранија* (С. Тројановић, III/5, 1935: 150–151), о речима за игле за плетење и за дугмад: *џиенадла*, *чувалдуз*, *коџорка*, *харнадла* и *(х)орнодла*, *фркадела* и *ф(у)ркеџа*, *зихернадла*, *зихерка* и *зихерица*, *сџучаница*, *дугме* (В. Мићовић, I/3–4, 1950: 142–145), о називима оружја: *гадар*, *корда*, *ђорда* и *ђорда*, *сабља димишкиња*, *зелена сабља*, *сабља аламанка*, *џоџуз*, *буздован*, *шеџоџерац*, *џалица*, *маца*, *самосџрел*, *коџе коџињаево*, *коџиџуница*, *коџиџајница* (Г. Шкриванић, V/1–2, 1953: 52–60; В. Мићовић, V/9–10, 1954: 329–333; id., VIII/7–10, 1957: 242–245) и *скувија*, *сковија* и *шкуфја*, *баџи*, *брња*, *брњар*, *сулица*, *суличник* (Г. Шкриванић, VII/3–4, 1955: 121–124) итд.

д) неологизама,²⁶ посебно оних с почетка XX века, о њиховом значењу и творбеном постанку, као што су: *бјеџогорица* и *црногорица* (В. Дукат, IV/5, 1936: 137–139), *морозинаџи* (Х. Поленаковић, IV/7, 1936: 216), *жџиџарица* (Д. Вушовић, V/7–8, 1937: 212–215), *кандиларка*, *дежурач* (С., VII/2–3, 1939: 84), *џалачинкара* (Т. Жигић, XXVI/4–5, 1985: 256), *џиџарија*, *виноџека*, *жеџоџека* (И. Прибићевић, id.: 253–260), *баснодром* (С. Ћирић, XXVIII/3, 1989: 189–190; Г. Тиртова, XXVIII/4–5, 1990: 309–312) итд.

ђ) термина, најчешће страних (у односу на домаће), са творбеног и/или нормативног становишта, нпр. из спорта: *фџиџбал* и *ногемеџи*²⁷ (Д. Костић, II/8, 1934: 247–251), *гол*, *каџија*, *дирек*, *офсајд*, *бајниџиџер*,

²⁶ А. Белић је неколико чланака указивао на потребу стварања нових речи по узору на народне речи у српскохрватском језику, о томе в. у књигама из 1933. год.: I/1: 7, I/2: 33–38, I/3: 65–71, I/6: 161–165, и 1936. год.: IV/6: 161–165, IV/7: 193–197, IV/8: 225–232, IV/9–10: 257–264.

²⁷ В. примедбу Ф. Илеша на термину *ногемеџи* (III/3, 1934: 80).

йозиција, крамјони, ђон, ђенце, циљеле, ѓрисѓрасан, ексер (id., V/5–6, 1937: 152–157), морепловства: *бурина* и *шкоѓа* (Ф. Стојанов, III/9–10, 1935: 264–269), медицине: *орѓоједисаѓи* и *орѓоједисање* (И. Стевовић, IV/3–4, 1952: 128–133), *јавно здравље* и *народно здравље* (С. Ристић, И. Лазић-Коњик, XLIII/3–4, 2012: 21–25), хемије: *глукоза* и *гликоза, валенца* и *валенција, суѓѓѓанца* и *суѓѓѓанција* (В. Мићовић, X/3–6, 1960: 139–142), пољопривреде: *ђубре* и *гној, гнојиво, храниво, ловарсѓво* (М. Московљевић, IV/5, 1936: 134–137), математике и физике: *омовски* и *омски* (В. П., II/1–2, 1950: 58; И. Стевовић, id.: 59–64; В. Јовановић, II/7–10, 1951: 294–295; И. Стевовић, id.: 296–299), *санѓѓиметѓар* и *ценѓѓиметѓар* (М. Пешикан, XXV/1–2, 1981: 101), технике: *борна кола* (М. Московљевић, V/5–6, 1937: 175–179), *ксилолиѓ* (М. П., VII/2–3, 1939: 82–83), *авион, аероѓлан* и *крилаѓѓица* (М. Јовановић, VI/3, 1938: 85–86; Редакција, id.: 86–87; Р. Павловић, VIII/1, 1941: 18–20), *авион на млазни ѓогон* (П. Ивић, IV/3–4, 1952: 126–127), саобраћаја (Г. Димковић Телебаковић, L/2, 2019: 409–418), права: *ѓравоснажан* и *ѓравноснажан* (С. Марковић, II/7–10, 1951: 290–293), лингвистике: *одрични* и *одречни, учесѓали* и *учесѓани* (М. Стевановић, III/6, 1935: 173–176), *синѓѓакѓички* и *синѓѓакѓѓички* (С. Предић, I/5–6, 1950: 243–244; А. Белић, id.: 244), о терминима за морфологију (А. Мацановић, XLVIII/3–4, 2017: 115–123) итд. Мањи број радова односи се на народне називе из ботаничке терминологије: *машља* и *мага* (В. Николић, XXXII/1–2, 1997: 64–67), из фитонимије: *налеѓ* (М. Радовић Тешић, XLIV/1–2, 2013: 3–11), *крусѓѓуменка* и *бергамка* (Н. Јошић, L/2, 2019: 419–427), о називима сорти винове лозе (Б. Марковић, XLVIII/3–4, 2017: 107–114), из миконимије: о називима гљива *губа, гљива, ѓечурка, ѓѓруд* итд. (И. Хаѓић, XXX/1–5, 1995–1996: 96–108), из ихтиологије: о називима слатководних риба (А. Милановић, XLVIII/3–4, 2017: 125–134), из пчеларске терминологије: о називима термина за цветни прах (С. Пујић, XXIV/1–2, 1979: 56–62) итд. О страном пореклу коларских термина је рад М. Радана и М.-Р. Ускату, L/2, 2019: 615–626. Новим терминима бавили су се: А. Белић (I/3, 1933: 72–76; IV/6, 1936: 161–165; IV/7, 1936: 193–197; IV/8, 1936: 225–232; IV/9–10, 1936: 257–264) и М. Стевановић (XIV/1, 1964: 1–19).

е) фразеолошких јединица: *неѓознаѓи јунак* и *незнани јунак* (А. Белић, II/4, 1933: 100–102), *о кукову дне* (В. Михаиловић, XVII/1–2, 1968: 52–58), *иѓи од Понѓѓија до Пилаѓа* и *слаѓи (кога) од ѓоѓа до ковача* (Д. Мршевић Радовић, XXVIII/4–5, 1990: 302–308), *досѓѓѓи (наѓи се) као Пилаѓ у Вјерују*, *(о)ѓраѓи руке као Пилаѓ* (Н. Вуловић, XLV/1–2, 2014: 63–72), као и пословица: *која (га) смрѓ храни, другој*

(га) не да (С. Матић, II/3–4, 1950: 125–126; А. Шаулић, II/7–10, 1951: 311–312; М. Влајинац, III/1–2, 1951: 37–38) итд.

ж) ономастичке лексике, нпр. топонима: *Београд* (Д. Костић, II/7, 1934: 213–214), *Загреб* (М. Московљевић, VII/9–10, 1940: 278–279), *Речка* (С. Вукомановић, XIII/3–5, 1963: 265–270), *Пешићер* (М. Радовић Тешић, XLVIII/3–4, 2017: 153), *Дивица* (С. Реметић, id.: 165–168), ојконима *Вдогошћа* (Ј. Јањић, L/2, 2019: 707–715), антропонима: *Бошко* (И., II/5, 1934: 134–136), *Ђорђе* (П. Ђорђевић, III/7, 1935: 209–212; Х. Поленаковић, VI/3, 1938: 83–85), *Досићеј* и *Досићује* (id., VI/7–8, 1938: 232–233), *Пејка* и *Недеља* (С. Матић, II/3–4, 1950: 94–95), *Богомила* и *Богомил* (Ђ. Радојичић, IV/9–10, 1953: 348–349), *Вишњић* (В. Мићковић, VIII/7–10, 1957: 226–232), *Кир-Цон* и *куруон* (Г. Берић, IX/1–2, 1958: 76), етника: *Косовац* и *Косовар* (Н. Родић, XXI/4–5, 1975: 268–269; Д. Мићковић, XXII/3, 1976: 155–157), *Ера* (Д. Станић, L/2, 2019: 773–781), као и о пасторалним ономастичким терминима типа *диш* и *ваш*- (М. Павловић, XVI/3, 1967: 115–118) и изведеним ономастичким називима од основе *сиржс*- (З. Павловић, XXXI/1–5, 1996: 133–136) итд.

9) разматрања лексиколошког и лексикографског питања: турцизма у 20. тому Речника САНУ (М. Ђинђић, L/2, 2019: 441–448), разграничења полисемије и хомонимије у дијалекатским речницима на примеру глагола *кайати* (М. Бјелетић, L/2, 2019: 577–585), лексикографске обраде речи *погода* (Д. Ратковић, LII/1, 2021: 81–91) итд.

10) дијалектолошке анализе, када су се аутори бавили дијалекатским, покрајинским речима: А. Шаулић, VIII/7–10, 1957: 273, Л. Вујовић, XVI/3, 1967: 171–192, И. Јерковић, IV/3–4, 1952: 123–125, И. Поповић, III/9–10, 1952: 326–332 итд.

11) етнолингвистичке анализе: *гара*, *главња/гламња*; *ала*; *поња*; *кља/кљах/кљај/кна/ћља*; *балсара/басра/басира*; *маћа*; *цвек*; *мана* (Б. Сикимић, XXXI/1–5, 1996: 110–120) и *богомолница*, *богомолка*, *богомолчица* (id., XXXIII/1–2, 1999: 76–89).

12) нормативистичке и стилистичке анализе, у којима се одређује употребна вредност речи на основу њиховог порекла (о томе детаљније в. Јанковић 2017: 50–51; Јанковић 2022), нпр. *универзитет* и *(све)училиште*; *секретар* и *тајник*; *администрација* и *управа*; *елементи*, *позициван*, *резултат*; *публика* и *јавност*; *произвољно*; *борник*, *постављен задатак*; *оштри* и *ошћ*; *предусрећив*, *предусрећивост* (Уредништво, I/4, 1933: 100–110), *офанзива*, *ревандикација*, *елементарност*, *иманитно*, *амблем*, *сиријелно*, *концепција*, *комоција*, *енервирање се*, *илејада* (М. Цар, II/1, 1933: 9–12), *флаша* и *боца* (И. Поповић, IV/5–

8, 1953: 253–266), *дели(н)квенѝ, конѝингенѝ, коресѝонденѝ* (С. Бошков, XXI/3, 1975: 167–171), *молебан* (Одбор за стандардизацију српског језика, LI/1, 2020: 103–105), о семантичком нормирању речи страног порекла (И. Клајн, XXXII/3–4, 1998: 134–147) итд.

13) лексичке и стилистичке анализе у језику писаца, нпр. о речима у Кочићевој приповеци *Суданија* (Ј. Радуловић, II/5–6, 1951: 181–186), о речи *скобаљ* у роману *Корени* Д. Ћосића (С. Георгијевић, VI/5–6, 1955: 183), о употреби позајмљеница код И. Андрића (Ж. Станојчић, XIII/3–5, 1963: 233–238), о промени речи *ѝудер* у роману *Сеобе* М. Црњанског (Ж. Станојчић, XXXII/3–4, 1998: 223–224) итд.

8. На основу целокупне библиографије може се закључити да НЈ није по програму „специјализован за дијакхронијске и/или етимолошке студије“, како то и Ј. Влајић Поповић примећује у часопису (XXXIII/1–2, 1999: 112). Истина, на страницама НЈ објављен је мањи број етимолошких радова (укупно 32),²⁸ међутим бројни су чланци у којима аутори приликом анализе речи (израза или синтаксичке конструкције) иду за њиховом прошлошћу, залазе у различитој мери у етимологију и дијакхронију, односно реконструишу порекло речи и/или баве се историјом развоја облика, значења и употребе речи.

Када је реч о етимолошким подацима, тј. о информацијама које се тичу порекла, развоја и/или историје одређене речи, израза или синтаксичке конструкције, НЈ се показао као богат извор таквих података. Удео тих података, њихов садржај и функција, веома је разнолик. Иако је већина радова рађена на одређеном синхронијском пресеку, аутори су се, посебно они с прве половине XX века, трудили да их допуне етимолошким подацима и да пруже историјски увид на свим језичким нивоима. У савременим радовима, уколико се приликом анализе и помене порекло, оно се обично своди на цитирање Скоковог етимолошког речника.²⁹

²⁸ У предметном регистру Библиографије НЈ (XLIII/3–4, 2012: 242), под *етимологијом* наведено је укупно 59 библиографских јединица и упућује се на предметне одреднице: *глаголи (значење, ѝорекло, уѝоѝреба)* – 41 библи. јед., *именице (значење, ѝорекло, уѝоѝреба)* – 131 библи. јед. и *ѝридеви (значење, ѝорекло, уѝоѝреба)* – 37 библи. јед. У регистру за период 2013–2022. под *етимологијом* наведен је један чланак (LIII/2, 2022: 30).

²⁹ Р. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* 1–4, Zagreb: JAZU, 1971–1974. В. у радовима: А. Пецо, XXXII/3–4, 1998: 228; М. Гочанин, XXXVI/1–4, 2005: 105; И. Лазић-Коњик, Н. Вуловић, XXXVIII/1–4, 2007: 45; М. Спасојевић, XXXIX/1–4, 2008: 69; Д. Цвијовић, XLII/3–4, 2011: 41; Н. Арсенијевић, L/2, 2019: 270; Н. Миланов, id.: 449; Б. Тодић Санковић, LI/1, 2020: 45 итд.

Очигледно је, такође, да су подаци о пореклу веома често коришћени приликом разврставања, поделе или набрајања речи, првенствено на стране и домаће, али и по језицима из којих потичу. У бројним чланцима порекло је најчешће наведено из нормативних разлога, приликом одређивања страног или домаћег порекла одређене речи или синтаксичке конструкције. Пуристички ставови у чланцима били су изражени у периоду после Првог светског рата, а порекло лексема је често било поменуто с циљем да се одреди њихов стилистички и нормативни статус.³⁰

ЛИТЕРАТУРА

- Влајић Поповић 2014: Јасна Влајић-Поповић, Етимологија у српским описним речницима, у: *Савремена лексикографија у теорији и пракси*, ур. Рајна Драгићевић, Београд: Филолошки факултет, 93–112.
- Јанковић 2017: Јелена Јанковић, *Етимологија у часопису „Наш језик“*, необјављена докторска дисертација, Београд: Филолошки факултет.
- Јанковић 2022: Јелена Јанковић, О нормативном термину *варваризам* у српској лингвистици (на основу чланака објављених у часопису *Наш језик* 1932–2021), *Наш језик* LIII/1, 63–80.
- Кравар 1993: Miroslav Kravar, *Етимологија и лексички састав језика*, у: *Етимологија – Referati sa znanstvenoga skupa o etimologiji*, Zagreb: HAZU, 93–104.
- ПСЛТ: *Појмовник српских лингвистичких термина*, Руководилац: Светлана Слијепчевић Бјеливук, Београд: Институт за српски језик САНУ, 2022–. Web: <https://www.lingvistickitermini.rs/> [Приступљено 6. 4. 2023].
- Скок 1957: Petar Skok, О етимолошком рјечнику хрватскога или српскога језика, *Filologija* 1, 7–21.

³⁰ И. Поповић је приликом етимолошке анализе речи *флаша* и *боца*, одговорио на питање о страним речима у српскохрватском језику: „Ако желимо – у име борбе против туђица – да избацимо из употребе реч *флаша*, ми бисмо онда морали у најмању руку да докажемо да је реч *боца* домаћа. Ту улазимо у етимолошко истраживање, у проучавање порекла речи, што је задатак специјалне дисциплине – етимологије. И ићи ћемо овим етимолошким путем. Да бисмо доказали да је реч ‘наша’, нема друге могућности сем да утврдимо да је реч словенска. То ћемо утврдити ако докажемо не само да је општесловенска (практички, да је употребљава већина словенских језика) него и да је настала по словенским законима, гласовним, морфолошким итд. Јер би се могло догодити да је нека реч данас општесловенска, а да ипак није словенског порекла (на пример *аутомобил*). У пракси то значи да треба да се обратимо у поредном етимолошком речнику словенских језика или – у случају потребе – да сами извршимо одговарајуће испитивање“ (IV/5–8, 1953: 265).

Сосип 2000: Ferdinand de Saussure, *Tečaj opće lingvistike*, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

Jelena D. Janković

WITH AN IMPORTANT ANNIVERSARY: ETYMOLOGY IN PAPERS
PUBLISHED IN THE JOURNAL *NAŠ JEZIK* (1932–2022)

S u m m a r y

The aim of this paper is to make an overview of etymological interpretations in scientific articles published in the journal *Naš jezik* from its founding in 1932 until 2022. From today's perspective, after ninety years of the journal's existence, *Naš jezik* can boast many published papers that consider various issues related to the Serbian or Serbo-Croatian language, its norms, and linguistic culture. Since the journal focuses on synchronic studies, there are fewer etymological works between its covers. Still, there is a significant number of papers in which the authors consider the past of words (expressions or syntactic constructions), go into etymology and diachrony, reconstruct their origin, and deal with the history of the development of form, meaning, and use.

Keywords: linguistic journal *Naš jezik*, etymology, diachronic linguistics, lexicology, word formation, semantics, normativistics, Serbian (Serbo-Croatian).

Прикази

Срето З. Танасић, *Огледи о језику српских њисаца**

Проучавања језика писаца спадају у актуелне токове српске славистике. Радови из ове области су, у целини гледано, теоријски и методолошки разноврсни, а језичке чињенице које се у њима анализирају припадају различитим структурним нивоима – морфолошком, творбеном, синтаксичком, семантичком итд. Ипак, то је само један од критеријума за њихово груписање. У типологији славистичких истраживања прилози о језику писаца могу се издвојити по заједничком обележју – обухвату грађе и њеној усидрености у књижевноуметничком функционалном стилу. У овим оквирима можемо сагледавати и истраживања посвећена улози језичких средстава у стваралаштву српских књижевника, која у значајном броју бележи новија историја српске славистике. Тако о постојаности интересовања за проучавање улоге језика у обликовању књижевног дела сведочи и нова књига сабраних радова проф. др Срете Танасића, која се придружила насловима засебних издања Библиотеке Славистичког друштва Србије.¹ Књига *Огледи о језику српских њисаца*, о којој пишемо овом приликом, доноси осамнаест радова о синтаксичко-семантичким појавама у српском књижевном језику (8–213).

У *Огледима* је разматрана богата и добро одабрана грађа, која је, преваходно, отелотворена у прозном стваралашту савремених српских писаца. Главнина корпусног материјала временом свог на-

* Београд: Славистичко друштво Србије, 2022, 225 стр.

¹ У истој едицији 2021. године је објављена и књига *О њојму и речи у језику књижевних стваралаца* Митре Рељић (Рељић 2021). У поменутом издању обрађене су теме из области лексичке семантике, песничке филологије, фоносемантике, лингвостилистике, лингвокултурологије, когнитивне лингвистике, еколингвистике, социолингвистике и теолингвистике. Прилоге повезује разматрање улоге језика у делима словенских књижевника, при чему грађа из српског језика заузима централно место (ibid.). Овај краћи преглед потврђује разноврсност проучавања језика писаца у српској славистици у првим деценијама XXI века, коју смо поменули на почетку овог приказа.

станка припада XX веку. Илустративни примери потичу из књижевних дела Иве Андрића – четири прилога, Бранка Ћопића – четири прилога, Радослава Братића – два прилога, Петра Кочића – два прилога, Милоша Црњанског – два прилога, Григорија Божовића – један прилог, Јована Дучића – један прилог, Борисава Станковића – један прилог, Добрице Ћосића – један прилог. У једном раду (*Ујош* *везника* након што у језику српских *јисаца*, 164–179) грађа је проширена на функционално-стилском и временском плану и обухвата дела већег броја аутора – поред примера из српске лексикографије и стваралаштва Душице Беланчић, Григорија Божовића, Александре Вујасиновић, Владана Деснице, Јована Дучића, Александре Зубић, Јакова Игњатовића, Моме Капора, Симе Матавуља, Милутина Миланковића, Давора Миличевића, Добрила Ненадића, Гроздане Олујић, Милице Остојић, Ранка Павловића, Симе Пандуревића, Рајка Петрова Нога, Раше Попова, Милоша Сечујског, Љубомира Симовића, Данка Стојића, Александра Тенодија, Милоша Томаша, Бранка Ћопића, Иве Ћипика, Данила Филиповића и Драгана Хамовића, у анализу употребе *везника након шито*, с једне, и конструкције *након + генитив*, с друге стране, укључене су и језичке датости из публицистичког функционалног стила. У *Садржај Огледа* улазе још и одељци: *Увод* (5–7), *Литература* (214–221), *Библиографски подаци о радовима* (222–223), *О аутору* (224–225).

Теме које су у *Огледима* заступљене јесу теме које нам представљају главна и дугогодишња научна интересовања² проф. др Срете Танасића – уједно и области у којима аутор радова даје допринос науци о српском језику на плану синтаксичко-семантичких изучавања глаголских облика, пасивне дијатезе, реченичне структуре и номинализовања исказа, темпоралности, имперсоналности, опозиције референцијалност/нереференцијалност, преношења туђег говора, обележја дијалогског дискурса и исказивања неочекиваности. Закључци истраживања одмерени су и у огледалу стандардног српског језика и његове норме, па огледе који су пред нама треба посматрати и у склопу процеса нормирања и развоја српске нормативистике.

У првом раду (*Пасивне реченице у прози Иве Андрића*, 8–17) аутор се бави типологијом и фреквентношћу пасивних реченица у прозним делима Иве Андрића – *Знакови поред њића*, *Жена на камену* и *Травничка хроника*. У сва три књижевна дела уочена су два модела исказивања пасива у српском језику – рефлексивна конструкција (нпр. *Наслућивала се Босна, мукла земља, и у ваздуху се већ осећала студе-*

² Потпуније о научним интересовањима проф. др Срете Танасића в. у одељку: *О аутору* (224–225).

на њаиња без речи и разлога, Травничка хроника, 14) и конструкција с трпним придевом (нпр. *Празнични дани су сада њрошли и у новинама као и на радију* објављена је *јуче следећа веси*, Знакови поред пута, 12). Њихова заступљеност је различита и оцењује се градуелно. Тако, сазнајемо да употреба пасивних реченица није карактеристична за књигу *Знакови њоред њуија* и Андрићеве приповетке – њихова бројност мања је у односу на роман *Травничка хроника*, у којем су присутније. Размотрени су линијски ред у пасивној реченици, одабир рефлексивне конструкције или конструкције с трпним придевом, као и исказивање агенса у пасивној дијатези.

У другом раду аутор се бави глаголском декомпозицијом у роману *На Дрини њуприја* Иве Андрића (*Декомњоновање глагола у роману На Дрини њуприја Иве Андрића*, 18–24). Истраживање се ослања на закључке М. Радовановића о карактеристикама глаголског декомпоновања у српском језику, у које спадају утемељеност у глаголским лексемама апстрактне семантике и исказивање институционализованости радње, анонимизованости и уопштености садржаја. Овај прилог нам приказује и генезу термина *декомњоновање глагола*. Наиме, током деведесетих година XX века опис декомпозиције у српском језику је допуњаван новим увидима, што је резултирало обухватнијим и детаљнијим прегледом њене распрострањености, који је оставио трага и у терминолошким решењима. О томе нам сведоче и истраживања изван *Огледа о језику српских њисаца*. Тако, на пример, С. Танасић у посебном раду напомиње да је термин *декомњозиција њредикања* М. Радовановић оправдано увео у науку о српском језику када је ову језичку појаву и описао – уз то, С. Танасић предочава и законитости које увиђа приликом анализе структуре просте реченице и процеса декомпозиције, те закључује да се глагол, под одређеним условима, подвргава декомпозицији у свакој позицији унутар реченице и предлаже употребу термина *глаголско декомњоновање* (Танасић 1995). Терминолошки спој *глаголско декомњоновање* погодан је, дакле, и за случајеве када глагол није у позицији предиката. Запажања С. Танасића о распрострањености глаголске декомпозиције прихваћена су у стручној јавности, те их у каснијим радовима М. Радовановић оцењује као меродавне (Радовановић 2002; 2004; 2007: 145, 148, 155). Ослањајући се на поменуте увиде, аутор у *Огледима* приказује заступљеност глаголске декомпозиције и њену синтаксичко-семантичку типологију у роману *На Дрини њуприја*. Уочава се да корпус не показује високу фреквентност конструкција с декомпонованим глаголима. Наведени примери илуструју два основна модела глаголске декомпозиције – са копулом и

именицом (нпр. *А њо неком чудном изузејџу, ујраво њо шџо је било од њолике важностџи њо судбину мостџа и касабе и свега шџо је живело у њој, дошло је љуџке, гоџово неоџазице*, 22) и са семикопулативним глаголом и девербативном именицом (нпр. *И међу самим грађанима долазило је до свађа и џуча због разлика у мишљењу*, 21). Аутор закључује да писац вешто влада језичким могућностима и да се употребом декомпонованих глагола не огрешује о норме књижевноуметничког стила – који, опет, карактерише отвореност према другим функционалним стиловима.

У трећем раду представљена је типологија безличних реченица у роману *Травничка хроника* Иве Андрића (*Безлична реченица у Травничкој хроници Иве Андрића*, 25–41). На почетку су описане одлике безличних егзистенцијалних реченица са обликом глагола *имаџи* у презенту (нпр. *Док земља цваџе, увек њоново и њоново, и док има људи да џај феномен њосмаџрају и уживају у њему, све је добро*, 27; *У оваквој ноћи и на оваквом месџу, где се свако сџасава у својој илузији, нема веће среће ни леџшег заборав*, 28) и пунозначним облицима глагола *било је/није било* у прошлом времену и облицима *биће/неће биџи* у будућем времену. У посебан тип уврштене су безличне реченице с глаголом *биџи* и његовим презентским облицима *је/није*, када се у реченици налази именица у генитиву уз коју долази и лексема с количинским значењем (нпр. *А како је мало људи који њо увиђају и још мање који би могли и хџели да сџрече*, 29). Забележене су и безличне реченице у којима се налазе: глагол *несџаџи* (нпр. *Цене су скакале свему још од џрвих зимских месеци, а нарочџо жџџу; сада га је џоџџуно нестало*, 30), глагол *џребаџи* са именском допуном у генитиву (нпр. *Требало је великог најора да се човек сеџи да негде у дубини џосџоји земља*, 30), глагол *џребаџи* и глаголска допуна (нпр. *Требало се држати џраво на коњу, не гледаџи ни лево ни десно, ни сувџше високо а ни коњу међу уши...*, 31), глагол *ваљаџи* и допуна у инфинитиву или споју *да + џрезениџ* (нпр. *Не може, али ваља настојати све објаснити*, 33), глаголи *моћи* и *мораџи* и са допунама, нпр. *биџи/буде* (нпр. *Таквих људи има увек у оваквим срединама, доказивао је младић, и мора да их буде*, 34). Поред тога, у раду су издвојени и следећи реченични типови: безличне реченице са обавезном допуном – именицама и личним заменицама у дативу (нпр. *Њој се спава а Давилу се прича*, 34), безличне реченице у чијем се предикату не налази синтаксичко *се* (*Фон Миџерер џише. Ноћ хуји, чини се, како брзо џролази*, 35), безличне реченица с прилошким предикатом (нпр. *За лекаре је било доцкан, а хоџа је увек на време*, 37), те обезличене реченице (нпр. *Најџосле је насџуџило њо о чему се већ*

месецима говорило, 38). Размотрена су и обележја обезличених реченица која им обезбеђују посебан статус у систему безличних реченица. Аутор предочава да обезличене реченице, за разлику од других типова безличних реченица, подразумевају учешће агенса у радњи означеној предикатским изразом. Како сам агенс у обезличеним реченицама није експлициран и исказан граматичким субјектом, ауторово интересовање усмерено је на другачије могућности указивања на агенс (нпр. *У њавким њриликама рачунало се у њравничкој чаршији и с маленкосџима и у свему ѡражио жељени знак за ѡреокреџ набоље*, 38).

Четврти рад такође представља прилог проучавању језика у роману *Травничка хроника (О реченичној кондензацији у Травничкој хроници Иве Андрића, 42–50)*. Аутор се бави реченичном кондензацијом и излаже преглед номинализованих исказа – прво, конструкција с девербативном именицом уз које не долазе субјекат и ближи објекат глагола од којег се она образује (нпр. *Али како се ѡримицао дан ѡрве посете, ѡа сећања и разматрања све су више усѡујала месѡо новим уѡисцима*, 44), а затим и конструкција с девербативним именицама у којима се агенс исказује посесивним генитивом, присвојним придевом или заменицом (нпр. *Нови конзул исѡраћен је кроз улице псовкама и претњама жена и деце*, 45; *У везировом приказивању све је изгледало сѡѡно и безначајно*, 46), а објекатско значење посесивним генитивом или обликом датива, присвојним придевом или заменицом (нпр. *Тек кад је у Цариграду дошло до мајског ѡревраѡа и ѡромене на ѡресѡолу, ѡресѡале су наредбе за упућивање официра у Турску*, 47; *Давил је због ѡѡога чинио ѡешке прекоре младићу...*, 48; *Празна, као вихором ѡомеѡена чаршија исѡуни се жамором и ѡовицима доконог свеѡа, који је Мехмедовим хапшењем био само најола задовољан*, 48). Грађа је посведочила и случајеве исказивања субјекатских и објекатских елемената уз девербативну именицу (нпр. *Исѡо као шѡо је Давил био изненађен и очаран његовим познавањем **Виргила** и **Овида***, 49). Указано је и на особености означавања других аргумената уз глаголску именицу (нпр. *Давил је слушао, хладан од узбуђења, Давнино мирно излагање*, 50). Са посебном пажњом су анализирани примери у којима се агентивно значење исказује конструкцијом *од сѡране + гениѡив* уз девербативне именице (нпр. *Али дочек од сѡране домаћег ѡурског свеѡа није био ни бољи ни гори*, 46). Аутор указује на разлику између предлошке и беспредлошке генитивне конструкције – генитивна конструкција с предлогом *од* показатељ је агентивног значења и отклања недоумице које се јављају у тумачењу реченице с беспредлошким генитивом, када потврду субјекатској или објекатској употреби даје контекст. У србистици

је о овом типу исказивања агентивности први пут писано у радовима С. Танасића (Танасић 1996; 2010), када је показано да конструкција *од ситране + генитив* има агентивну употребу и изван пасивних реченица.

У петом раду аутор посвећује пажњу исказивању просторне и временске локализације радње/стања у приповеткама Григорија Божовића (*Простор и време у триповијеткама Григорија Божовића*, 51–61). Разликује се изражавање директне (нпр. *Поведе нас с кривудавог пута једном кривудавом стазом на завојнице пречицом и изведе њед кућу*, 53) и индиректне просторне (нпр. *Преда мном џе Перисџер, обасјан џужном месецином*, 55), те директне (нпр. *Тога вечера ја дођох раније*, 57) и индиректне anteriорне (нпр. *... да каквом Грку у Земуну или Новом Саду џосџаје под старост калфа или џуџник џаксџидар*, 59) или posteriорне (нпр. *После неколико тренутака до главне одаје дојрла је џоџмула и злокобна џуџњава*, 60) временске локализације.

У посебном раду аутор сагледава опозицију конкретно/универзално у прози Радослава Братића – роману *Трг соли* и збиркама приповедака *Сџрах од звона* и *Зима у Херцеговини* (*Конкретно и универзално у џрози Радослава Братића*, 62–72). Поменута опозиција представља фон за приказивање језичког осмишљавања јединичности и мноштва, односно референцијалне и неререференцијалне концепције глаголске радње и глаголских облика којима се оне обележавају. Аутор запажа учесталост референцијално конципираних ситуација у исказивању конкретног – тако се у књигама Р. Братића говори о догађајима и људима на нивоу појединачности (нпр. *Најјосле окадише и школску џорбу Малог, коју ће убрзо окачиџи о раме...*, 64–65), премда се срећу и примери када јединично осмишљена радња преноси поруку универзалнијег значаја (нпр. *Прометџеј је човјек наде и борбе. Његова џјорносџи и снага џримораће богове да га џоново џрџме на Олимџ...*, 65). С друге стране, истиче се значајна заступљеност језичког означавања неререференцијалних глаголских радњи – од обичних и уобичајених до универзалних, општеважећих истина (нпр. *Има ли човјека у седам држава који џред Божџћ бере џако огромне бадњаке као шџо чини мој сџриц Вуксан Јејина*, 66; *Кад би чуо за какву свадбу, само би вртио главом како каква врана*, 69; *Со бистри вид, смирује крвоџок*, 70; *Некада су сузе љековиџе, а смијех се окрене у џугу*, 70).

У следећем раду дат је преглед временских реченица у књигама Радослава Братића – роману *Трг соли*, збирци приповедака *Сџрах од звона* и збирци *Најлејше џриче Радослава Братића* (*Из џроблематџике временских реченица у џрози Радослава Братића*, 73–82). У најчешће су убројане имедијатне временске реченице с везником *чим* (нпр.

Чим ми Вуксан гурну књигу у руке, сви се уозбиљилише, 75). Изложена је типологија временских реченица којима се исказују прошле радње – међу примерима налази се и итеративни тип са обликом потенцијала, којим се изражава неререференцијалност (нпр. *Зайто је Милева, чим би њришила карџи, одмах њадала у њлач и цџу, 75*). Детаљно је обрађено и питање изражавања понављаних садашњих радњи (нпр. *Чим се њоркрене, нешиџо се око ње узнемири, 77*). У грађи су уочене и временске реченице с двама сложеним везницима *џек иџо* и *џаман иџо*.

Један рад посвећен је исказивању временског значења у прози Јована Дучића, делима *Градови и химере* и *Благо цара Радована* (*Вријеме у њрози Јована Дучића: реченица с везником кад, 83–90*). Посебно су обрађене временске реченице у којима испред везника *кад* долази партикула *и* (нпр. *Зайто човек верује да је срећан и кад није срећан, 86*), те партикуле *чак, џек, само* (нпр. *Силазио сам на воду с њрвим зраком сунца, да се враџим кући џек кад ме оџуд оџера ноћ или олуја, 88*). У засебну групу издвојени су примери с корелативом, уз напомену да његово укључивање може имати различите структурне облике, што подразумева учешће лексема *онда, и онда, џек онда, само онда, чак и онда* (нпр. *Среће су многобројне, и реџко има човека који нема у живоџу бар једну велику срећу, чак и онда кад мисли да је њоџџуно несрећан, 89*).

Преношење туђег говора је такође једна од тема у књизи. Аутор разматра однос који се успоставља између пишчевог језика и језика јунака у дијалозима Кочићевих приповедака (*Међуоднос њишчевог језика и језика јунака у дијалошком дискурсу Кочићевих њриџовједака, 91–107*). Пописане су уводне конструкције, глаголи у њиховом предикату – типични глаголи говорења (нпр. – *Тако њџи је суђено, Ђурђија. Шџо раније, њо боље – велим ја, 95*), прилошке одредбе (нпр. – *Па, Ђуро? – питам ја зачуђено, 96*). Дат је списак глагола разврстаних према исказивању начина на који је реплика изговорена (нпр. – *Да ли је код куће? – прошаптах, 98*) и комбиновања глагола овог типа с прилошким одредбама за начин (нпр. – *Јесџ, госџодине, јесџ, викну Ђуро преплашено, 99*). Посебно су класификовани глаголи којима се означава како се реплика опажа (нпр. – *И ја би' џо рекла – чу се други, мало облиџи женски глас, 100*), као и уводне конструкције у којима су два глагола (нпр. – *Та мани ме, Ђуро, велим ја и смијем се. – Здраво је, 101*). Типологија глагола у уводним конструкцијама обухватила је и изражавање фазности радње и означавање понашања и емоционалног стања онога ко реплику изговара.

Појам *сећања* налази се у окосници прилога о роману *Нечистиа крв* Борисава Станковића. У њему је главни лик – Софка, осветљен кроз призму глаголских облика за исказивање прошлих догађаја или доживљаја (*Софка – животи у сећањима*, 108–115). Тако се, између осталог, закључује да се обликом имперфективног перфекта исказују неререференцијално конципиране радње у читавом делу (нпр. *Доле, до каије, уиврдио бињекиташ од мрамора, са кога је УЗЈАХИВАО на своје чувене коње*, 111). Овакви случајеви сврставају се у неутрално, фактографско саопштавање о прошлости. Наспрам њих стоји употреба потенцијала за исказивање неререференцијалних радњи у прошлости (нпр. *Цео дан ВИДЕЛО БИ СЕ како њреседи горе, на њрозору, са њодбоченим рукама о образе, који БИ јој СЕ НАДИМАЛИ и још више ПО-РУМЕНЕЛИ са састављеним њлећкама, са наднесеном целом горњом њоловином*, 112). Употреба потенцијала за исказивање неограниченог понављања у прошлости заснива се на наглашавању момента евокативности.

Четири рада посвећена су улози језика у прози Бранка Ђопића. Грађу у првом од њих чине дела: *Башиа сљезове боје*, *Глава у кланцу ноге на вранцу*, *Доживљаји Николеиине Бурсаћа*, *Не ѡугуј бронзана сѡражо* (*Вријеме у ѡрози Бранка Ђопића: ѡадежне конѡирукције*, 116–130). Падежне конѡирукције за исказивање времена подељене су у више група у којима су: примери са обавезним детерминатором у конѡирукцији (нпр. *Неки дан су нам донијеле ѡорбу ѡуну шљива*, 119), примери са самосталним темпоралним инструменталом (нпр. *Као и оѡтале њезине другарице, још зором је ѡолијевала и мела дворишѡе*, 121), примери са предлошко-падежним конѡирукцијама (нпр. *Скоро сваке године, у прољеће, нашу би кућу ѡѡпресао један догађај*, 122), примери са предлошко-падежним конѡирукцијама у којима се налази и обавезни детерминатор (нпр. *У ово доба она обично врља ѡ шуми*, 123) итд. Поред тога, анализирани су и примери у којима предлошко-падежне конѡирукције индиректно локализују време радње – антериорно или постериорно, као и нагомилавање падежних конѡирукција при исказивању временског значења.

У другом раду аутор описује исказивање изненадности у делима *Башиа сљезове боје* и *Глава у кланцу ноге на вранцу* Бранка Ђопића (*О исказивању моменѡа изненадноѡи у ѡрози за дјецу Бранка Ђопића*, 131–139). Тако се у исказивању изненадности издвајају лексичка средства – прилози *исѡом*, *одједном* (нпр. *Док дјед ѡрича, он ѡи га истом зачуђено ѡрекине: – Оѡјкуд лисица црвена кад је жуѡа!*, 134), чија је улога сигнализаторска. На синтаксичком плану изражавање момен-

та изненадности обухватило је супротне реченице са везником *a* и значењем изненадне преурањености (нпр. *Није још ни узјахао у господ-сѣво, а већ удара ѿо нама, овим, да кажемо, ѿросѣим људима*, 136), зависносложене реченице с везницима *кад* и *док* (нпр. *Још дјечачић није ни зиуо да одговори, кад се однеле ѿрогура Веја, онако бјелокоса, шѣркљасѣа*, 137), подтипове зависносложених реченица с везником *кад* – у првом подтипу постоји делимична подударност вршења радње у управној и зависној клаузи, а у другом се у управној клаузи јављају прилози модификатори типа *већ, још, ѣшаман, ѣшек, ѣшек ѣшо*.

У трећем раду предмет ауторовог интересовања јесу дијалози у Ћопићевој прози (*О дијалогу у ѿрози Бранка Ћопића: глаголи у уводним констѣрукцијама*, 140–149). У уводном делу рада указује се да појам туђег говора, у виду директног говора, не треба поистовећивати с појавом дијаложке цитације.³ Туђи говор се у Ћопићевој прози среће и без уводних констѣрција – у форми директног говора и у дијалогу јунака. На другој страни су уводне констѣрције у којима глаголи говорења детаљније саопштавају о туђем говору и лицу које га изговара (нпр. – *Аха, добро шѣо си ми ѣо ѿменуо!* – гракну *Ројљика*, 146). У посебној групи дати су глаголи психолошких реакција, стања говорника и њиховог реаговања приликом директног говора (нпр. – *Аха, види шѣи!* – ждракнуше *очима оба слушаоца*, 148).

У четвртој раду аутор прати вуковску линију у стваралаштву двају крајишких писаца – „тужно-горопадног“ (154) Петра Кочића и „сјетно-шаливоог“ (154) Бранка Ћопића (*Вуковска линија у језику Кочићеве и Ћопићеве ѿрозе*, 150–163). Аутор указује да су оба писца учествовала у обликовању српског књижевног језика, а затим језичке одлике њиховог дела одмерава према карактеристикама савременог стандардног српског језика. Аутор показује да се и код П. Кочића и код Б. Ћопића јављају безличне реченице (нпр. *Ни оне сѣаре ѣјесне, ни оније људи, ни оног весеља и шенлука, ни оног сѣарог јунашѣва*, Кочић, 156; *Ниш ми се причало ни запиткивало о ѣоми*, Ћопић, 157). На другој страни, постоје разлике у заступљености средстава за исказивање пасивне дијатезе – код оба писца чешће су рефлексивне констѣрције (нпр. *Пекла се код нас ракија од неких раних шљива ѣа се ѿослом зашло у ноћ*, Ћопић, 159) од констѣрција с трпним придевом (нпр. *У њој, каже, списана је и запечаћена судбина свега шѣо живи и ходи ѿо овој грешној и ѣлачевној јудоли*, Кочић, 159). Уочена је и употреба генитивних констѣрција од (*сѣране*) + *генишѣив* при исказивању агенса у пасивној дијатези (нпр. *Суданији су данас ѣредана два ѣриједлога:*

³ В. чланак о дијаложкој цитацији: Танасић 2022: 467–481.

један од стране господина државног...., Кочић, 159–160). У Кочићевој и Ћопићевој прози присутне су и конструкције са девербативним именицама (нпр. *Нишића се не чује, нишића се не осјећа, до њихово крајко изнемогло дисање, и оно лагано, изнемогло изумирање вјејрова шио тирейери и клизи њо снијежној бјелини око њих*, Кочић, 160; *Без много причања, он одмах узе у своје руке дрварење, водарење и млинаруење, све ње њослове везане за њуи, рањење и кашњење, за недоба и свако вријеме*, Ћопић, 160).

По обухвату корпусног материјала особен је рад у којем аутор приказује употребу везника *након шио* у језику српских писаца XX и XXI века (*Ушошреба везника након што у језику српских писаца*, 164–179). Временске реченице с везником *након шио* сагледавају се паралелно с генитивним временским конструкцијама. У првом делу чланка дат је преглед употребе предлошко-падежне конструкције *након + генитив*. Као најстарију потврду аутор помиње Повељу краља Радослава Дубровчанима из 1234. године (*након мене*, 165), а затим указује на заступљеност генитивне временске конструкције у периоду до XX века (нпр. *Наком себе сѡмен осѡавиши*; *након* (Дубр.) Вук Стеф. Караџић, 165) и у XX и XXI веку – прво, у језику писаца (нпр. *Бог ће све на добро ујравиши!* – *рекао би најѡслије кнез, након дугог размишљања*, Матавуљ, 166), а затим у савременом језику штампе (нпр. *Након њића добродошлице, уследили су свечана музика и огроман ајлауз....*, ВН, 169). Аутор напомиње да се конструкција с везником *након шио* у зависносложеној временској реченици постериорног типа ретко бележи у језику српских писаца XX века (нпр. *Дакле, једног дана (ѡачније: једног ѡѡоднева), након што је одсѡавао саѡ или саѡ и ѡ, усѡао је....*, Десница, 169), док је у језику штампе њено присуство у порасту од деведесетих година XX века. На основу прегледаног корпуса указује се на малу заступљеност везника *након шио* у стваралаштву српских писаца – с посебним освртом на стање у источним и западним деловима српског језичког простора. У језику српских писаца – на западнијим деловима српског језичког простора – уочено је коришћење везника *ѡослије него* и *ѡослије него шио* уместо везника *након шио* (нпр. *Мало послѡје него су га унијели у собу, извукао је однекуд скривену цигарету и ѡриѡалио је*, Десница, 171). Аутор износи закључак да се у савременом журналистичком функционалном стилу запажа висока фреквентност везника *након шио*, коме је главни конкурент везник *ѡошио* који може имати и временско и узрочно значење, те да у језику штампе употреба везника *након шио* има предност у изражавању темпоралности.

Аутор се затим бави исказивањем времена и опозиције јединичност/мноштво глаголске радње у роману *Време смрти* Добрице Ћосића (*Вријеме у роману Време смрти Добрице Ћосића: изражавање њојединачног и њошњег глаголским облицима*, 180–192). Анализирајући означавање јединичних радњи, аутор пажњу посвећује различитим глаголским облицима – нпр. презенту, аористу, перфекту и опозицији перфективност/имперфективност. Употреба различитих глаголских облика објашњава се и на нивоу реченице и на нивоу текстуалне целине – тако се, на пример, уочава да аорист подвлачи динамички моменат у приповедању (нпр. *Па ипак, жене и сџарци, на њо муцање и шайаџ добоша*, окупише се *џред каменим сџеџеницама суднице брже него икад у своје веку...*, 184). Означавање мноштва радњи обухватило је тумачење улоге презента, перфекта, потенцијала, опозиције свршеност/несвршеност, те предлошко-падежних конструкција.

У двама радовима читамо о употреби синтаксичких и семантичких језичких средстава у *Сеобама* Милоша Црњанског. У првом (*Исказивање времена у Сеобама Милоша Црњанског*, 193–200) аутор се бави исказивањем временског значења слободним падежима (нпр. Дан и ноћ, *џроџишцала је широка, усџајала река, и у њој њена сен*, Сеобе 1, 195), предлошко-падежним конструкцијама (нпр. *Не жели, каже, које коресџонденције, њеџоџребџије, с њим имџеџи, него нека дође*, под сумрачје, у његову кућу... Сеобе 3, 196), падежима са обавезним детерминатором (нпр. *Тог дана, Аранђел Исакович џонуди браџу своју кућу у Земуну...*, Сеобе 1, 195). Сагледане су предлошко-падежне конструкције које одређују радњу означену глаголском конструкцијом као истовремену, сукцесивну, антериорну или постериорну. Уочена је експресивност нагомилавања временских конструкција (нпр. *Ови живи за које се брџнуо, ова жена, а још више деца коју је волео, џремеџишцаху се сваки час, из пролећа, у јесен, из лета, у зиму, из веселја, у плач, из дана, у ноћ*, Сеобе 1, 200).

И у другом раду издвојена су синтаксичко-семантичка обележја језика М. Црњанског (Сеобе *Милоша Црњанског: на џуџу између сџварног и жељеног*, 201–213). То су, на пример, наслови поглавља у виду реченица (нпр. *Одласци и сеобе, начинише их муџнима и џролазнима, као дим, џосле биџака; Сеобе се насџављају вечно*, 202), употреба пасивне дијатезе (нпр. *Ударен од коња више колена, џре неки дан, кад је џочео да скуџља делове џука, још се буди ноћу од бола*, Сеобе 1, 207), реченице са анонимизованим агенсом (нпр. *Не само заџо шџо су га у Печују онако вређали и мучили, већ и заџо шџо му нису дали за џошџолковника, чему се, овако маџор, свакако надао и шџо му беше*,

још у Варадину, обећано, Сеобе 1, 208), обезличене реченице (нпр. *Били су уилашени да их не сџигне невреме, о коме се причало, да је, у Карџајџима, сџрашно*, Сеобе 3, 211). Анализа је показала да у *Сеобама* пасивне и обезличене реченице представљају синтаксичко-семантичка средства која у први план износе измену реченичне хијерархијске структуре. Аутор полази од чињенице да се у пасивној дијатези истиче улога пацијенса, док се исказивање учесника са семантичком улогом агенса налази или на реченичној периферији или чак и изван ње. Ова обележја одсликавају и неповољност положаја учесника означених пацијентивном конструкцијом, која може имати јединично или нејединично значење – између осталог, аутор напомиње да наведени примери пацијентивних конструкција показују неповољност позиције у којој се налазе и пук и српски народ. Пацијентивно обележје градуелно је јаче изражено у случајевима када се пацијентивна конструкција помера на прву позицију у реченици (нпр. *Чесџњејџи Исакович, врађајуђи се у Темишвар, џри крају августџа 1752*, био је задржан, код *форџосџа...*, Сеобе 2, 206; *Сва крвава слава џука беше џоџџуно заборављена, а да је џук онолико изгинуо, било је сасвим безначајно*, Сеобе 1, 206). С друге стране, агенс у пасивним реченицама остаје на периферији или иза кулиса, што С. Танасић објашњава на следећи начин: „наши јунаци нису ти који кроје судбину своју, они су доведени у позицију потчињених...“ (208). Слична је ситуација, запажа аутор, и код обезличених реченица – анонимизовани или уопштени агенс се или потискује или се сасвим изоставља податак о њему. Истакнуте су и разлике у односу на пасивне реченице, а огледају се, превасходно, у изостанку пацијентивне конструкције у позицији граматичког субјекта. На основу тога С. Танасић закључује да и обезличене реченице писац користи како би приказао судбину српског народа: „И ове реченице [...] служе писцу да гради општу слику у свијету романа, као и положај његових јунака – од појединаца до колектива. Они се опет представљају као учесници у одређеним ситуацијама / догађајима, али нису њихови субјекти...“ (212).

Радови који су сабрани у *Огледима* излазили су у оквиру тематских зборника и часописа штампаних у Београду, Нишу, Косовској Митровици, Врању, Јагодини, Бањој Луци, Источном Сарајеву, Грацу и Темишвару у временском размаку од 2009. до 2020. године. Њиховим објављивањем у једној књизи српска славистика је несумњиво добила вредан прилог изучавању синтаксичких и семантичких особености књижевноуметничког функционалног стила српског језика. Како је у србистици знатан број питања којима се проф. др Срето Танасић

бави по први пут био покретан, а касније и разрађиван у његовим радовима – ту посебно имамо у виду проблематику синтаксе глагола, пасивне дијатезе, темпоралности и исказивања референцијалности/нереференцијалности – можемо закључити да *Огледи* у својој целини представљају искорак у проучавању језика српских писаца. Синтаксичко-семантичке теме оставиле су довољно простора и за осврт на стваралачки прилаз реченици – у прилозима налазимо аргументовано тумачење употребе одређеног језичког средства у анализираним књижевним делима. Узевши у обзир све изнето, очекујемо да ће *Огледи* своје читаоце имати како у стручној славистичкој и србистичкој јавности, тако и међу студентима и наставницима у школама.

ЛИТЕРАТУРА

- Радовановић 2002: Милорад Радовановић, Још о појави декомпоновања језичких јединица, *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* XLV/1–2, Нови Сад, 21–28.
- Радовановић 2004: Милорад Радовановић, Декомпозиција и универбизација, *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику* XLVII/1–2, Нови Сад, 43–49.
- Радовановић 2007: Милорад Радовановић, О декомпоновању уопште, *Стиари и нови сјиси. Огледи о језику и уму*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 145–154.
- Радовановић 2007: Милорад Радовановић, Декомпозиција и универбизација, *Стиари и нови сјиси. Огледи о језику и уму*, Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 155–164.
- Рељић 2021: Митра Рељић, *О њојму и речи у језику књижевних стваралаца*, Београд: Славистичко друштво Србије.
- Танасић 1995: Срето Танасић, Декомпоновање глагола и структура просте реченице, *Јужнословенски филолог* LI, Београд, 157–166.
- Танасић 1996: Срето Танасић, Исказивање агенса уз девербативне именице, *Јужнословенски филолог* LII, 79–87.
- Танасић 2010: Срето Танасић, Представљање субјекта и објекта при номинализацији, *Јужнословенски филолог* LXVI, Београд, 465–480.
- Танасић 2022: Срето Танасић, Дијалoшка цитација као вид туђег говора, *Јужнословенски филолог* [књига посвећена почившем академику Предрагу Пиперу] LXXVIII/2, Београд, 467–481.

Марија М. Ојачић*

* mayaopacic@gmail.com

Зборник *Актуелна питања морфологије и творбе р(и)јечи српскога језика**

Зборник *Актуелна питања морфологије и творбе р(и)јечи српскога језика* представља скуп радова са научног скупа „Актуелна питања морфологије и творбе р(и)јечи српскога језика“, који је одржан у Андрићграду 10. и 11. октобра 2020. године. У књизи су готово равномерно заступљени и радови из морфологије и радови из творбе речи.

Први рад зборника, под називом *О морфолошким особеностима новијих англицизама*, аутора Милана Ајдановића, бави се морфолошким карактеристикама англицизама (највећа пажња је посвећена глаголима). Анализа је заснована на поређењу грађе из *Српског речника новијих англицизама*, који се налази у завршној фази израде, са стањем у две деценије старијем *Речнику новијих англицизама*. Закључује се да су основни механизми морфолошке адаптације англицизама остали исти, али је приметна разлика у обиму грађе та два речника (у сразмеру 1 : 5 у корист *Српског речника новијих англицизама*), што се објашњава на првом месту појачаним приливом англицизама у српски језик у последње две деценије, а који је подстакнут на првом месту развојем мобилних телекомуникација, друштвених мрежа и информатичких технологија. Такође, аутор издваја да су глаголи у потпуности уклопљени у морфолошку структуру српског језика, именице нешто мање, а придеви најмање, што је оличено у њиховој честој индеклинабилности.

У другом раду, чији наслов гласи *Морфологија именских ријечи у граматицима српског језика из XIX вијека*, Миланка Бабић има за циљ да утврди развој морфолошког подсистема именских речи, а показатељ тога било би поређење граматика које припадају различитим временским деоницама 19. века, и то: Вукове *Писменице* и *Граматику*, објављене уз *Српски рјечник* из 1818, што су граматике са

* Андрићград – Вишеград: Андрићев институт, 2021, 268 стр.

почетка века, Даничићеве *Мале српске граматице* из 1850, као представника са средине века, и *Српске граматице* Стојана Новаковића из 1894. и *Граматице и стилитике хрватскога или српскога језика* Томе Маретића из 1899, што су представници са краја века. Указује се да је Вук избором народног језика за базу књижевног језика и његовим описом у својим граматицама извршио селекцију и започео дескрипцију књижевнојезичке граматичке норме и тиме створио базу за научни опис српске граматике. Напредак у научном смислу већ показују остале три анализирание граматице, од којих оне са краја века утиру пут ка савременој граматици српског књижевног језика, с обзиром на то да се у њима уопштавају и систематизују морфолошке категорије именских врста речи и њихов опис и да се осавременује и посрбљава преостала славеносрпска терминологија.

У трећем раду зборника, *Морфолошко-семантичко варирање унутар лексичко-семантичке групе*, чији је аутор Мирјана Илић, полази се од претпоставке да лексеме једне лексичко-семантичке групе које имају исту архисему и исти или сличан одређен број семантичких компоненти образују сличан број деривата са одређеним значењем и уз употребу одређеног, ограниченог броја творбених форманата и модела. Ауторка анализира лексичко-семантичку групу придева за основне боје у српском језику и њихова деривациона гнезда. Уочава се да су семантички и творбено (бројем деривата) доминантни придеви *бео* и *црн*.

У четвртом раду, са насловом *Нарушавање морфолошке норме у савременом српском језику*, Сања Куљанин се бави испитивањем непознавања и нарушавања морфолошке норме савременог српског језика. Издвајају се примери тог нарушавања у пракси и увиђа се да су доста фреквентни у скоро свим функционалним стиловима и уочавају се код готово свих врста речи, нарочито променљивих. Код именица нарушавање морфолошке норме огледа се у деklinацији; код придева нпр. у погрешним облицима компаратива и суперлатива неких придева (нпр. *висок*, *стирог* итд.); код заменица грешке се срећу при употреби повратне заменице *себе*, *се*, присвојне заменице *свој*, *-а*, *-е* и заменице *све* (за средњи род); бројеви теже ка непроменљивости; код глагола се срећу разноврне грешке, а једна од најфреквентнијих грешака је употреба потенцијала са обликом *би* у свим лицима. Ауторка на крају рада истиче неопходност изучавања и неговања стандардног српског језика и подизања језичке културе и лингвистичког образовања на виши ниво.

У петом раду, *Стилус лексеме њре у сисџему врста речи*, Сања Ђуровић пажњу усмерава на морфосинтаксичку анализу лексеме *њре* у систему врста речи на основу грађе из нормативних речника и кор-

пуса заснованог на грађи из појединих дневних новина, књижевних дела и Електронског корпуса Математичког факултета. Увиђа се да се у нормативним речницима ова лексема јавља и као прилог и као предлог, у виду два речничка чланка, те да је јасно лексикографски указано на полифункционалност анализирани лексеме, која у зависности од контекста и функције припада двама врстама речи. На основу анализе разматране грађе ауторка закључује да је лексема *йре* примарно прилог, а може се јавити и у функцији предлога, где је основни услов који омогућује прелазак у предлог заправо временско значење лексеме *йре*.

У шестом раду, под насловом *Уишицај семантике на морфолошке категорије йридева на -(а)н/-ни у српском језику*, Марина Спасојевић анализира однос семантике придева и облика у коме је успостављена одредница у Речнику САНУ, и то на грађи из 21. тома. Истиче се да се у полисемантичкој структури придевског речничког чланка укрштају описна и односна значења. На крају се указује да уколико описни придеви, који су углавном двовидски и чији је лематски облик на *-(а)н*, у својој полисемантичкој структури имају и односна значења, испред таквог значења (тј. његове дефиниције) треба ставити спецификацију „само одр.“. Код односних придева код којих се јављају описна значења и за двовидност постоје и морфолошки докази препоручује се да се одредница успостави у неодређеном виду са глосом „обично одр.“, а испред односних значења може се ставити и квалификатор „одр.“.

У седмом раду, који је насловљен *Алолексичка сујсџанџивизација њокрејним вокалом – или: о фонемско-морфемском синкрејнизму*, Милош Ковачевић анализом корпуса који првенствено припада публицистичком стилу настоји да докаже да у оквиру типова супстантивизације и типова супстантивата као посебан подтип треба издвојити алолексичку супстантивизацију и алолексичке супстантивате, где алолексичка супстантивизација представља подтип супстантивизације која се не односи на целу парадигму лексеме, већ на њене поједине облике (алолексе). Конкретно, мисли се на облике датива, инструментала и локатива адјективних речи у мушком роду (са наставком *-им(а)*). Наиме, покретни вокал А поменутом наставку даје статус граматичке морфеме, али и статус творбене морфеме којом се адјективна реч претвара у супстантивну, те се тиме остварује фонемско-морфолошки синкретизам.

У осмом раду, под називом *Посџуџак редуџликације у српском језику (на йримеџима заменица и заменичких йрилога)*, Весна Ломпар бави се редуџликацијом код заменица и заменичких прилога. Наиме, на основу анкете ауторка је настојала да провери језичко осећање

матерњих говорника српског језика према одређеним заменицама и заменичким прилозима насталим редупликацијом (нпр. *ишшошћа, којекоји, гдегде, кайкад* и др.), тј. да испита колико је значење тих речи говорницима познато и да ли их сматрају постојећим речима српског језика. Анализирани резултати указују да се редупликација на примерима заменица и заменичких прилога може посматрати као подврста слагања где се спајају два формално иста елемента и да редупликативни образац није непознат говорницима српског језика.

У деветом раду, под називом *Конкурентни суфикси у иворби именица ишића nomina loci*, Гордана Штасни настоји да утврди основне творбено-семантичке принципе на основу којих се успостављају конкурентни односи међу дериватима с просторним значењем, а такође настоји да утврди и суфиксе који су типични за творбу именица типа *nomina loci*. Показало се да се поједине творбене основе комбинују само са два суфикса градећи конкурентне низове, док постоје и творбене основе које имају чак седам истозначних деривата насталих различитим суфиксима. Такође, неки суфикси јављају се у комбинацији са различитим основама и типични су у творби именица типа *nomina loci*, док постоје и бројни суфикси који се јављају само у појединачној употреби.

У десетом раду, под називом *О деноминалним иридевима с ирефиксом „иреко-“*, Јасмина Московљевић Поповић на грађи савременог српског језика (првенствено на грађи Корпуса савременог српског језика Математичког факултета) истражује структурне и значењске одлике деноминалних придева са префиксом *иреко-*. У првом делу рада даје се преглед резултата досадашњих истраживања о овој придевској класи, а у даљем току рада анализирају се поменуте одлике твореница које су предмет рада. Показало се да оваквих придева има више него што то наводе граматике и речници српског језика. Такође, увидело се да су сви овакви придеви настали префиксално-суфиксалном творбом, где су најзаступљенији суфикси *-ски* и *-ан/-ни*. Утврђено је и да је опсег значења ових придева већи него што се то досад сматрало.

У једанаестом раду, са насловом *Конкурентности суфикса -љив, -јив и -ив уз иворбене основе на н код изворних говорника српског језика*, Александра Јанић бави се конкурентношћу при избору суфикса *-љив, -јив* и *-ив* уз творбене основе на *н* из угла прихватљивости код изворних говорника српског језика. Упоредјивали су се низови придева типа *заменљив, замењив* и *заменив*, где не постоје семантичке разлике. Показало се да су битни фактори за избор суфикса дужина творбене основе и артикулационе карактеристике вокала у пенултими придева.

Наиме, с повећањем броја слогова основе повећава се и тенденција ка избору суфикса *-љив*, док се смањује тенденција ка избору суфикса *-јив*. Друго, уз вокале задњег реда у ултими основе придева постоји тенденција ка избору суфикса *-јив*, а уз вокал *е* у ултими основе придева постоји тенденција ка избору суфикса *-љив*.

У дванаестом раду, под називом *Лексичка негација у српском као страном језику: њрефикси негираних именица и њпридева*, Милка Николић бави се творбеним аспектом негираних именских речи, тј. именским твореницама (придевима и именицама) са различитим префиксима. Циљ рада је да се предложи избор и распоред садржаја о лексичкој негацији на различитим нивоима учења српског језика као страног. Полази се од анализе методичког приступа лексичкој негацији, тј. анализе садржаја о лексичкој негацији у домаћим и страним уџбеницима намењеним странцима који уче српски језик. У обзир се узимају и србистичка истраживања лексичке негације, али и истраживања творбе речи у методици наставе српског језика као страног. На крају ауторка даје пет општих методичких препорука које се тичу обраде негираних именица и придева у српском као страном језику.

На крају зборника је дат индекс имена.

Разноврсност тема, приступа, корпуса и сл. заступљених у оовм зборнику, који се бави морфологијом и творбом речи, свакако доприноси незаобилазном коришћењу овог зборника у будућим истраживањима посвећеним морфологији и творби речи, али и за израду граматика и речника, као и наставу српског језика као матерњег и страног, те неговање језичке културе и лекторску праксу. Разноврсност тема се огледа у многеме, а посебно истичемо у томе да су заступљене теме посвећене различитим променљивим врстама речи, а нису занемарене ни непроменљиве врсте речи.

*Стефан М. Степановић**

Институт за српски језик САНУ, Београд**

* stefan.stepanovic@isj.sanu.ac.rs

** Овај приказ финансирало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије према Уговору број 451-03-47/2023-01/200174, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

Светлана Слијепчевић Бјеливук и Марина Николић,
*Речник ковида (ѿемајски и асоцијативни)**

Издавачку делатност Института за српски језик САНУ и издавачке куће Прометеј, крајем 2022. године обогатио је *Речник ковида (ѿемајски и асоцијативни)* аутора Светлане Слијепчевић Бјеливук и Марине Николић. Овај речник није ништа друго до резултат двогодишњег бављења ауторки променама које је пандемија вируса корона изазвала у српском језику на лексичком плану. С тим у вези, неопходно је, пре свега, истаћи то да су Светлана Слијепчевић Бјеливук и Марина Николић од почетка пандемије ишле у корак са лингвистима широм света бавећи се лексиком ковида, што је 2020. године резултирало објављивањем електронског издања *Речника ѿојмова из ѿериода ејидемије ковида*.¹ Творбени процеси узели су маха и још једном је до изражаја дошло богатство нашег језика. Творене су разне кованице, полусложенице, скраћенице, а управо је и то један од разлога израде речника какав је *Речник ѿојмова из ѿериода ејидемије ковида*.² Од тренутка проглашења пандемије код нас, Светлана Слијепчевић Бјеливук и Марина Николић спровеле су неколико истраживања³, а *Речник ковида* може се сматрати круном бављења лексичким фондом из периода пандемије ковида. Уосталом, разлог бављења овом темом налази се у томе што је велики број непознатих термина утицао на обогаћење речника становника читавог

* Нови Сад – Београд: Прометеј – Институт за српски језик САНУ, 2022.

¹ Електронско издање *Речника ѿојмова из ѿериода ејидемије ковида* доступно је на сајту Института за српски језик САНУ: <http://www.isj.sanu.ac.rs/tesnik-vojnova/>.

² Један од задатака лингвиста био је, између осталог, и утврдити тачно писање назива вируса (уп. Одлуку Одбора за стандардизацију; Јовановић, 2020, стр. 3), указати на најчешће творбене поступке при настајању нових речи (уп. Милашин, 2021), утицају вируса на језички систем (Марковић, 2021), итд.

³ Од важнијих истраживања ауторки у вези са пандемијом ковида 19 издвајамо следеће: Николић, Слијепчевић Бјеливук, Новокмет, 2021; Слијепчевић Бјеливук и Николић, 2021; Слијепчевић Бјеливук, 2021; Николић и Слијепчевић Бјеливук, 2022.

света, што лингвистику овог пута повезује са медицинском науком, доказавши да се мултидисциплинарност и те како испољава у XXI веку.

Речник ковида (тѐматски и асоцијативни), обима 347 страна, састоји се, како се може и закључити из подналова, из два дела. У првом делу представљене су и, онако како је општеприхваћено у науци о језику, обрађене лексеме и фразе које су у вези са ковидом. Након истицања важнијих лингвистичких резултата до којих се дошло откако се јавио вирус корона и навођења исцрпног прегледа литературе, ауторке издвајају неколико циљева којих су се држале приликом израде речника, а то су: 1) дати дефиниције које ће бити доступне широј јавности; 2) дати правописне препоруке за нове појаве; 3) забележити лексичке и правописне појаве и промене индуковане пандемијом. Оно што је важно истаћи јесте то да се у овом тематском речнику, поред тога што се на једном месту окупљају нове речи и фразе, могу наћи и већ познати термини из медицине који су јављањем пандемије постали високофреквентни у говорном и писаном језику појединаца. Грађа за речник прикупљана је из електронских и штампаних медија, али је велики део грађе забележен и на интернету, тако да су речничке одреднице ексцерпирани и из разних коментара на новинске чланке, из емисија, различитих текстова, али и из објава на друштвеним мрежама. Велики део одредница прикупљен је претрагом кључних речи које су у вези са пандемијом, нпр. ковид, корона, вакцина, итд., и то на платформама BigBoxData и Sketch Engine. Пре узбучавања грађе, ауторке у засебним деловима пишу о корпусу (стр. 14–15), речничком чланку (стр. 15–19), правописном аспекту (стр. 19–23), стилском и нормативном аспекту (стр. 23–25), пореклу лексема (стр. 26) и фемининативима (стр. 27–29). Након закључних напомена, ауторке износе списак домаће и стране литературе, који броји 58 референци. Најважнији део првог дела речника јесте узбучена, акценатски обележена и граматички уређена грађа, уз изношење контекста у којем је одредница забележена. Место у речнику нашло је нешто више од 400 лексема, а овде преносимо приказ одредница **вакци́на** и **изола́ција**, како би се стекао шири увид у начин презентовања грађе:

(1) **вакци́на** ж мед. cepиво направљено ради заштите организма од заразних болести; исп. векторска вакцина, РНК вакцина, вакцинирати се.

Како су вакцине спасиле свет / Скоро две године покушавамо да се изборимо са коронавирусом, а стручњаци наводе да је једини спас вакцина (rts.rs, 26. 10. 2021); Nekoliko vakcina protiv COVID-19 prve generacije odobrene su početkom 2020. (slobodnaevropa.org, 29. 11. 2021);

Препорука Кризног штаба је да трећу дозу било које вакцине против ковида добију хронични болесници и они чији је имунитет већ угрожен због одређених болести или операција (rts.rs, 29. 7. 2021); Вакцина је спас. Када бисмо имали срећу да је имамо и против других болести, са мало нежељених дејстава а да нас штити (rts.rs, 22. 4. 2022).

(2) **изолација** ж епид. одвајање заражених болесника да би се спречило ширење заразе; исп. самоизолација, карантин.

Korona virus i izolacija: Kako boravak u zatvorenom utiče na naš imunitet (bbc.com, 28. 5. 2020); Lica koja su do dana stupanja na snagu ove odluke upućena u izolaciju ostaju u izolaciji do isteka utvrđenog trajanja izolacije, odnosno upućuju se u karantin (paragraf.rs); Preporučene mere socijalne izolacije daju najbolje rezultate u borbi protiv epidemije, ali donose i promene u rutinama za sve članove porodice (unicef.org).

Други део *Речника ковида* односи се на испитивање лексике ковида асоцијативним методом. Идући у корак са савременим истраживањем асоцијација, ауторке истраживању приступају изградом онлајн анкете на платформи Гугл. Грађа је прикупљена методом слободних асоцијација, с тим да је време попуњавања анкете било ограничено, како би се добили што релевантнији резултати. Попуњавању анкете приступило је 300 испитаника, од тога 242 особе женског, а 58 особа мушког пола. Стимулуси су бирани према два критеријума, и то: 1) тематски критеријум; 2) критеријум опште и/или фреквентне употребе. Навођењем стимулуса који нису у вези са ковидом, већ који припадају општем лексичком фонду постигнут је ефекат стицања увида у начин размишљања испитаника у доба ковида. Самим тим, да се приметити да и лексеме које нису настале током периода ковида испитанике ипак асоцирају на пандемију. Након навођења теоријско-методолошких напомена, које подразумевају делове о историјату асоцијативних истраживања у српској лингвистици (стр. 267–270), методологији испитивања (стр. 270–273) и структури одредница (стр. 273), ауторке наводе списак литературе, који броји 16 референци. Изради асоцијативног дела речника приступило се азбучним навођењем лексема од стимулуса ка реакцији. На тај начин формиран је део речника који најбоље осликава језичку слику света у тренуцима ванредног стања. Уз издвојене стимулусе, навођени су асоцијати поред којих се налази асоцијативна фреквенца, односно, број испитаника који су имали исти асоцијат. Уз то, испод сваке одреднице може се наћи број испитаника који није одговорио, број оригиналних одговора и идиосинкратичност одговора. Грађа је, дакле, издвајана по следећем моделу:

(1) **имунитет** здравље 42, јак 21, витамини 16, заштита, отпорност, снага 12, одбрана, колективни 11, вакцина 8, антитела, корона, лимун 6, крда, добар, крдо 4, витамин, одговор, слаб, стечени, стицање, храна 3, болест, војска, вође, здрав, јачање, јачина, организам, отпор, природни, систем, спас, пад, витамин ц, заштита организма 2, битно, борба, брига, важан, вредност, глобални, грип, дипломатски, имам, имати, имунитет, имуноцинк, инјекција, јачати, колектив, леукоцити, лош, нада, наранце, неопходан, нико, нужан, обавеза, одличан, ојачан, оклоп, побољшати, понашање, привремени, природа, проба, сигурност, стабилност, стање, тело, тешко, тооп, т-ћелије, хиперсензитиван, ц витамин, штит, бели лук, ваљда га имам, вирус корона, добар одговор организма, ђумбир, мед и лимун, здрава храна, имунитет крда, ја пијем таблете за то, јак организам, како коме, корисна ствар, леукоцити и лимфоцити, лични имунитет, лош имунитет, нам је ослабљен, одбрамбена моћ, одбрамбени систем, одбрана организма, отпорност на болест, позитивна ствар, само да је добар, све у шта се уздам, слаб или јак, слаб имунитет, текстови о здравој исхрани.

15 – није одговорило, 101 – оригиналан (јединствен) одговор, 66 –идиосинкратичност

(2) **локдаун** затварање 60, закључавање 22, затвор 16, карантин 13, корона 12, изолација 8, полицијски час 6, кључ, кућа 4, англицизам, забрана, ковид, паника 3, Аустралија, Аустрија, будалаштина, Енглеска, затворено, катанац, мера, не, стан, ужас, Холандија, Велика Британија, потпуно затварање, празне улице 2, 2020, down, анксиозност, април, балкон, бесмисао, Беснило, Беч, болест, брава, бунар, гашење, глупост, говно, демонизам, дистанца, досада, Европа, енглескизам, забавно, завера, закључати, затворен, затвореност, заштита, изолованост, интернет, интроспекција, казна, Кина, књиге, колапс, кући, лежање, лепо, локот, малтретирање, март, мир, мјере, мрак, насиље, Немачка, немоћ, непокретност, непотребан, неслобода, нокаут, нокдаун, ограда, ограничења, ограничење, одговор, одмор, оправдање, пакао, побуна, породица, превара, принуда, присиљавање, прољеће, пропаст, против, рат, рестрикције, ропство, свет, серија, силовање, тачдаун, телевизија, туга, хорор, црвено, англицизам за затварање, Борис Џонсон, ванредно стање, време за породицу, гаси свјетло мотај каблове, економски непожељна ствар, енглеска реч, забрана кретања, затварање граница државе, затварање у Аустралији, затварање у кућу, затворено све у граду, кафа у поноћ, ковид (лепо време било), крајња мера (након грешака), Кризни штаб, локално затварање, мањак слободе, наметну-

то затварање, не волим, не волим туђице, не поновило се, непотребна позајмљеница, нестајање српског језика, онлајн настава, опет бокс, принудно ограничавање кретања, седми круг пакла, тачно време, тежак период, уставно кршење права.

12 – није одговорило, 133 – оригинална (јединствена) одговора, 106 – идиосинкратичност

На овај начин припремљена је и приређена грађа за *Речник ковида*, који ће остати обележје једног историјског раздобља, а што је још важније, ауторке су показале и доказале да српска лингвистика и те како иде у корак са светским филолошким центрима када је реч о научноистраживачком раду. Рецензије речника потписују др Марина Спасојевић (Институт за српски језик САНУ), др Ђорђе Оташевић (Институт за српски језик САНУ), проф. др Радослава Трнавац (Филолошки факултет Универзитета у Београду) и др Иван Станковић (Клиничко-болнички центар Земун, Медицински факултет Универзитета у Београду), доктор медицинских наука, чијим је изношењем позитивног мишљења задовољен најважнији критеријум за израду термилошког речника, а то је спој лингвистике и струке чија се терминологија описује.

ЛИТЕРАТУРА

- Јовановић 2020: Владан Јовановић, О називу једног вируса, *Језик данас* XVI/15, 1–5.
- Милашин 2021: Горан Милашин, Грађење ријечи у доба пандемије ковида 19, *Језикофил*. Приступљено 3. јануара 2023. на: <https://jezikofil.rs/gradjenje-rijeci-u-doba-pandemije-kovida-19/>.
- Марковић 2021: Јордана Марковић, Улазак короне у српски језички систем, *Исходишћа* 7, 163–176.
- Николић – Слијепчевић Бјеливук – Новокмет 2021: Марина Николић, Светлана Слијепчевић Бјеливук, Слободан Новокмет, Нове речи у српском јавном дискурсу као последица пандемије ковида 19, *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини* LI/1, 365–390.
- Николић – Слијепчевић Бјеливук 2022: Марина Николић, Светлана Слијепчевић Бјеливук, *Српски јавни дискурс у пандемији*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Одлука о писању назива једног вируса (од 4. фебруара 2020). Одбор за стандардизацију српског језика. Преузето 3. јануара 2023. са: www.isj.sanu.ac.rs/2020/02/10/odluka-odbora-pisanje-naziva-virusa/.

Слијепчевић Бјеливук 2021: Светлана Слијепчевић Бјеливук, Шта се крије у медијским насловима у периоду пандемије?, *Језик данас* XVIII, 25–33.

Слијепчевић Бјеливук – Николић 2021: Светлана Слијепчевић Бјеливук, Марина Николић, Јавни дискурс у периоду епидемије ковида, *Српски језик: студије српске и словенске* 26, 253–267.

*Душан Р. Стефановић**

Универзитет у Приштини са привременим седиштем
у Косовској Митровици
Филозофски факултет

* dusan.stefanovic@pr.ac.rs; dusan93esn@gmail.com